

ERFGOED DAG

Uit vriendschap!

26 april

Vlaanderen & Brussel

www.erfgoeddag.be

1700
EEN VRAAGJET BEL GRATIS
ELKE WERKDAAG VAN 9 TOT 18 UUR

HET OPENBAAR VERVOER BRENGT JE ERHEEN. SPECIALE VERVOERSVOORWAARDEN BIJ DE LIJN, NMBS EN MIVB

Met steun van de
Vlaamse overheid

NETLAG
www.netlag.be

COMBELL
internet oplossingen

faro

Meer UIT tips op
cultuurweb.be

INHOUD MAART 2009

COLOFON

faro | tijdschrift over cultureel
erfgoed 2 (2009) 1

ISSN 2030-3777

REDACTIE

Rob Belemans, Leen Breyne,
Roel Daenen, Bart De Nil,
dr. Marc Jacobs, Björn Rzoska,
Hilde Schoefs, Bert Schreurs,
Leon Smets, Hildegard Van
Genechten, dr. Jacqueline
Van Leeuwen en dr. Gregory
Vercauteren

REDACTIERAAD

FARO

BEELDREDACTIE

Katrijn D'hamers

EINDREDACTIE

Hilde Schoefs

HOOFDREDACTIE

Hilde Schoefs

VERANTWOORDELIJKE UITGEVERS

Marc Jacobs & Bert Schreurs
p.a. Priemstraat 51
BE-1000 Brussel

TECHNISCH-ADMINISTRatieve ONDERSTEUNING

secretariaat FARO

Abonnementsprijs € 10
Je abonneert je door
€ 10 over te schrijven op
ons rekeningnummer
(068-2490488-40) met
vermelding: abonnement
faro 2009

© FARO. Vlaams steunpunt
voor cultureel erfgoed vzw

- 4 **WESTHOEKVERBEELDT.BE**
→ VAN LICHTBEELDEN NAAR VIRTUELE
'LIEUX DE MÉMOIRE'
- 6 **DOCUMENTEREN ALS AMBACHTELIJKE
VAARDIGHEID EN ALS 'SAFEGUARDING'
METHODE: HET OEUVERE VAN
ALAN GOVENAR (DEEL1)**
→ TATOEAGES, SKELETTEN, (BUITEN)GEWONE
VRIJE MENSEN EN AFRIKAANS-AMERIKAANSE
DROOMVERHALEN
- 14 **HUIS 10**
→ DE GEZAMENLIJKE CONSTRUCTIE VAN NATUURLIJKE
EN SOCIALE IDENTITEITEN TIJDENS ARCHEOLOGISCH
VELDWERK
- 24 **LOKALE GESCHIEDENIS ALS CULTUREEL-
ERFGOEDDISCIPLINE?**
→ OVER GESCHIEDSCHRIJVING, PARTICIPATIE EN
HISTORISCH BEWUSTZIJN
-
- 28 **'WESTHOEK VERBEELDT'**
→ EEN BUITENBEENTJE ONDER DE BEELDBANKEN
- 34 **BEELD ALS HISTORISCHE BRON**
→ OVER DE VOOR- EN NADELEN VAN VIER JONGENS EN
DE ACHTERKANT VAN HET PAARD
- 40 **VRIJWILLIGERSWERK**
→ EEN NIEUWE AANPAK
- 46 **EXPERTISE IN DIGITALISERING**
→ MET VALLEN EN OPSTAAN
-
- 50 **WEEK VAN DE SMAAK**
→ AAN DE SLAG MET TURKIJE EN ANDERE LEKKERE
THEMA'S!
- 52 **WEB.RECENSIE**
- 54 **DE LAATSTE BLIK**
→ SLAGENBEZWEERDERS FLUITEN VOOR BEHOUD

Op 30 maart 1952 werd pastoor Debyser in Beselare
ingehuldigd. Het meisjestoneel van Beselare brengt in de
optocht het thema aan van de 4 seizoenen, hier zien we
het Lente-tafereel. Privécollectie, 'WESTHOEK verbeeldt'

Aanlichting brandgrens. Gemeentearchief Rotterdam. Foto: Bas Czerwinski

Westhoekverbeeldt.be

→ Van lichtbeelden naar virtuele ‘lieux de mémoire’

In de vorige eeuw zag je het wel eens in aankondigingen: lezing “met lichtbeelden”. Tegenwoordig vind je op het internet heel wat digitale beeldarchieven. En daarmee groeit het in sneltempo uit tot een herinneringsplaats met virtuele lieux de mémoire. Een mooi voorbeeld van deze tendens is de onlangs door de Vereniging voor Geschiedenis en Informatica bekroonde website www.brandgrens.nl. Deze website wil niet alleen het bombardement van 14 mei 1940 op Rotterdam in herinnering brengen, maar wil meteen ook de doorsteek naar de stad maken. Zo kun je de brandgrens wandelen en zien hoe het bombardement een impact heeft (gehad) op stadsontwikkeling. Naast het aanbieden van historische foto's en archief wil de site in de toekomst ook een interactieve module opstarten en doorgroeien naar een virtuele herinneringsgemeenschap.

Het dossier omtrent www.westhoekverbeeldt.be in dit nummer is dan ook illustratief voor een hele beweging. Het voorbije decennium startten ook in Vlaanderen heel wat beeldbanken op. Daarbij wordt al dan niet bedreigd, vergeten, relevant (bewegend) beeldmateriaal gedigitaliseerd en aangeboden (of ontsloten) via een website. Een buitenlandse trend die op het einde van de jaren 1990 ook bij ons voet aan de grond krijgt. In de daaropvolgende jaren is het aantal nieuwe beeldbanken amper bij te houden. In zoverre dat er in de zomer van 2005 behoefte blijkt aan een soort ‘statengeneraal’ van heel wat beeldbanken in ... de Westhoek, meer bepaald in Heuveland. Het resulteert in een rapport waarin een karrenvracht tips de beginnende beeldbanker moet behoeden voor valkuilen en wolfjizers.¹

Het brede erfgoedveld investeert heel wat middelen in de opbouw, het onderhoud en de uitbreiding van beeldbanken. Het volstaat even via erfgoedsite.be het trefwoord ‘beeldbanken’ in te voeren om drieënvijftig relevante verwijzingen boven te halen. Sommige archieven bieden hun foto's online aan. Je kunt ze zelfs via de website bestellen. Musea bieden een specifiek deel van hun collectie aan. Erfgoedcellen werken iets omvattender en proberen de beelden van hun werkgebied

centraal aan te bieden via een beeldbank. Bij sommige mag het iets meer zijn en kan de bezoeker niet enkel bladeren door foto's, maar ook kijken naar historische filmpjes of luisteren naar getuigenissen.

Wat meteen opvalt is het statische van al deze beeldbanken. Heel wat professionele erfgoedactoren zien de beeldbanken als een instrument om collecties online te ontsluiten. En zoeken geen of toch weinig interactie met de bezoeker. Interessant is natuurlijk de cumulatie van historisch beeldmateriaal dat toegankelijk is. Van historische beelden over de zoo, Mechelen, Gent, Heuveland, Brugge, ... over schilderijen van Rubens tot archeologische vondsten. Een volgende stap lijkt om meer rekening te houden met de bezoekers en hem/haar aan de slag te laten gaan met het aangeboden materiaal. Daar bieden bijvoorbeeld de historische visualisaties en technieken/tools die ook in games worden gehanteerd, een nieuw scala aan interessante mogelijkheden.

Waarom we in *faro* ‘WESTHOEK verbeeldt’ ruimte geven? Om allerlei redenen.

Niet in het minst omdat de structuur achter de beeldbank specifiek is. Het onderliggende mechanisme betreft erfgoedvrijwilligers die bij inwoners op zoek gaan naar relevant fotomateriaal, dit inscannen en beschrijven. Op die manier zijn vele duizenden foto's – cultureel erfgoed dat anders nog altijd in familiealbums in de Westhoek zou zitten – intussen online beschikbaar gemaakt voor een veel bredere *community*. Na drie jaar intensieve werking is er bovendien een erfgoedgemeenschap rond westhoekverbeeldt.be en de lokale spin-offs ontstaan, meer bepaald een samenwerking tussen vrijwilligers en cultuurprofessionals om dit lokaal erfgoed te bewaren voor toekomstige generaties. Publieke acties in de vorm van broodzakken, voorstellingen in RVT's en uiteraard een website wakkeren dat gemeenschapsgevoel nog meer aan.

De website in kwestie is een onschatbare bron over het dagelijkse leven in de Westhoek in de vorige eeuw. Een virtuele herinneringsplaats aan wat was voor vandaag en morgen.

¹ Het digitale rapport ‘Beelden in woorden’ is nog steeds beschikbaar via de website van FARO: www.faronet.be/e-documenten/beelden-woorden-wenken-voor-beginnende-beeldbankmakers.

Documenteren als ambachtelijke vaardigheid en als ‘safeguarding’ methode: het oeuvre van Alan Govenar (deel I)

→ Over tatoeages, skeletten, (buiten)gewone vrije mensen en Afrikaans-Amerikaanse droomverhalen

In 2010 werkt FARO met de organisatie Documentary Arts' uit Dallas aan een project waarbij Amerikaanse en Europese ervaringen gecombineerd worden in een reflectie over culturele diversiteit, identiteit en cultureel erfgoed. De draaischijf is een verzameling van 'bijzonder gewone' mensen die vandaag leven in de Verenigde Staten en die een Fellowship of prijs gekregen hebben van de National Endowment of the Arts. Draaischijf mag zelfs letterlijk worden genomen, als een in de Verenigde Staten gratis verspreide dvd-rom waarop het leven van de meeste van deze mensen gedocumenteerd is.

Drijvende kracht achter dit project is een Amerikaanse 'public folklorist', 'public historian', fotograaf, documentairemaker, musical- en muziekproducent en nog veel meer, dr. Alan Govenar (*1952). Hij heeft de voorbije dertig jaar tientallen projecten begeleid als curator, dramaturg of andere variant van realisator. Hij is momenteel, als men dit meet aan het aantal pagina's of boeken per jaar, één van de meest productieve volkskundigen ter wereld. In deze eerste bijdrage presenteer ik, bij wijze van teaser en introductie – zonder in te gaan op het Extraordinary Ordinary People/Masters of Traditional Arts-project – enkele lopende voorbeeldprojecten uit het omvangrijke oeuvre van Govenar. In volgende afleveringen van dit tijdschrift komen andere projecten aan bod, zoals nieuwe inzichten rond blues en volksmuziek. Daarbij gaan we op zoek naar rode draden, gemeenschappelijke kenmerken, sterke punten en lessen uit een buitenlandse erfgoedpraktijk.

VAN STONEY'S VERHAAL TOT TATTOO FLASHES

Als jonge student en beginnend onderzoeker had Alan Govenar in de jaren 1970 intensief contact met diverse tatoeage-meesters. Govenar werkte met hen aan het documenteren van de activiteiten van de legendarische Stoney, in het bijzonder voor de documentaire *Stoney Knows How*. Stoney was een man met beperkingen maar met een unieke gave: tatoeages zetten was zijn vak. Stoney was gecharmeerd door de bijzondere kennis van zijn jonge vakgenoot Don Ed Hardy, die toen

*“Sing a song full of the faith that the dark past has taught us,
Sing a song full of the hope that the present has brought us:
Facing the rising sun of our new day begun.”¹*

vooral in San Francisco opereerde, over de geschiedenis en betekenis van *tattoos*. Ze stonden voor twee verschillende generaties en voor twee verschillende vormen van overdracht van kennis en vaardigheden: heel informeel (autodidact, op de werkvloer en in circussen) en zeer formeel (school). Don Ed Hardy was in 1967 afgestudeerd in het San Francisco Art Institute. Hij combineerde deze kunsthistorische en academische vaardigheden met de oldschoolartiesten van niet-formeel opgeleide tatoeëerders.

Toen Alan Govenar in de jaren 1970 begon met het interviewen en documenteren van levende *tattoo artists* in hun werkomgeving en hun *tattoos*, werd dit als een bizarre bezigheid in de uiterste marge van het volkskundige onderzoek beschouwd. Hij behaalde er uiteindelijk een doctoraat mee, waarbij hij de problematische omgang van zijn vakgebied (volkskunde) met zo'n onderwerp mee op de agenda zette. Vandaag, na de hele golf van *cultural studies* en *visual studies*, met aandacht voor lichamelijke en *popular culture*, voor identiteit en liminaliteit, is tatoeage een heel normaal onderwerp. Maar in de jaren 1970 was het, zeker in Texas, *not done*. Hoewel de academische goegemeente het er erg moeilijk mee had, ging Govenar gewoon door. Hij probeerde breed de tattoo-praktijk te documenteren, van Martin Hildebrandt over Samuel O'Reilly (de uitvinder van de elektrische tatoeagemachine) tot Ed Hardy.

Voor zowat alle onderzoeks- en projectlijnen die Govenar aanpakt, blijkt dat uiteindelijk de koppige aanhouder wint of toch iets realiseert. Erkenning komt later, niet altijd eerst in eigen stad of land, maar in een groter geheel.

Een eerste ingrediënt van het recept is het documenteren met audiovisuele media en technieken. Govenar was één van de

TATTOOING SINCE 1928
BY THE TEACHER OF THE ART
STONEY KNOWS HOW

HYGIENE
ANY
SERVICE

NEW & U
SWEEP

SWEEP
MGS
HOSES #1
WASH
ALL

ANCIENT
AS TIME

MODERN AS
TOMORROW

TATTOOING

TATTOO

TATTOO

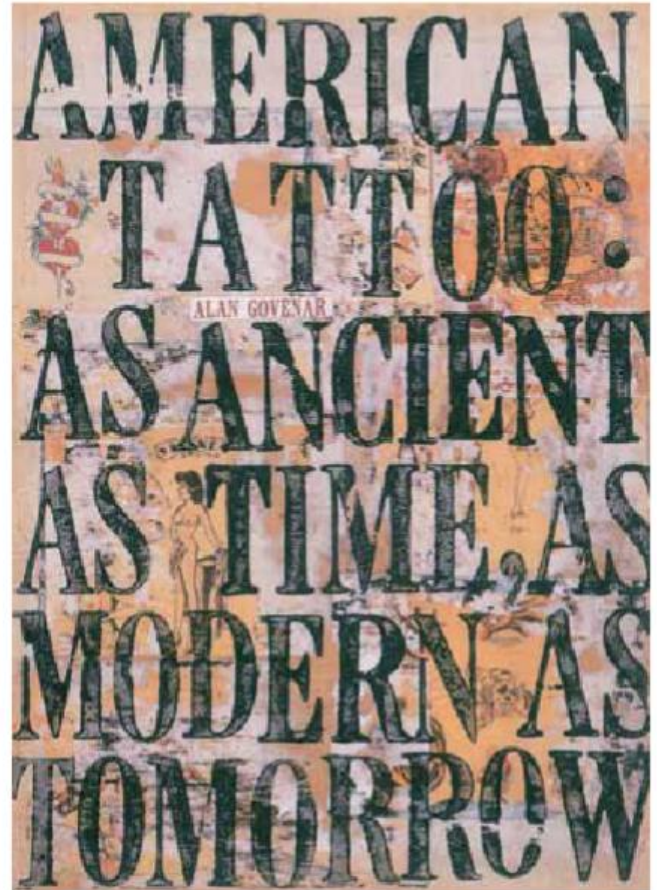
→ Foto (1978) door Alan Govenar van het tatoeage-atelier van Stoney, gereproduceerd op de achterzijde van: A. GOVENAR, *American Tattoo: as ancient as time, as modern as tomorrow*. San Francisco, Chronicle Books, 1996

pioniers die al in de vroege jaren 1970 zeer actief bezig was met mondelinge geschiedenis. De volgende veertig jaar bleef hij gaan voor het persoonlijke verhaal op basis van uitgebreide interviews, peilend naar een biografie, naar het verhaal over het aanleren en toepassen van een vaardigheid of het cultiveren van een talent en naar verhalen over het maken of gebruiken van objecten (die eveneens gefotografeerd of eventueel verzameld worden). Al die informatie en informatiedragers worden dan gebruikt of voor een publiek vertaald in tentoonstellingen, publicaties, cassettes, cd's en boeken. Deze producten kunnen diverse vormen aannemen.

Zo publiceerde Govenar in 1996 een *art box* met daarin een collectie van 'flash'-tekeningen. *Flash* was oorspronkelijk een puur utilitaire gebruiksgrafiek, een prent op een prikbord of in een map waaruit zeelui, prostituees of andere avontuurlijke mensen een tatoeage konden kiezen of waardoor een tatoeëerder zich kon laten inspireren. De *flash* kon via een soort van stenciltechniek gebruikt worden als hulpmiddel bij het tatoeëren. De techniek is dezelfde als bij wrijf tatoeages die kinderen vandaag in snoepwinkels kunnen kopen en door wrijving aanbrengen op hun arm of been (zo'n wrijf tatoeages zaten ook in het doosje bij de publicatie). Tegenwoordig functioneren de flashtekeningen vooral als een soort catalogus. In de jaren 1990 maakten deze *flash* designs de sprong naar de tentoonstellingszalen en publicaties.

Naast de ontwerpen van hedendaagse *tattoo artists* kwam tijdens de studie- en verzamelwoede van Govenar ook ouder werk in beeld. Govenar publiceerde onder andere het werk van wereldreiziger Gus Wagner (Marietta in Ohio, 1872-1941) die had leren tatoeëren in Borneo en Java en die vervolgens in de Verenigde Staten rondzwierf als '*Professional Globetrotter, Champion Hand Tattoo Artist and Tattooed Man*'. De collectie *flash* die Wagner bewaarde in schriftjes en kistjes, groeide aan, ook in de handen van zijn dochter Lotevva.

Een andere figuur die Govenar documenteerde, is de eerder vermelde Leonard 'Stoney' St. Clair (1912-1980). Leonard was als vierjarige vreselijk getroffen door acute gewrichtsreuma en was zo misvormd dat hij niet meer kon lopen. Als gehandicapte vijftienjarige sloot hij zich in 1927 als zwaardslikker aan bij een circus. Als rondreizende circusartiest in de Verenigde Staten kwam hij in contact met de wereld van de tatoeage. Hij presenteerde, na enkele lessen en vooral veel oefeningen op pompelmoezen en circusartiesten en -bezoekers, zich alras als meester-tatoeëerder. Naargelang de duizenden lichamen en lichaamsdelen passeerden werd zijn eigen vaardigheid aangescherpt. Het credo van Stoney over tatoeage luidde "*as ancient as time, as modern as tomorrow*". Stoney was '*old school*', van een generatie autodidacte, bijzondere mensen in de mobiele marge (circussen, foren, havens, ...) van de maatschappij, die onderling kennis en soms ook *flashes* deelden. De laatste tien

jaar, van 1970 tot 1980, werkte Stoney in een atelier in Columbus, Ohio. De boodschap op zijn bureau was duidelijk: "*No drunks.[Period] You must be 18. Females must be 21*". Govenar sprak en fotografeerde deze oldschoolartiesten in winkels, bars en onderweg, in de eerste helft van de jaren 1970 (bijvoorbeeld in het geval van Stoney tussen 1973 en 1979).³ In 2003 leidde dit tot de definitieve biografie van Leonard St. Clair, met een uitzonderlijke hoeveelheid foto's van getatoeëerde mensen en schitterende staaltjes van broncreatie door mondelinge geschiedenis.⁴

Tentoonstellingen, postkaarten, archieven, ... het zijn uitlopers van zeer systematische documentatiestrategieën. Tot op zekere hoogte zou je kunnen zeggen dat hier sprake is van een soort professionele verzamelaar en vooral producent van 'documentatie', een maker van gecontextualiseerde verzamelingen, die de basis kunnen vormen voor een heus archief of een museum. In de eerste plaats gaat het om documentair beeldmateriaal – foto's van geïnterviewden, hun omgeving, hun familie en hun producten. Daarbij komen dan foto's, publicaties, tekeningen van andere onderzoekers over de net genoemde mensen en objecten. Verder worden – als documentatie – bij-

voorbeeld objecten en producten, muziekinstrumenten of kantwerk verzameld. De collectie *flashes* is daarvan een goed voorbeeld. Die worden dan weer gelanceerd in het veld via postkaarten of andere publicatievormen, die interesse opwekken van andere onderzoekers, ambachtslieden en mensen die zich willen laten tatoeëren. De effecten van het optreden van een *public folklorist* en 'documentatievirtuoos' zijn op zich ook een studie waard.

Anno 2009 en 2010 is de cirkel rond. Begin april 2009 verschijnt bij Teneues Verlag het eerste van drie boeken over het oeuvre van Ed Hardy. In de drietalige publicatie *Ed Hardy. Art of Life: Pop Culture* wordt ingezoomd op het tatoegewerk als kunstvorm. Men verwacht een wereldwijd goed verkopend boek. Dit heeft uiteraard alles te maken met het commerciële succes van Hardy's design in exclusieve modeboetieks. De lijn van truien, sjaals en andere merchandising veroverd nu de *shopping malls* en winkelstraten in de Verenigde Staten en andere landen. Tieners en volwassenen, vooral vrouwen, vinden het blijkbaar interessant om met virtuose drakenflashes of andere Don Ed Hardycreaties op hun kleren rond te lopen. Enorme tatoeages op kledij in felle kleuren: het is één van de wereldwijde hits van de voorbije jaren. Meteen komen ook auteursrechtenproblemen om de hoek kijken: wie is eigenaar en vooral wie mag verdienen aan zulke projecten? De rijkere juffrouwen en dames kopen voor aardig wat geld een stukje wildheid, avontuur en ook wel een vorm van schoonheid en artistiek meesterschap. Maar wat is een tatoeage op een kledingstuk precies? Verdient de oorspronkelijke artiest hieraan? Of de ondernemer die op het idee kwam om deze vorm van volkscultuur *upscale* te vermarkten? Het is ook interessant om de rol van de erfgoedwerker hierin te onderzoeken. Wat wellicht bestsellers zijn (want al die klanten en verkopers wereldwijd willen, zeer slim gezien van de Duitse mega-uitgever, wel wat gaag boeken op hun koffietafel over het wilde verhaal

Foto van een door Alan Govenar uitgegeven postkaart met daarop een reproductie van een 'flash' van Gus Wagner

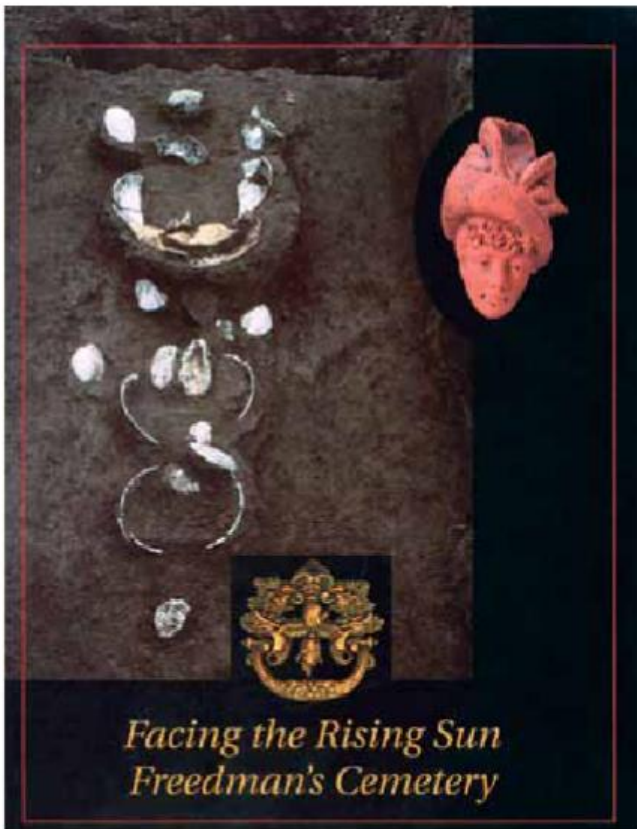
van tatoeages en de virtuositeit van een *tattoo artist*), is het werk van een auteur. Doorgedreven documentatiewerk en de overtuiging dat ooit dat hardnekkige verzamel- en opzoekwerk waardevol (in dit geval zeer letterlijk te nemen; het maakt sommige ondernemers rijk door het verkopen van afgeleide producten) zal zijn en effectief wordt, legitimeert het werk van een aantal koppige volkskundigen en etnologen (ook in Vlaanderen trouwens) en maakt het ook mogelijk om er een erfgoedbeleid rond te ontwikkelen. Want er is natuurlijk een verschil tussen een design voor een T-shirt ontwerpen en de vaardigheid (en enorme verantwoordelijkheid) om iets voor het leven op een lichaam aan te brengen. Dit laatste is levend erfgoed, waarbij de problematiek van doorgeven, aanleren, documenteren, laten overleven, belangrijk is. Het gaat naar het hart van het safeguardingdebat dat in het tweede decennium van de 21^e eeuw gevoerd zal worden.

VAN FREEDMAN TOT FREEWAY: VAN RITUELE ARCHEOLOGIE TOT MUSEUMRITUEEL

Er is volgens mij een patroon of zelfs recept te ontdekken in een aantal van de best 'werkende' tentoonstellingen of opstellingen in een museum. Ik heb het voorbije decennium over de hele wereld honderden expo's en museale opstellingen gezien en daarvan hebben er slechts enkele me écht aangesproken. Ze hebben gemeenschappelijk dat ze als een soort ritueel opgevat kunnen worden, ze een ritueel vervangen of gewoon een ritueel zijn. Liminele communicatie is, volgens mij, een sleutel voor moderne museologie en voor aangrijpende museumprojecten. Ik hoop hier later elders op terug te komen. Hoewel je er echt niet onmiddellijk in een vliegtuig richting Dallas voor moet stappen, wil ik toch even stilstaan bij een tentoonstelling die daar nu (nog steeds) te zien is, vooral omdat het bredere erfgoedproject me zinvol en inspirerend lijkt. Anno 2009 hebben vele Amerikaanse musea het moeilijk: ze teren op gouden tijden en oude projecten. In hoogconjunctuur

Foto van een door Alan Govenar uitgegeven postkaart met daarop een reproductie van een 'flash' van Leonard St. Clair (Stoney)

vloeit het geld volop; in volle financiële crisis bloeden de niet toeristisch exploitatiebare initiatieven. Dit is ook het geval in het Museum for African Americans in Dallas. De toegang is gratis en tal van (vooral zwarte) jongeren of gezinnen komen er nog steeds naar toe. De tijdelijke tentoonstellingen blijven langer staan dan ooit. Zo staat de tentoonstelling *Facing the Rising Sun. Freedman's Cemetery*, die in 2000 bedoeld was als een tentoonstelling van één seizoen, er nog steeds (ik was er begin maart 2009). Het blijft overigens nog steeds de moeite waard om te bekijken: wat in 2000 state-of-the-art was, is nu nog steeds te genieten.

Wat was er aan de hand? In de jaren 1980 stelde men in de stad Dallas vast dat één van de centrale verkeersaders in de stad, de North Central Expressway (aangelegd in de jaren 1940) de aanzwellende hoeveelheid auto's en vrachtwagens niet meer kon slikken. *TxDOT*, het *Texas Department of Transportation*, constateerde dat uitbreidingsplannen betekenden dat een stuk kerkhof zou moeten worden opgegeven, afgegraven en met rijvakken bedekt zou worden. Het kerkhof had een bijzondere historische betekenis, al werd dit in een groot deel van de 20^e eeuw allerm minst erkend of zelfs vanuit een erfgoedperspectief echt opgemerkt of gecultiveerd. Dat is de voorbije vijftientig jaar totaal omgeslagen.

Wat is het verhaal? In 1869 en in 1879 werden in totaal vier *acres* grond gekocht om er een kerkhof te maken voor kleurlingen. Het maakte deel uit van een afgescheiden woonwijk van zogenaamde African Americans, lange tijd een mengvorm van een Afrikaans lijkend Amerikaans (sloppen)dorp. Die plek stond als Freedmantown bekend en daarna als North Dallas (en nu gewoon Dallas). De laatste begrafenis vond plaats kort na 1900. Het is tekenend dat er in de jaren 1940 geen woorden,

laat staan rituelen of erfgoedprojecten vuil gemaakt werden aan het probleem of de State Highway 75 al dan niet over een kerkhof liep en of daarbij oude graven verstoord werden. Een groot deel van de 20^e eeuw werd de bestemming simpelweg veranderd en werd de begraafplaats van Freedman gewoon grotendeels getransformeerd in een stadspark. Sinds de jaren 1960 en 1970 was de gevoeligheid voor begraafplaatsen sterk verhoogd in de Verenigde Staten, bijvoorbeeld voor die van Indianen (*Native Americans*) of van de 'Zwarte Gemeenschap'. Veertig jaar na de eerste interventie, in 1987, werd er wel over nagedacht toen proefgraafwerken op menselijke beenderen stootten. Nu traden plots andere mechanismen in werking. De bij de meeste mensen al lang vergeten begraafplaats werd vanaf de jaren 1990 na het uitvoeren van een archeologisch ritueel, het uitvoeren van een mondelinge-geschiedenisritueel en het aanbrengen van een gedenksteen, plots gemarkeerd als een geheugenplaats.

Het Freedman's kerkhof en de omvang ervan waren grotendeels verdwenen uit het collectieve geheugen. Vanaf 1989 begonnen historici en archeologen systematisch te onderzoeken welk kerkhof daar precies lag, hoe uitgestrekt het was en wat de geschiedenis ervan was. In samenspraak met diverse historische verenigingen en de Dallas Park Board, werd besloten iets te doen. Enerzijds werd een gedenksite opgericht. De beenderen werden in groepen van vijftig grafhouders samen herbegraven. Anderzijds werd een erfgoedproject uitgewerkt. De materiële overblijfselen werden aan archeologisch onderzoek onderworpen. Je zou ook kunnen zeggen dat een zorgvuldig archeologisch ritueel werd uitgevoerd.

Vanaf 1989 begonnen de archeologische opgravingen. Tussen 1991 en 1994 ontdekten archeologen 1.157 skeletten, die verplaatst werden. 13.625 objecten werden op de plek van Freedman's Cemetery gevonden. Van 5.780 kon worden aangetoond dat ze iets te maken hadden met de begraafplaats voor 1910. Veel had te maken met de begraafrituelen onder de zwarte bevolking in die periode. Het was gebruikelijk om de favoriete borden, flessen en het mooi aardewerk van de overledene op het graf te leggen, nadat alles in stukken gebroken was (ook om de band met de dood naar de overlevenden door te breken). Dit zou kunnen verwijzen naar rituelen van de Bakongo en aangrenzende groepen in West-Afrika, vooral in de regio van Congo en Angola, waar de meeste Afro-Amerikanen in Texas vandaan kwamen. Dit is een interessant punt dat de sterke band aantoont met Afrika en het belang van geïmporteerde tradities.

Het archeologische ritueel was een driedubbele operatie. Enerzijds zorgde het voor een mogelijkheid om de beendermassa uit de grond te krijgen en op een gecontroleerde wijze naar massabegraafplaatsen te verplaatsen. Anderzijds werden de grafgraven, volgens een beproefd recept uit de museo-

logie, tot museumobjecten gepromoot. Daarbovenop werd het museum zelf tot een soort gedenkteken gepromoveerd door het opnemen van een namenlijst en de constructie van een graf zoals dat op Freedman gemaakt werd: een artistiek ritueel. Ook een documentair ritueel werd uitgevoerd. Als curator tekende toen Alan Govenar.

De tentoonstelling opende op 23 september 2000 in het African American Museum. Het was de bedoeling dat die – geheel conform de rituele aanpak – één jaar zou duren (en dan eventueel op reis gaan). Binnenkort wordt de tiende verjaardag gevierd. De bijhorende catalogus werd gesponsord door Frito Lay, Inc., met steun van Kaleta Doolin. Het is een typerend voorbeeld van publiek-private sponsoring. Dit systeem vereist een bepaalde mentaliteit van publieke sponsoring die in België bij de rijkere delen van de bevolking nog niet ingeburgerd is. Daarover later elders meer.

In de catalogus werd een bijdrage opgenomen van Phillip Collins, een (zwarte) Amerikaanse museoloog die jaren in Brussel verbleven heeft en in België musea en tentoonstellingstechnieken bestudeerd heeft. Hij was tot voor kort directeur van het African American Museum. Overbruggen en ongewone combinaties maken, zo betoogde Collins, is een van de kenmerken van dit specifieke project: de samenwerking tussen een African American Museum, de actiegroep Black Dallas Remembered, de Texas Department of Transportation en enkele spelers. Phillip Collins legde uit dat gastcurator Alan Govenar een interessante mix maakte tussen archeologie, geschiedenis, *folklore studies*/volkskunde en 'kunst'. De tentoonstelling vulde in 2000 het op de plek van de vroegere begraafplaats staande, officiële Freedman's Cemetery Memorial aan, en doet dat nog steeds (voor even).

Interessant is dat systematisch ook op de context inspelende, 'functionele' kunst werd ingeschakeld: zowel amateurkunst als producten van professionals. Sterk is de door Kaleta Doolin begeleide installatie van Laura Jean Lacy: de reconstructie van een graf(heuveltje) in het museum, met daarop schelpen en potscherven die van de site afkomstig waren. In samenhang met een namenlijst levert dit een sterk beeld op en een bizarre paradox. Wat is een met zand en objecten uit de vroegere begraafplaats en op dezelfde wijze opgebouwd grafheuveltje, zoals men dat aan het einde van de 19^e eeuw optrok in de Freedmanbegraafplaats? Een graf? Een reconstructie? Een toneelmeubel? Een kunstwerk? Een installatie? Bestaat zoiets als een erfgoedinstallatie (een op 'traditionele wijze' met aarde gemaakt graf ... op de eerste verdieping van een museum, met objecten en aarde afkomstig van de plek waar het naar verwijst)? En waarin verschilt die dan van een kunstinstallatie of van een echt – doch al lang verdwenen en vergeten – grafheuveltje van meer dan een eeuw geleden?

Het Memorial is een monumentale stenen constructie bedoeld voor de eeuwigheid (of tot er nog extra rijvakken moeten aangelegd worden indien Dallas nog zou groeien). De 'tijdelijke' tentoonstelling is opgebouwd uit kleine, vaak gebroken stukjes glas, steen en aardewerk, oude foto's en documenten en uit (via mondelinge geschiedenis verzamelde) getuigenissen opgenomen op geluidsdragers.⁵

De opgegraven objecten werden ook gebruikt om een verhaal over de geschiedenis van objecten te brengen, vooral via ontsluiting op video. Dit verhaal deed, dankzij het systematische karakter van het voorafgaande onderzoek, haarfijn de geschiedenis van de modes in de hengsels van de doodskisten in de tweede helft van de 19^e eeuw uit de doeken, net als de evolutie van de materiële aspecten van eetcultuur (gebroken borden, meegegeven koppen en bestek, ...) van de families van de overledenen in de periode van 1870 tot 1910. Zowel de objecten als alle scherven die ritueel in de grond waren gestopt aan het einde van de 19^e eeuw, werden als archeologische relictien opnieuw uit de grond gehaald. Ze werden aan een zeer systematisch onderzoek onderworpen om de patronen van het dagelijkse leven te reconstrueren, waarna ook een uitwaaiend verhaal uitgewerkt wordt over het leven in de buurt, in Texas en in de Verenigde Staten in de 19^e en 20^e eeuw, inclusief heel de problematiek van wat er net voor en vooral in de decennia na de afschaffing van de slavernij gebeurde. De aangeraden route in het museum is te vertrekken vanuit het heel brede verhaal en dan te eindigen in het gerichte verhaal en de evocatie/reconstructie van een graf. Was het toeval dat, in het uur dat ik er was, duidelijk uit Europa afkomstige bezoekers telkens kozen voor de route van groot naar klein, terwijl veel kinderen (en hun ouders) en inwoners van Dallas net voor de andere route leken te kiezen. Het is een krachtig besef dat de objecten die je ziet, afkomstig zijn uit dat verdwenen kerkhof, dat moest wijken voor de autobaan.

Wie nader toekijkt, merkt dat verschillende herinneringsopgingen samengebracht werden. Er werd uitgebreid geput uit het Black Photographyproject en archief (dat we in een volgende bijdrage zullen belichten). Via video's en luisterboxen werden de resultaten van mondelinge-geschiedenistoepassingen gebruikt. Esthetisch niet bijzonder, maar wel krachtig als herinneringsmiddel is de opname van de maquettes van oude huizen die zijn verdwenen in de oude North Dallas-buurt in de jaren 1970 en 1980. Een van de inwoners, Doris King, knipte sinds de jaren 1980 uit de krant telkens de foto van een af te breken huis uit en bouwde zo met primitieve middelen (kranten of fotokopieën geplakt op houten blokjes) een steeds maar aangroeiende representatie van een voor de ogen verdwijnende stad. De maquette werd ook in de klas gebruikt. Een hele generatie kinderen werd zo gesensibiliseerd voor het verdwijnen van hun leefomgeving. De in elkaar geknutselde maquet-

te, waarachter ook een bijzonder soort van herinneringsritueel (met bescheiden middelen) schuilgaat, kwam terecht in de tijdelijke tentoonstelling (die maar niet stopt). Het blijft voor een hele generatie ex-leerlingen en hun kinderen en kleinkinderen een attractiepool, waarbij weer een extra laag in het geheel wordt aangebracht.

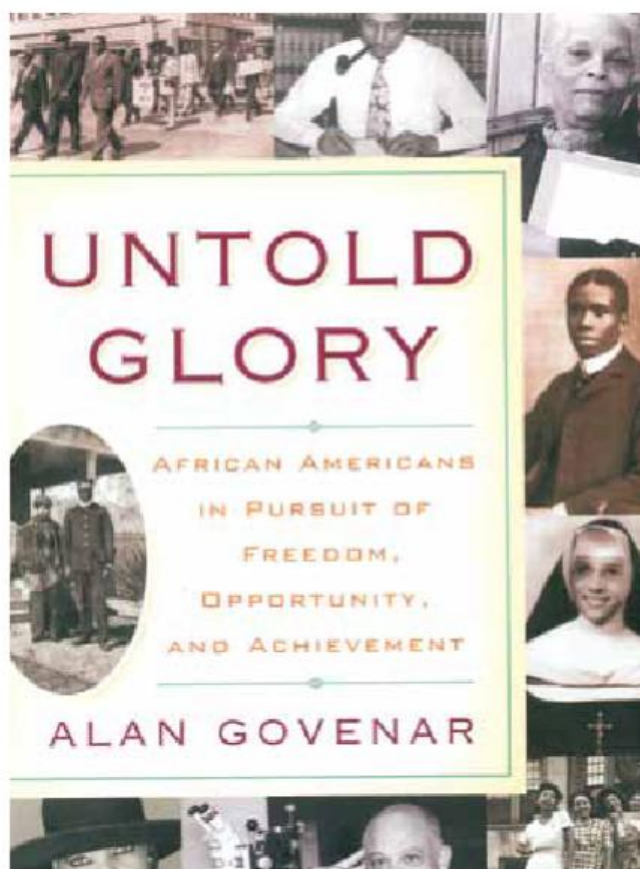
Het project illustreert en markeert een heel proces van emancipatie van de zwarte bevolking in Texas, en Dallas in het bijzonder. Een belangrijke datum is daarbij 19 juni 1865, toen met één pennentrek alle slaven vrij werden verklaard, na een militaire interventie om duidelijk te maken dat het echt gedaan moest zijn. Op heel korte tijd stroomden groepen vrije (geworden) zwarte mensen samen op de plek die vrij snel de naam Freedmantown kreeg. Vier jaar later werd een start gemaakt met het kerkhof, dat net voor de Eerste Wereldoorlog als 'overvol' werd afgeschreven, verlaten en geleidelijk vergeten. De emancipatiestrijd van de zwarte bevolking kwam dan pas op gang. De blanke tegenbeweging in Texas groeide ook krachtig. Veelzeggend dieptepunt was Klan Day in 1923, die door 25.000 witte mensen werd bijgewoond in de State Fair of Texas te Dallas. Bij die gelegenheid werden 5.000 nieuwe leden bij de Ku Klux Klan ingelijfd.

Getallen zeggen niet altijd alles. Uit historisch onderzoek blijkt dat in Dallas zelf in 1850 er ongeveer 207 slaven met roots in Afrika waren, in 1869 waren dit er ongeveer 1.074. Soms werkt een historisch document als een voorhamer om een punt te maken. In 1863 was door de *Emancipation Proclamation* slavernij afgewezen voor de Verenigde Staten. In april 1865 was de Amerikaanse Burgeroorlog afgelopen. In de tentoonstelling hangt een haast ondraaglijk document, een koud bewijs van de transactie waarbij een vijfendertig jaar oude "negro woman named Ann of dark complexion" verkocht werd als een "slave for life", in ruil voor 1.500 pond suiker.⁶ De eerste *Military Orders* van generaal Gordon Granger (die als toezichthouder in Texas aangeduid was en orde op zaken kwam stellen), gedateerd op 19 juni 1865 en die overal in Texas op plakkaats werden bekend gemaakt, lieten er geen twijfel over bestaan:

"The people of Texas are informed that, in accordance with a Proclamation from the Executive of the United States all slaves are free. This involves an absolute equality of rights and rights of property between former master and slaves and the connection herefore existing between them becomes that of employer and free labourer. The freemen are advised to remain at their present homes and work for wages".

De naam en vooral het bestaan van de stad en het aparte kerkhof duidt aan dat dit advies niet steeds van harte werd gevolgd. Kansen lagen elders. Maar dat werd een zeer harde weg. Soms lijkt de retoriek te gezwollen, de taal wat overtrokken, de beelden te bombastisch. Maar ook hier is het voor een West-Europeaan belangrijk om zich te verplaatsen in de leefwereld

van zo'n gemeenschap en vooral in de geschiedenis die de African Americans hebben beleefd, in het bijzonder in en sinds de jaren 1960. Dan worden begrippen als respect (afdwingen, vieren of demonstratief tonen), glorie of succes belangrijk en krijgen ze een andere impact dan de *uptight*, negerende of miskennende betekenissen die ze in West-Europa kunnen hebben. Deze verschillen in taalgebruik en referentiekaders van zenders en ontvangers zijn een interessante uitdaging voor projecten en communicatie over de grens heen.

Een aardig voorbeeld van een documentatiewerk en retorische vertalingen, in het markeren van een emancipatiestrijd en het op positieve manier in beeld brengen van culturele diversiteit, is het recente, goed verkopende boek *Untold Glory*. De opgezwollen ondertitel kan wellicht alleen een Amerikaan(se uitgever) verzinnen: *African Americans in Pursuit of Freedom, Opportunity, and Achievement*. Het boek brengt zeventwintig sterke verhalen over Amerikanen met een zwarte huidskleur die het, vanuit soms moeilijke omstandigheden, in hun discipline, sport of vakgebied, helemaal gemaakt hebben.⁷ Govenar brengt deze eerder onwaarschijnlijke verhalen na het schetsen van een bijkomend referentiekader dat de notie 'frontier'

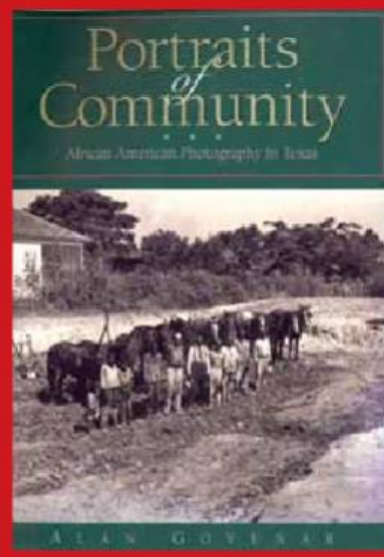
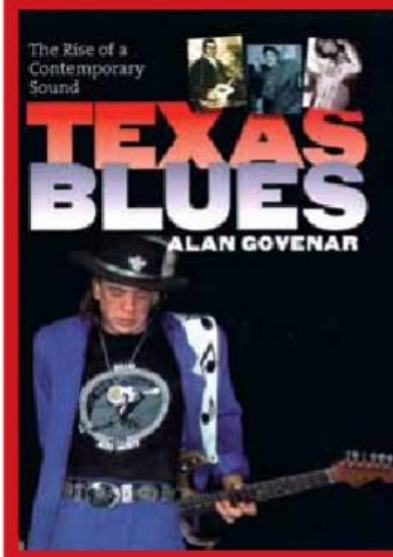
exploreert. De stelling dat blanke Amerikanen het doorgaans over *frontiers* en de zwarte Amerikanen het over *boundaries* hebben, is een krachtige rode draad. Hoe dat bijvoorbeeld in de geschiedenis van cowboys, met name van het fenomeen 'black

cowboy', tot een eye-opener gesmeed kan worden, onderzoeken we in de volgende bijdrage. Als men het oeuvre van Govenar overschouwt, valt op dat hij zowel inzet op levens-(succes)verhalen en beelden en op vormen van documentatie.

VOLGENDE KEER

In een volgende bijdrage zullen we andere aspecten van het werk van Govenar, met name studies over blues, en andere muziek, 'zwarte fotografie' en rond 'traditioneel

meesterschap' bespreken, in een zoektocht naar interessante recepten en inzichten.

Tony De La Rosa. © Documentary Arts, Dallas

- 1 Citaat uit het lied *Lift Every Voice and Sing*, 1900, geschreven door James Weldon Johnson en gecomponeerd door zijn broer Rosamond. Het wordt nu ook wel de 'Negro National Anthem' genoemd. Het gaf de tentoonstelling over Freedman's Cemetery een naam en legde de link tussen liederen, 'zwarte muziek', herinneringsplaatsen en technieken, publieke acties, erfgoed en emancipatie.
- 2 Zie: www.documentaryarts.org.
- 3 A. GOVENAR *American Tattoo: as ancient as time, as modern as tomorrow*. San Francisco, Chronicle Books, 1996.
- 4 A. GOVENAR, *Stoney Knows How. Life as a Sideshow Tattoo Artist*. Atglen, Schiffer Publishing Ltd., 2003.
- 5 A. GOVENAR, 'Exhibition overview'. In: A. GOVENAR & PHIL COLLINS, *Facing the Rising Sun. Freedman's Cemetery*. Dallas, African American Museum & Black Dallas Remembered, 2000, p.17-22.
- 6 Het origineel dat in de tentoonstelling in het African American Museum in Dallas hangt, is gereproduceerd in *Facing the Rising Sun*, p.32.
- 7 A. GOVENAR, *Untold Glory African Americans in Pursuit of Freedom, Opportunity, and Achievement*. New York, Harlem Moon, 2007.

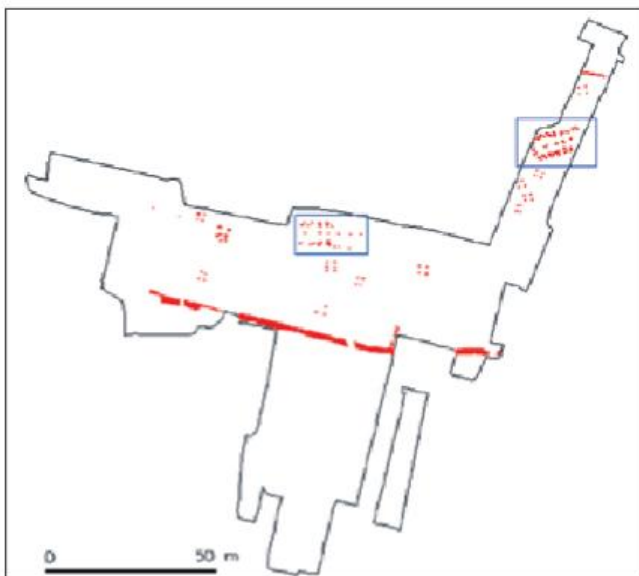
Huis 10²

→ De gezamenlijke constructie van natuurlijke en sociale identiteiten tijdens archeologisch veldwerk

Archeologische opgravingen zijn niet alleen plekken waar toevallige observaties tot harde feiten worden omgevormd, maar ook waar individuen tot archeologen worden 'omgeturnd'. Etnografen van de archeologie hebben totnogtoe veel meer aandacht geschonken aan de sociale constructie van feiten dan aan de 'feitelijke constructie' van sociale actoren. Dat is wellicht omdat zij doorgaans gevestigde archeologen zijn, die hun etnografische blik inwaarts hebben gekeerd. Om dit methodologische probleem te overkomen, hebben wij etnografisch veldwerk verricht op een prehistorische site in Nederland vanuit een insider-outsiderperspectief. Participerende observatie door zowel een leek als een geschoolde archeoloog liet een veel betere documentatie toe van de manier waarop onderzoekers feiten maken en feiten onderzoekers maken. Geïnspireerd door de Latouriaanse actor-netwerktheorie stellen wij in dit artikel dat de socialisatie van individuen tot onderzoekers niet los gezien kan worden van de objectivering van observaties tot data.

HUIS 10 REDDEN

Het volstaat om naar de website van het Maaskantproject te surfen.³ Je klikt op 'sites', dan op 'Almstein 1995', daarna kies je 'Late Iron Age, phase A'. Een kaart wordt gedownload (zie figuur) en daar is huis 10. Het gaat om het kader aan de rechterkant.

Digitale kaart van de Almsteinopgraving, phase A (c 250 BC) (1995). Huis 10 wordt aangeduid door het kader aan de rechterkant

terkant. "250 jaar voor Christus", zo staat erbij. Wij waren erbij. We hebben aan dat huis gewerkt. Het gebeurde veertien jaar geleden, in het zuidelijk deel van Nederland. Almstein was de naam van een vastgoedproject nabij de stad Oss. Het was ook de naam die de noodopgraving van 1995 meekreeg. Die maakte deel uit van de jarenlange opgravingsactiviteiten rond Oss, die op hun beurt een onderdeel vormden van het Maaskantproject – een langlopend regionaal onderzoeksproject in de Nederlandse archeologie.⁴ De campagne leverde een mooie reeks archeologische resten op, voornamelijk restanten van gebouwde structuren daterend van de vroege ijzertijd tot de Romeinse periode. De meeste constructies waren naar schatting gebouwd tussen 250 en 100 voor Christus. "In totaal werden 8 huizen blootgelegd", zo stelt de website in het Engels, "ze behoren tot een nederzetting die wellicht twee gelijktijdig aanwezige huizen bevatten die zowat om de 25 jaar heropgebouwd werden op ongeveer dezelfde locatie".

Dat dit waardevol prehistorisch bewijs het heden zou halen, was allesbehalve een beklonken zaak. Nog los van de nakende bouwplannen was de plek jarenlang gebruikt als een afvalstort. Op de website lezen we nog, vrij vertaald uit het Engels: "Omdat dit een recente praktijk was, waren de opgravingen een nogal stinkende onderneming, en een vieze op de koop toe. Om de beschrijving van de couleur locale volledig te maken: beeldt u temperaturen van 30 graden Celsius en meer in, en je begrijpt het plaatje".

Maar nu is het huis er, op de website, klaar om bezichtigd te worden door de wereldwijde internetgemeenschap. Het is gered.*

VOORBIJ DE REDDINGSMETAFOOR

Een van de vele metaforen die archeologisch veldwerk ondersteunen, is de idee van 'reddingswerkzaamheden'. Dit is zeker toepasselijk voor noodopgravingen in het bijzonder maar het geldt eigenlijk voor archeologisch veldwerk in het algemeen. Volgens deze vrij courante metafoor worden opgravingen gezien als reddingsoperaties voor bedreigde fragmenten uit het verleden. Hedendaagse onderzoekers worden, een beetje zoals de bemanning van een reddingsloep, voorgesteld als lieden die gegevens trachten te redden uit een zee van vergetelheid. Ze proberen het verleden op te diepen vooraleer het finaal verdrinkt.

Het gaat wellicht om een metafoor die het merendeel van de archeologen zouden willen aanwenden om te beschrijven

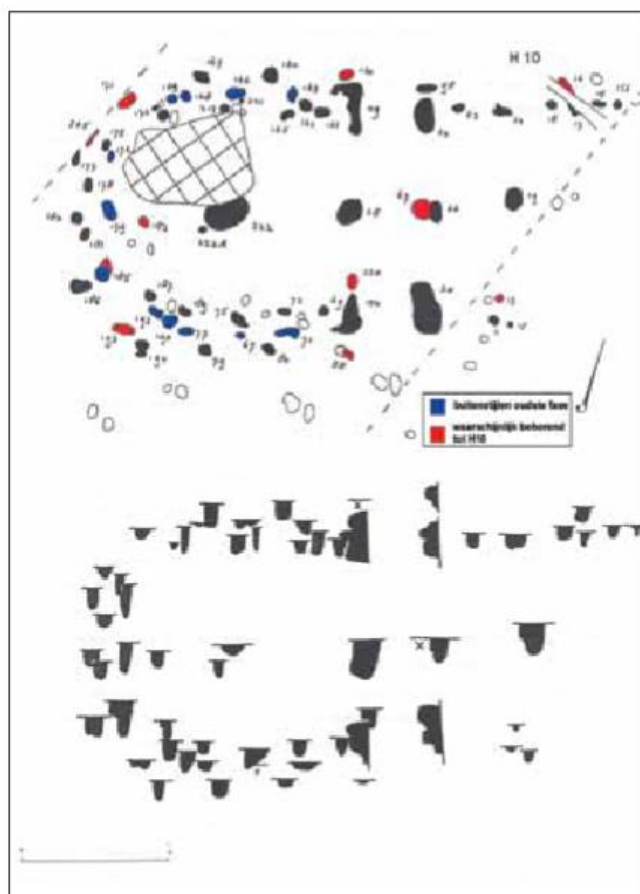

→ Hapshuis H10, coupures van de paalgaten
 Bron: Z. VAN DER BEEK, Een nederzetting uit de Late IJzertijd: het verslag van de opgraving Oss 1995. Leiden, M.A. thesis, Universiteit Leiden, 1996

wat ze doen. Maar er is meer in het geding. De reddingsmetafoor gaat ervan uit dat prehistorische gegevens ergens op de golven drijven, wachtend tot ze opgevist worden. De afgelopen jaren hebben wetenschapssociologen in het algemeen en etnografen van de archeologie in het bijzonder op overtuigende wijze aangetoond hoe 'feiten' niet simpelweg gegevens zijn, maar eigenlijk actief geconstrueerd worden doorheen de wetenschappelijke praktijk. Feiten zijn, in het Frans zelfs letterlijk, 'dingen die gemaakt worden': *des faits*. In een baanbrekend stuk toonde de Duitse archeoloog Cornelius Holtorf op overtuigende wijze aan hoe een specifieke 'vondst' op een opgraving in West-Sicilië gradueel getransformeerd werd in een 'oude potscherf'.⁵ Opgravingen zijn dan plots niet langer een reddingsproces maar een proces waarin zaken 'hard gemaakt' moeten worden. In het geval van Almstein vonden we overigens niet echt een vroeg 'late-ijzertijduis'; we vonden louter verkleuringen in het zand, donkerbruine plekken in een gele zandbodem, die later 'huis 10' werden. Archeologische feiten drijven niet lukraak op het tij der tijd maar worden pas 'echt' eens ze opgepikt worden. Als het verleden dus een zee is, is het eerder een zee van gesmolten was, waaruit bepaalde zaken gestold kunnen worden eens ze eruit getrokken worden.

We moeten zelfs nog verder gaan, want opgravingen zijn niet alleen plekken waar observaties tot feiten omgetoverd worden maar ook waar individuen tot archeologen omgeturnd worden. "Archeologie", zo stelde de bekende theoreticus van de archeologie Michael Shanks terecht, "is onmiddellijk biografie".⁶ Dat is zeker het geval voor het gros van de opgravingen waar het verleden bovenhalen hand in hand gaat met het trainen van studenten. In Almstein werd bijvoorbeeld zowel de prehistorie 'gecreëerd' als dat er een nieuwe generatie van prehistorici gevormd werd. Dat duale proces vindt ook plaats op puur 'professionele' opgravingen, omdat de professionele identiteit van academici nooit volledig af is. Professionele identiteiten (daarmee bedoelen we iemands status als een competente specialist) kunnen in vraag gesteld worden en kunnen in de loop van een opgravingsseizoen soms zelfs veranderen. Als feiten veel vluchtiger zijn dan we gemeenzaam aannemen, dan is dat ook het geval voor de sociale actoren die we gewoonlijk als 'archeologen' aanduiden. Het gevestigde idee van stabiele, onwrikbare sociale actoren wordt snel tegengesproken door dramatische gevallen van volledige academische carrières die berusten op een unieke vondst (en daardoor ook fragiel kunnen blijken te zijn). In november 2005 verwierf een Belgische archeoloog wereldfaam met een potscherfje van een paar centimeters groot, waarin een landkaartje van Zuid-Italië stond gegrift: het zou om de oudste kaart van West-Europa gaan. Academici maken niet alleen feiten, de feiten maken ook de academici.

Dus neen, een archeologische opgraving is niet noodzakelijk een urgente reddingsoperatie die uitgevoerd wordt door een noodteam. 'Feiten' en 'archeologen' lijken allemaal te drijven in een oceaan van tijdelijk gesitueerde praktijken. Prehistorische huizen kunnen enkel waarnemingen van verkleuringen zijn en archeologen kunnen louter flexibele sociale actoren zijn. In deze zee van waarnemingen en actoren worden sommige bondgenootschappen opgezet. Bepaalde observaties worden omgetoverd tot 'een prehistorisch huis' en sommige individuen schoppen het tot 'competente academici'. Anderen verdwijnen uit het zicht. Naast de sociale constructie van feiten is er ook de feitelijke constructie van de samenleving. Het zou een vergissing zijn om sociale actoren te privilegeren boven feitelijke constructies: beide zijn immers het resultaat van gesitueerde praktijken.⁷

Hapshuis H10, Plattegrond schaal 1:100. Profieltekening horizontaal schaal 1:100, verticaal schaal 1:50 (rood = waarschijnlijk behorend tot H10, blauw = buitenstijlen oudste fase)
 Bron: Z. VAN DER BEEK, Een nederzetting uit de Late IJzertijd: het verslag van de opgraving Oss 1995. Leiden, M.A. thesis, Universiteit Leiden, 1996

VOORBIJ HET SOCIAAL CONSTRUCTIVISME

Laat ons terugkeren naar het ijzertijdhuis in Almstein. We kunnen met relatief gemak het proces onderzoeken aangaande de constructie van het huis – niet in de prehistorie, maar in de huidige tijd. We zouden dan, zoals Latour in zijn vroegere werk voorstelde, ‘stroomopwaarts’ gaan van het mooi gepresenteerde en ongecontesteerde feit naar de meer rommelige context van de ontdekking.⁸ We zouden de ontstaansgeschiedenis traceren, die ligt tussen de zeer geformaliseerde digitale kaart die we in november 2005 op het net raadpleegden, aan de ene kant en vage verkleuringen die tussen 5 en 9 juni 1995 waargenomen werden in een veld dichtbij een klein dorp in Nederland, anderzijds.⁹

En ja, we zouden daarbij zeker verwijzen naar een recente belangwekkende synthese aangaande de prehistorie van de regio, die stelt dat de opgravingen in Oss-Almstein een kleine cluster van hoeves uit de late ijzertijd aantoonde.¹⁰ Bij het verifiëren van de bibliografische bronnen zouden we merken dat Gerritsens stelling teruggaat op een eerder doctoraal proefschrift aangaande het nederzettingssysteem te Oss¹¹ en op twee niet-gepubliceerde masterthesissen die geschreven werden door studenten die erg actief waren als veldwerkers bij de Almsteinopgravingen.¹²

We zouden nog verder kunnen gaan in de tijd. We zouden kijken naar de manier waarop deze scripties hielpen om huis 10 te ‘construeren’. We zouden vaststellen hoe hun tekeningen en beschrijvingen gestolde versies waren van veldtekeningen en notities. En we zouden die veldaantekeningen gaan consulteren om te zien hoe de idee van een huis geleidelijk aan vorm kreeg tijdens de campagne. Die zouden we dan vergelijken met de originele foto’s die tijdens de opgravingen genomen werden, al was het maar om te herinneren hoe onoverzichtelijk de realiteit kan zijn en hoe selectief onze tekeningen kunnen zijn (daarbij, voor het gemak, even terzijde latend dat ook foto’s slechts representaties van de realiteit zijn). Die oefening zou ons leren hoe wazige kleuren in het zand omgevormd werden tot paalgaten en paalgaten tot huizen en huizen tot een nederzettingsgeschiedenis.

Ja, dat zouden we kunnen doen, ware het niet dat zo een soort analyse reeds ondernomen werd¹³ en dat zo’n aanpak ons met een aantal theoretische uitdagingen confronteert. Door te focussen op hoe één object (een potscherf, een huisplan) door de tijd ‘reist’ – en ‘rijst’ – lopen we het risico om de sociale dimensie enkel tot het verklarende niveau te beperken. De feiten mogen dan wel veranderlijk zijn, de sociale actoren worden voorgesteld als de standvastige leden van de reddingsloep. Dat ook sociale disposities flexibel van aard zijn, dreigen we dan over het hoofd te zien. Er bestaat wel recent onderzoek naar de intrinsiek sociale aspecten van archeologische opgravingen.¹⁴ Maar de klemtoon die daarbij

wordt gelegd op ‘archeologische culturen’ van drinken, ruzie-maken en sociaal negotiëren, staat echter zo ver verwijderd van de eigenlijke processen van dataconstructie, dat er nog steeds een leemte blijft rond het vraagstuk van de interrelatie tussen processen van socialisatie van academici en van objectivering van feiten.

Holtorf kan met groot succes analyseren hoe een ‘ding’ een ‘vondst’ wordt, maar de hoofdrolspelers in zijn narratief blijven onveranderlijk.¹⁵ De vinder van de potscherf waarover hij het heeft, Erica Grijalva, wordt beschreven als “een master studente mechanisch ingenieur aan de Stanford universiteit in California”. Over de analyste, Emma Blok, vernemen we dat het gaat om een persoon “met een hoop ervaring en een hoop intuïtie” aangaande het determineren van keramiek.¹⁶ Omdat competenties en titels als vanzelfsprekend gezien worden, worden de sociale identiteiten die in het spel zijn, eigenlijk nooit echt geproblematiseerd. In zijn analyse ‘wordt’ de potscherf een potscherf, maar ‘zijn’ de archeologen er gewoon. Meer nog, het is omdat zij er zijn, dat de vondst een oude potscherf wordt. De sociale sfeer bepaalt met andere woorden de natuurlijke sfeer. Tegenover een objectivistische kijk op de realiteit wordt een sociaal-constructivistisch perspectief geplaatst. Maar beide hebben hun beperkingen.

DE DUALE CONSTRUCTIE VAN HET SOCIALE EN HET NATUURLIJKE

Ook al was Bruno Latour een vooraanstaand denker binnen het sociaal constructivisme van de jaren 1980, hij was ook een van de eersten om het paradigma te verlaten. Sociaal constructivisme, zo stelt hij, is een zwakte die veel van de vroege wetenschapssociologie karakteriseerde.¹⁷ Omdat er geen goede redenen zijn om te stellen dat sociale factoren reëler (dat wil zeggen ‘stabiel’, minder ‘vluchtig’) zouden zijn dan natuurlijke oorzaken, leidde het a-priori-onderscheid tussen natuur en samenleving tot een onnodige asymmetrie, aldus nog Latour. Als alternatief reikt hij het principe van de symmetrie aan: “*Our general symmetry principle is thus not to alternate between natural realism and social realism but to obtain nature and society as twin results of another activity, one that is more interesting for us. We call it network building*”.¹⁸ De hieruit voortvloeiende actor-netwerkteorie zou een alternatief vormen voor het unilaterale sociaal constructivisme.¹⁹ De sleutel is die van de duale en simultane constitutie van de natuurlijke en sociale orde. Sociale actoren bestaan niet voor natuurlijke constructen, maar zijn evenzeer het resultaat van de wetenschappelijke praktijk als dat feiten dat zijn.²⁰ Wat plaats grijpt op een archeologische opgraving is niet de objectieve ontdekking van natuurlijke feiten, noch de sociale constructie van een empirische realiteit, maar de gezamenlijke constructie van actoren en feiten. Deze entitei-

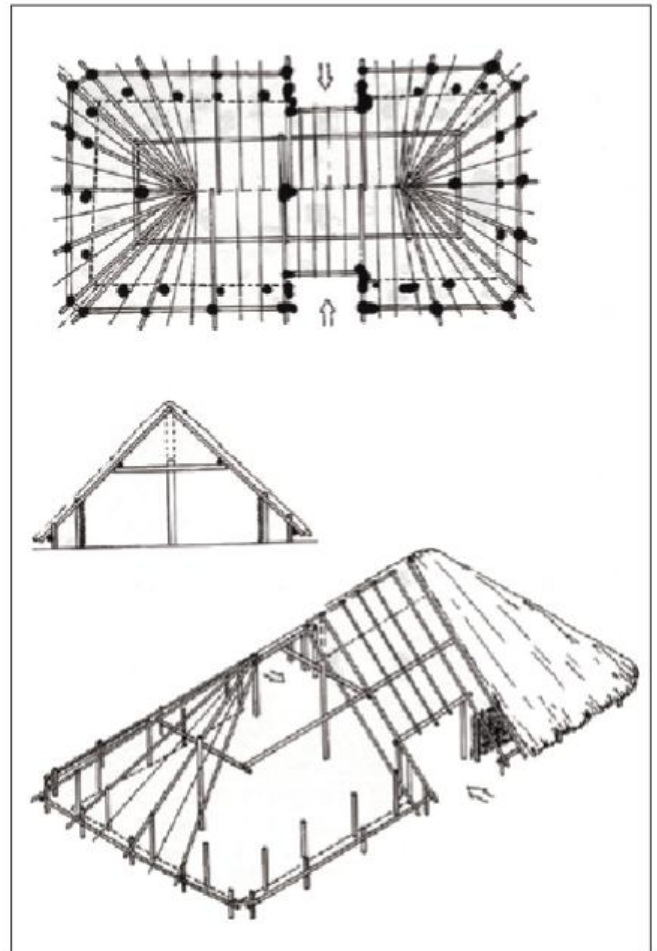
ten, of het nu paalgaten of prehistorici zijn, zijn met elkaar verbonden in een netwerk. Slechts door bondgenootschappen aan te gaan kunnen zij krachtige knopen in het netwerk worden. Krachtige knopen zijn deze die 'reëel' worden, dat wil zeggen die als 'reëel' erkend worden. Een verkleuring in het zand wordt een echt paalgat in associatie met een betrouwbare masterstudent. Een masterstudent wordt een betrouwbare observator op een opgraving in associatie met een duidelijk afgebakend paalgat. Ze articuleren elkaar, ze komen beide simultaan voort uit de eigenlijke praktijk.

Hetzelfde geldt voor een gevestigd academicus. Neem nu Emma, de aardewerkspecialiste die kijkt naar de 'Cornelius potscherf' in West-Sicilië. Natuurlijk is het niet zo dat de gehele sociale en professionele identiteit van Emma afhankelijk was van de manier waarop ze die ene potscherf classificeerde – meer nog, een 'misclassificatie' zou haar carrière wellicht niet in gevaar gebracht hebben. Toch is het de continue stroom van potscherven die haar status reproduceert als competent keramisch expert. De potscherven hadden haar nodig, dat zeker, maar zij had de potscherven ook nodig. Zonder de scherven zou haar professionele status snel teloor gaan.

Etnografen van de archeologie hebben totnogtoe veel meer aandacht besteed aan de sociale constructie van feiten dan aan de 'feitelijke constructie' van sociale actoren.²¹ Een van de redenen hiertoe is dat de meeste etnografen van de archeologie over het algemeen gevestigde archeologen zijn, die de etnografische kijk naar binnen hebben gekeerd. Het was daardoor veel makkelijker voor hen om het sociale karakter van de constructie van feiten waar te nemen dan de manier waarop feiten sociale disposities, zoals die van hen, helpen articuleren. Om dit methodologische probleem te overkomen namen wij deel aan de Almsteinopgraving vanuit een insider-outsiderperspectief. Terwijl één van ons (David Van Reybrouck, toen een doctoraatsstudent in de archeologie) meedeed als praktijkdocent, was de andere (Dirk Jacobs, toen een doctoraatsstudent in de sociologie) een volslagen leek inzake archeologisch veldwerk. De participerende observatie van deze laatste kan helpen licht werpen op de manier waarop de articulatie van zichzelf als archeologisch veldwerker hand in hand gaat met de articulatie van bepaalde feiten.

DE SOLITAIRE SOCIOLOOG

Hoe word je een veldarcheoloog? Toen Dirk Jacobs 's avonds op 6 juni 1995 aankwam te Oss, vervoegde hij een groep archeologen, studenten en docenten in hun slaappleaats op een oude boerderij op enkele kilometers van de site. De opgraving waaraan hij zal deelnemen, wordt als een routineklus gezien. Projectleider Harry Fokkens van de Universiteit Leiden zag geen graten in de aanwezigheid en deelname van een

Plattegrond met verbindingen, dwarsdoorsnede en driedimensionale reconstructie Bron: K. SCHINKEL, *Zwervende erven, bewoningssporen in Oss-Ussen uit de Bronstijd, IJzertijd en de Romeinse tijd, opgravingen 1976-1986. Leiden, dissertatie Rijksuniversiteit Leiden, 1994*

socioloog aan het project. Alle deelnemers werden gebriefd over het doel en de aard van zijn aanwezigheid: participerende observatie van 'archeologie in actie'. Doorheen het etnografische experiment nam hij veldnotities, die de basis vormen van onderstaande analyse. Zoals alle leken op het terrein, had Dirk nog nooit op een archeologische site gewerkt en wist hij niet echt wat te verwachten. Op de trein naar Oss had hij de opgravingshandleiding²² nog eens herlezen, die geschreven was voor de deelnemers aan de praktijkoefening. In die handleiding staat een hele reeks praktische informatie te lezen, gaande van uitleg over de financiering van de opgravingen, over het gevaar van mogelijke kabels en pijpleidingen op de site tot procedures voor graafwerken en dataregistralie. De tekst is helder geschreven maar praktijk-

kennis en handigheid vallen nu eenmaal moeilijk te vertalen in tekstvorm. Het is zoiets als leren autorijden op basis van een boek.

Om hem een beter idee te geven van het werk tonen de praktijkdocenten (waaronder David) hem tekeningen van de opgravingen die eerder die dag al ondernomen waren. Bij een eerste blik ziet Dirk alleen willekeurig verspreide stippen.

De archeologen leggen hem uit hoe hij de kaart moet lezen. De stippen, zo zeggen ze, zijn paalgaten en een patroon van paalgaten wijst op een nederzettingsstructuur zoals een huis of een schuur. Zonder direct contact met het materiaal kan Dirk alleen opschrijven wat hem verteld wordt: "David wijst een aantal typische verkleuringen aan die tot 'sokstructuren' werden omgedoopt, zij geven de ingang [van een huis] aan" (veldnotities, 6.6.95). Zolang de leek zichzelf niet geleerd heeft aan een aantal feiten is zijn professionele status als veldarcheoloog nihil. Op dit moment is Dirk nog steeds een solitaire socioloog, verloren in een boerderij vol archeologen. Maar wat de archeologen hem vertellen is een eerste etappe in de formattering van zijn visie. Hij heeft de 'feiten' nog niet gezien maar wel al representaties ervan – en deze representaties zullen bepalen hoe hij in de toekomst feiten zal construeren. Hij leert hoe te observeren vooraleer hij hoeft te kijken.

OP ZOEK NAAR BONDGENOTEN: SELECTIE EN REÏFICATIE

De lessen van de avond tevoren werpen hun vruchten af. Wanneer Dirk 's morgens op de site aankomt, kijkt hij voor een eerste keer naar de verschillende putten. Hij ziet de verschillende kleurpatronen en is in staat een huis op te merken: "In een van de putten, kan ik de sporen van een woonstructuur herkennen. Het is te zeggen, als ze mij de kaart gisteren niet getoond hadden, had ik het nooit opgemerkt" (veldnotities, 7.6.95).

Een grote stap in de ontwikkeling van een professionele identiteit omvat de kunde om te zien wat relevant is. Hoewel nog steeds een nieuwkomer staat Dirk al een stapje verder dan volslagen buitenstaanders. De vorige nacht hadden plaatselijke jongeren de site proberen saboteren door een grote doodskop en de woorden 'Metallica' in het zand van put 70 te krassen. Bijna trots schrijft Dirk in zijn notities dat de graffiti "getekend werden in een 'recente verstoring' van een put die op zich al niet zo heel interessant is" (veldnotities, 7.6.95). De vandalen waren veel succesvoller geweest als ze echt het netwerk tussen archeologen en gegevens hadden kunnen ontwrichten door bijvoorbeeld verkleuringen te vernietigen die door de archeologen relevant geacht werden. Dirk merkt nu al op dat dit niet het geval is; hij staat verder dan de vandalen. Relevantie toekennen aan bepaalde observaties (en andere bewust negeren) is een fundamentele vereiste voor

de creatie van socio-empirische allianties. Op de eerste dag ontdekt Dirk dat opgraven meer inhoudt dan het opvissen van informatie en evenzeer het negeren ervan inhoudt. Elk fysisch element zou in een feit omgezet kunnen worden²³, maar hij merkt hoe archeologen systematisch bepaalde categorieën selecteren en verkiezen boven andere. Graven is weglaten. Op hun kaarten maken de archeologen een scherp onderscheid tussen 'prehistorische' en 'recente' sporen. Dirk verbaast zich erover dat alles wat post-Romeins is, zonder aarzelen een 'recente verstoring' genoemd wordt. Maar hij begrijpt dat een bondgenootschap met dergelijke 'ruis' hem niet veel krediet zal opleveren.

Nadat bepaalde patronen een voorkeursbehandeling krijgen, worden ze in toenemende mate gereïficeerd ('verdinglijkt') doorheen verschillende procedures, waarvan 'aankrassen' (*highlighting*) de meest typische is.²⁴ In essentie trekken archeologen met hun truweel een lijn in het zand rond een verondersteld element, daarmee het object reïficerend dat ze zichtbaar achten te zijn in de kleurpatronen in de bodem. Als Dirk vraagt aan de senior archeologen waarom zij dit doen, leggen zij uit dat kleurpatronen het best zichtbaar zijn nadat de laag pas geopend is. Door contact met de lucht gaan de kleuren later vervagen, zo stellen ze, en daarom moeten de contouren aangegeven worden opdat ze later nog teruggevonden kunnen worden. Aankrassen lijkt dus een cruciale stap in het omturnen van observaties tot gegevens – Hodder²⁵ heeft het over '*interpretation at the trowel's edge*' – maar het is allesbehalve een makkelijke klus voor nieuwkomers. In hun dagelijkse veldrapporten klagen de eerstejaarsstudenten erover dat het bij aanvang een verdomd moeilijke praktijk is en dat het veel oefening vergt vooraleer het een automatische handeling wordt. In staat zijn op efficiënte wijze verkleuringen in het zand aan te krassen zorgt voor betere data – maar ook voor betere archeologen.

ALLIANTIES VERSTERKEN, ALLIANTIES VERLIEZEN

Het wordt duidelijk voor Dirk dat bewijzen aanbrengen (de meest belangrijke activiteit om jezelf als een veldarcheoloog waar te maken) veel meer inhoudt dan het louter passief registreren van bepaalde gegevens. Het omhelst een zeer actieve betrokkenheid bij het maken van data en dat proces verloopt – zoals Edgeworth op overtuigende wijze stelt²⁶ – via het gebruik van instrumenten. Archeologen halen de gegevens nooit met de blote hand boven; ze vormen ze doorheen het gebruik van materiële cultuur. Truwelen, fotoestellen, potloden, notiebladen, plastic zakjes, enzovoort, het zijn allemaal instrumenten om gegevens mee te articuleren.²⁷ Leren omgaan met instrumenten is dan ook een integraal onderdeel van de training van de studenten. Op

dag twee leert Dirk om met een aantal van deze instrumenten om te gaan.

Bij wijze van oefening moeten de studenten een aantal metingen verrichten met een instrument dat de naam 'theodoliet' draagt. De eerstejaarsstudenten hebben er klaarblijkelijk allemaal moeilijkheden mee. Ze begrijpen de instructies niet volledig en leren enkel de correcte procedure toe te passen via *trial and error*. De docenten zijn merkbaar ongeduldig en ontevreden: "Ze klagen. 'Hallo, ik spreek Nederlands, hoor!' roept één van de docenten naar de studenten. Het is opvallend dat de eerstejaarsstudenten allemaal verondersteld worden met de oude instrumenten te oefenen, terwijl de ouderejaarsstudenten allemaal met gesofisticeerd digitaal materiaal aan de slag zijn" (veldnotities, 7.6.95). De associatie tussen vondst en vinder wint aan kracht als ze met behulp van instrumenten tot stand kwam, maar de kwaliteit van het bondgenootschap hangt ook af van de kwaliteit van de instrumenten.

Dirks visie begint tekenen te vertonen van nakende professionalisering, zeker als het op het herkennen van verkleuringen als 'paalgaten' en het gebruik van simpele instrumenten aankomt. Echter, archeoloog worden brengt het verwerven van een hele reeks competenties met zich mee. Wanneer hij ziet dat 'zwart zand' uit de paalgaten wordt verzameld in zakjes, is hij verbaasd om te horen dat dit houtskool is die voor datering gebruikt kan worden. Er wordt hem ook meegedeeld dat stukjes 'keramiek' gevonden werden, maar daarover stelt hij: "Ik zie het niet. Voor mij zijn het gewoon vreemde stukjes steen die ze aan het verzamelen zijn" (veldnotities, 7.6.95). Later die dag krijgt Dirk de kans om zijn vertrouwde met potscherven te vergroten: "'s Avonds keek ik eerst en toen hielp ik mee met het wassen van de potscherven". Het is een kans om zijn krediet te vergroten en zijn socio-empirisch netwerk uit te breiden, maar sommige allianties blijken toch moeilijk te smeden: "Blijkbaar heb ik een redelijk stuk keramiek gebroken. 'Een recente breuk', zei toen één van de oudere studenten. Uit beleefdheid werd het niet vlakaf gezegd, maar de indirecte hint was duidelijk genoeg: "Dit is jammer". Of het de waarde van de gegevens aantast, kan Dirk niet inschatten (hij is uiteindelijk een leek), maar hij beseft wel dat het zijn waarde als archeoloog dreigt aan te tasten: "Ik kan zelf niet echt beoordelen of het nu een groot probleem is of niet en ik heb ook geen zin om het expliciet te vragen. Ik vraag me af of ik er later nog op aangesproken zal worden" (veldnotities, 7.6.95).

ALLIANTIES IN VRAAG STELLEN

Hoe zou er geen duale constitutie van natuurlijke feiten en sociale actoren kunnen zijn? Wanneer Dirk een scherf breekt, breekt hij ook wat van zijn krediet. Wanneer hij een paalgat

aanduidt, groeien zijn competenties. Op dag drie van de praktijkoefening begint hij autonoom patronen en potscherven te herkennen en smeedt hij zo zijn eigen nieuwe socio-empirische allianties. Maar hij begint ook alternatieve bondgenootschappen in vraag te stellen. Netwerkformatie houdt niet alleen het leggen van nieuwe verbindingen in, maar omvat ook het in vraag stellen van bestaande connecties. Naarmate hij meer betrokken raakt, worden zijn veldnotities (8.6.95) ook kritischer. Hij ziet dat er niet altijd foto's gemaakt worden en vraagt zich af waarom dit het geval is. Hij begint het ook oneens te zijn met de interpretatie van bepaalde kleurpatronen. Hij is ook getuige van een grondige onenigheid in interpretatie tussen de professionele archeologen met seniorstatus en een lokale amateurarcheoloog die een bezoek brengt aan de site. Het valt hem nog het meest van al op dat middeleeuwse sporen eenvoudigweg genegeerd worden en oninteressant gevonden worden. Eén van de docenten vertelt hem dat dit vroeger ook het geval was voor Romeinse sporen totdat er iemand interesse voor begon te krijgen. Dirk weet dat het riskant is om zichzelf met 'ruis' te associëren, maar hij beseft evenzeer dat de definitie van 'ruis' een relatieve kwestie is. Het volstaat om een krachtig alternatief netwerk op te bouwen met de zogeheten 'ruis' om het respectabel te maken – en om zichzelf respectabel te maken. Dat zal nog meer het geval zijn als het gepaard gaat met een aanval op eerdere allianties.

Socio-empirische allianties worden sterker als ze erin slagen meerdere knooppunten te omvatten zonder in duigen te vallen. De prijs die men betaalt voor grootte, is evenwel het gevaar van dissidentie.²⁸ Netwerken kunnen gecontesteerd raken door individuele knooppunten die de alliantie ontvlucht zijn. Op het einde van de dag illustreert een incident hoe arbeidsintensief de creatie en het onderhoud van allianties wel is: "Net voor 17u vindt David een niet-geregistreerd paalgat. In een ander spoor (een deurdrempel) wordt een weefgewicht ontdekt. De verantwoordelijke lijkt te panikeren omdat er geen registratie was. De beslissing wordt genomen om overwerk te presteren" (veldnotities, 8.6.95). Opgravingen blijken strijdperken te zijn waar bondgenoten gezocht, gevonden en betwist worden en verloren geraken. Gelukkig genoeg is een vergeten paalgat een gemakkelijk aan te pakken dissident: wat overwerk klaart de klus om de rangen te sluiten.

DE ERKENNING VAN COMPETENTIE

Uiteraard word je geen veldarcheoloog in één week tijd. Maar op minder dan een week tijd merkt Dirk hoe zijn participerende observatie duidelijk het stadium van loutere observatie en analyse is gaan overstijgen. In de loop van de volgende ochtend stapt hij over naar een andere put waar een Romein-

se gracht gevonden was. Nogal wat keramiek wordt daar gevonden en, gewapend met zijn verse professionele kijk, schrijft hij trots op dat ze grondig verschillen van “deze uit de IJzertijd paalgaten” (veldnotities, 9.6.95). De desbetreffende zones worden onder handen genomen tot er grondwater wordt bereikt. Dan is het tijd voor het gebruikelijke tekenen en fotograferen. Registratie is cruciaal voor de alliantie tussen vinder en vondst. Maar Dirk wordt vrij gefrustreerd als blijkt dat de zone waarin hij gewerkt heeft minder aandacht krijgt: “Sommige zones krijgen prioriteit. Twee worden uitgebreid gefotografeerd en getekend. Van de derde worden enkel foto’s genomen maar wordt geen tekening gemaakt (dat is klote: het was mijn zone)” (veldnotities, 9.6.95).

Interessant genoeg schakelt Dirk over naar de verleden tijd wanneer hij zijn frustratie uit: “het was mijn zone”. Van zodra de sectie niet fatsoenlijk gedocumenteerd wordt, houdt het op zijn zone te zijn. Hij had hem evengoed niet kunnen opgraven! Zonder volledige registratie schopt de zone het niet echt tot een feit – en zijn inspanningen brengen geen publieke erkenning van zijn competentie mee. De alliantie die had kunnen helpen om de specifieke aard van de gracht en de specifieke waarde van Dirk te articuleren, werd gebroken. Het was een zinloze netwerkpoging.

WAT IS HET VOORDEEL VAN COMPETENT GEACHT TE WORDEN?

Betrouwbaarheid, dat wil zeggen het recht om te spreken en de kans om gehoord te worden. Maar er is meer. Het is vrijdagmiddag. Dirk merkt dat het werk overal slordiger begint te verlopen. Wanneer hij de senior archeologen daarop aanspreekt, wimpelen ze het eerst af met een grapje. Uiteindelijk wordt gesteld dat dit min of meer toegelaten is in deze fase van het werk. Wat zouden ze daarmee kunnen bedoelelen? Tijdens de afgelopen dagen heeft Dirk geprobeerd om zijn onwetendheid om te vormen in beginnende competentie en nu dat hij er wat heeft, blijkt die er niet meer zo toe te doen! Competentie is geen gegeven maar iets wat groeit doorheen onderzoek – net zoals feiten en realiteit. De volgende fase is misschien nonchalance. Nonchalance kan nooit de houding van de neofiet zijn, tenzij de nieuwkomer als incompetent geëtiketteerd wenst te worden. Nonchalance treedt in eens genoeg krediet verworven is en eens de netwerkknoppen sterk genoeg zijn om enige meegaandheid toe te laten. Nonchalance, zo realiseert Dirk, is de luxe van competente lieden. Dat ligt nog niet in zijn bereik.

CONCLUSIE²⁹

Werd het huis van Almstein gered? Neen. De plek waar zo’n tien jaar geleden verkleuringen in de grond werden geobserveerd maakt nu deel uit van een suburbane woonzone in Oss.

Het huis werd niet gered maar het werd wel ‘gerealiseerd’. Het is te zeggen, het kreeg een virtueel bestaan – op kaarten, in publicaties en op het internet – waardoor het op vele vlakken eigenlijk nog veel ‘reëler’ is geworden dan voorheen.³⁰ Het netwerk, dat gestalte kreeg en functioneerde in Almstein, toonde zich solide genoeg om de ongecontesteerde realiteit van het huis tien jaar na zijn ‘ontdekking’ te garanderen. Het is zo goed als zeker dat als Dirk het huis op zijn eentje had blootgelegd, de levensgeschiedenis van het huis een stuk minder stabiel was geweest.

Is Dirk een volwaardig archeoloog geworden? Neen. Hij werd docent in de sociologie aan de ULB. Zijn aanwezigheid op een archeologische opgraving was te kort, zijn allianties met vondsten te dun en zijn groeiend socio-empirisch netwerk te zwak om zichzelf op te kunnen werpen als een competente veldarcheoloog. Maar de vluchtigheid van zijn identiteit en embryonale competentie als archeoloog kwamen goed van pas bij onze etnografie van de archeologie. Zoals je ‘stroomopwaarts’ kunt reizen om de transformatie van flexibele observaties tot solide feiten na te gaan, kun je ook teruggaan tot de fase waarin professionele competentie nog open en onbeslist is. Dat is niet altijd gemakkelijk, zeker als het etnografisch perspectief komt van een professionele archeoloog. Samenwerking met een niet-archeoloog opent hier nieuwe mogelijkheden. Onze participerende observatie vanuit een insider-outsiderperspectief (gebruikmakend van een leek en een geïnitieerde tot de archeologie) bewees een vruchtbare procedure te zijn om het duale karakter van de gezamenlijke constitutie van natuurlijke en sociale entiteiten te proberen begrijpen. Vanuit die hoek gezien wordt het duidelijk dat archeologen, net als feiten, gevormd dienen te worden en dat de socialisatie van academici hand in hand gaat met de objectivering van feiten.

- 1 David Van Reybrouck (1971) studeerde archeologie en filosofie aan de universiteiten van Leuven en Cambridge en behaalde zijn doctoraat aan de Universiteit Leiden (2000). Hij is momenteel werkzaam als schrijver en columnist. Voor zijn theaterstuk 'Missie' won hij in 2008 de Arkprijs voor het Vrije Woord. Dirk Jacobs (1971) studeerde sociologie aan de Universiteit Gent en behaalde zijn doctoraat aan de Universiteit Utrecht (1998). Hij werkte sindsdien aan de KU Brussel, KU Leuven en VUB. Hij is sinds 2004 hoofddocent sociologie aan de Université Libre de Bruxelles, waar hij verbonden is aan het Institut de Sociologie. We wensen projectleider Harry Fokkens te bedanken dat hij ons toeliet dit onderzoek te verrichten op de Ossopgravingen. Op het terrein zelf waren Zita van der Beek, Richard Jansen en Piet van de Velde erg gastvrij. Fokke Gerritsen en Dieke Wesselingh waren zo vriendelijk ons van bijkomend materiaal te voorzien.
- 2 Dit artikel werd in 2005 aangeboden aan het *ondertussen*, na quasi-anderhalve jaargang spijtig genoeg ter ziele gegane *cULTUUR. Tijdschrift voor etnologie*, waar het zelfs de drukproef bereikt had. Deze bijdrage hanteert op een schijnbaar speelse wijze een methodologie (translatiesociologie) die voor erfgoedstudies belangrijk en inspirerend blijft. Daarom willen we dit eye-openerartikel vier jaar later toch nog effectief aan het lezerspubliek helpen dat het verdient en vice versa. (Met onze excuses aan de auteurs voor zo'n vertraging) (MJ). *Ondertussen* verscheen een Engelse versie van dit stuk: D. VAN REYBROUCK & D. JACOBS, 'The Mutual Constitution of Natural and Social Identities during Archeological Fieldwork'. In: M. EDGEWORTH (ed.) *Ethnographies of Archeological Practice. Cultural Encounters, Material Transformations*. Lanham, Altamira Press, 2006, p. 33-44.
- 3 Zie: <http://maaskant.leidenuniv.nl/alms1.htm>.
- 4 H. FOKKENS, 'The Maaskant project: continuity and change of a regional research project', *Archaeological dialogues*, 3 (1996) 2, p.196-215; R. JANSEN & H. FOKKENS, *Bouwen aan het verleden: 25 jaar archeologisch onderzoek in de gemeente Oss* [Building the past: 25 years of archaeological research in the municipality of Oss]. Leiden, Faculteit der Archeologie, 1999.
- 5 C. HOLTJOF, 'Notes on the life history of a pot sherd', *Journal of Material Culture*, 7 (2002) 1, p.49-71.
- 6 M. SHANKS, *Experiencing the Past. On the Character of Archaeology*. London, Routledge, 1992, p.130.
- 7 D. VAN REYBROUCK, 'Boule's error: on the social context of scientific knowledge', *Antiquity*, 76 (2002), p.158-64.
- 8 B. LATOUR, *Science in Action. How to Follow Scientists and Engineers through Society*. Cambridge, MA, Harvard University Press, 1987; B. LATOUR & S. WOOLGAR, *Laboratory Life. The Social Construction of Scientific Facts*. Los Angeles/London, Sage, 1979.
- 9 J. BATEMAN, 'Immediate realities. An anthropology of computer visualization in archaeology', *Internet Archaeology*, 8 (2000), zie: <http://intarch.ac.uk/journal/issue8/index.html> [bekeken op 12 november 2004].
- 10 F. GERRITSEN, *Local Identities. Landscape and Community in the Late Prehistoric Meuse-Demer-Scheldt Region*. Vrije Universiteit Amsterdam, PHD thesis, 2001, p.59.
- 11 K. SCHINKEL, 'Unsettled settlement, occupation remains from the Bronze Age and the Iron Age at Oss-Ussen. The 1976-1986 excavations'. In: H. FOKKENS (red.), *The Ussen Project. The First Decade of Excavations at Oss* (Analecta Praehistorica Leidensia 30). Leiden, Faculty of Archaeology, 1998, p.5-305.
- 12 Z. VAN DER BEEK, *Een nederzetting uit de Late IJzertijd: het verslag van de opgraving Oss 1995* [A late Iron Age settlement: the report of the excavation Oss 1995]. M.A. thesis, Universiteit Leiden, 1996; R. JANSEN, *Van grondspoor naar nederzetting: een reconstructie van IJzertijdnederzettingen in Oss-Mettegeupel* [From trace to settlement: a reconstruction of Iron Age settlements in Oss-Mettegeupel]. M.A. thesis, Universiteit Leiden, 1997.
- 13 HOLTJOF, 'Notes on the life history of a pot sherd'.
- 14 C. HOLTJOF, 'Studying archaeological fieldwork in the field: Views from Monte Polizzo'. In: M. EDGEWORTH (ed.), *Ethnographies of Archeological Practice: Cultural Encounters, Material Transformations*. Lanham, Altamira, 2006, p. 81-94.; J. CARMAN, 'Digging the Dirt: Excavation as a social practice'. In: M. EDGEWORTH (ed.) *Ethnographies of Archeological Practice*, p. 95-102.
- 15 HOLTJOF, 'Notes on the life history of a pot sherd'.
- 16 Idem, p.59, 61.
- 17 B. LATOUR, *We Have Never Been Modern*. Cambridge, MA, Harvard University Press, 1993; B. LATOUR, *Pandora's Hope. Essays on the Reality of Science Studies*. Cambridge, MA, Harvard University Press, 1999.
- 18 M. CAILLON & B. LATOUR, 'Don't throw the baby out with the Bath School! A reply to Collins and Yearley'. In: A. PICKERING (ed.), *Science as Practice and Culture*. Chicago, University of Chicago Press, 1992, p.348.
- 19 LATOUR, *Pandora's Hope*; B. LATOUR, *Reassembling the Social. An Introduction to ActorNetwork-Theory*. Oxford, Oxford University Press, 2005.
- 20 VAN REYBROUCK, 'Boule's error'.
- 21 Maar zie: T. YARROW, 'Artefactual persons: the relational capacities of persons and things in the practice of excavation', *Norwegian Archaeological Review*, 36 (2003) 1, p.65-73.
- 22 H. FOKKENS, *Opgraven in zand: grootschalig nederzettingsonderzoek. Een handleiding voor de opgravingspraktijk* [Excavating in sand: large-scale settlement research. A practical manual for the excavation]. Leiden, Universiteit Leiden, 1995.
- 23 C. HOLTJOF & T. SCHADLA-HALL, 'Age as artefact: on archaeological authenticity', *European Journal of Archaeology*, 2 (1999) 2, p.229-247.
- 24 C. GOODWIN, 'Professional vision'. In: D. WEINBERG (ed.), *Qualitative Research Methods*. Malden, Blackwell, 2002, p.281-312.
- 25 I. HODDER, *The Archaeological Process. An Introduction*. Oxford, Blackwell, 1999, p.92.
- 26 M. EDGEWORTH, *Acts of Discovery. An Ethnography of Archaeological Practice*. Oxford, Archaeopress, 2003.
- 27 EDGEWORTH, *Acts of Discovery*.

- 28 D. VAN REYBROUCK, R. DE BONT & J. ROCK, 'Spreading stones and showing bones: the material rhetoric of prehistoric archaeology'. In: N. SCHLANGER (ed.), *The Fabric of the Past. Historical Perspectives on the Material Culture of Archaeology*. Oxford, Berghahn, in druk.
- 29 Overige literatuur: M. CALLON, 'Some elements of a sociology of translation: domestication of the scallops and the fishermen of St. Brieuc Bay'. In: J. LAW (ed.), *Power, Action, and Belief: A New Sociology of Knowledge?* London, Routledge & Kegan Paul, 1986, pp.196-233; I. HODDER, 'The Interpretation of Documents and Material Culture'. In: D. WEINBERG (ed.), *Qualitative Research Methods*. Malden, Blackwell, 2002, pp.268-280; D.A. WESSELINGH, *Native Neighbours. Local Settlement System and Social Structure in the Roman Period at Oss (the Netherlands)* (Analecta Praehistorica Leidensia 32). Faculty of Archaeology, Leiden, 2000.
- 30 D. VAN REYBROUCK, 'Imaging and imagining the Neanderthal: the role of technical drawings in archaeology', *Antiquity*, 72 (1998), p.56-64.

*GELUKKIG HEEFT HET WERELDWIJDE WEB OOK ZIJN DIEPE GRONDEN

Artikels die verwijzen naar URL's en die veel later gepubliceerd worden dan oorspronkelijk bedoeld, maken mee dat sommige onderdelen en zelfs onderzoeksresultaten van het web worden gehaald. Zijn ze dan verdwenen? Neen, want 'van het web halen' is erg relatief. In steeds meer universiteiten lost men het tijdelijke karakter van aanwezigheid op het web op via een 'repository', een zogenaamde 'deep space'-oplossing. Dit is een archief van onderzoeksresultaten, vaak publicaties of databanken, die worden bewaard en die bereikbaar zijn voor wie wat zoekt.

Zo vindt men ook op de website van de Universiteit Leiden zo'n deepspace-oplossing; een digital repository of Leiden University. Je vindt publicaties over het Maaskantproject op deze site: <https://openaccess.leidenuniv.nl/dspace>.

Maar die oorspronkelijke digitale kaart en website dan, vermeld en beschreven in het artikel? Gelukkig bestaat ook daarvoor een oplossing: het grote internetarchief of de digitale bibliotheek te vinden op www.archive.org/index.php. Als je daar een precieze URL intikt, kun je daar de verschillende versies zien. Voor het in dit artikel aangehaalde artikel kun je terecht op: http://web.archive.org/web/*/http://maaskant.leidenuniv.nl/alms1.htm. De besproken afbeelding vind je onder meer in deze versie: <http://web.archive.org/web/20030701090330/http://maaskant.leidenuniv.nl/alms1.htm>.

De wereldwijde internetgemeenschap kan dus nog steeds 'huis 10' bezichtigen, al moet men dan wel wat dieper graven ...

[MJ]

Lokale geschiedenis als cultureel-erfgoeddiscipline?

→ Over geschiedschrijving, participatie en historisch bewustzijn

In het kader van de hervorming van het universitair landschap ondergaat ook de opleiding geschiedenis aan de Vlaamse universiteiten enkele belangrijke wijzigingen. Naast het gieten van de opleiding in een BaMa-structuur, wat onder andere heeft geleid tot fundamentele vragen aangaande het karakter van de (eind)verhandelingen op het bachelor- en het masterniveau, wordt momenteel ook hard gediscussieerd over de invulling en/of oprichting van de (nieuwe) masterprofielen, die mogelijk een interuniversitair en tweejarig karakter zullen krijgen. Erfgoed, al dan niet uitgebreid (of ingeperkt) tot publieksgeschiedenis, lijkt een kanshebber te zijn om, wat de specifieke invulling van de masterprofielen betreft, in één of meerdere universiteiten sterk(er) aan bod te komen. Wat zou betekenen dat academische decisionmakers, in het bijzonder in historische opleidingen, vanuit één welbepaald perspectief aanknopen bij wat op dit moment leeft in de maatschappij, alsook oog hebben voor de mogelijke werkgelegenheid (voor jongeren) die in en door de erfgoedsector wordt gecreëerd.

Over de waarde en de zin van (het) erfgoed(begrip) en over de (maatschappelijke) rol van de erfgoedsector, als onderdeel van de brede cultuursector, werd de afgelopen jaren tussen historici heel wat gedebatteerd en gepubliceerd; de polemiek tussen voor- en tegenstanders werd niet alleen gevoerd in academische tijdschriften of internetblogs, maar haalde, via een aantal opiniestukken, ook de Vlaamse dagbladen.²

Eén aspect dat echter nog niet aan bod is gekomen, betreft de mogelijkheden die worden geboden om via de aandacht voor erfgoed ook de lokale geschiedenis terug als (academisch erkend) onderzoeksdomein naar voor te schuiven, om dit te koppelen aan de groeiende interesse vanwege de brede bevolking voor het verleden, en om wat dit betreft ruimere projecten op te starten waarbij zowel academische historici als amateurgeschiedkundigen participeren. Bovendien biedt deze dubbele koppeling mogelijk één antwoord op de vragen die in de toekomst vanuit de overheid aan het fundamenteel historisch onderzoek zullen worden gesteld.

EEN GROEIENDE INTERESSE BIJ HET GROTE PUBLIEK VOOR ERFGOED EN GESCHIEDENIS ...

De aandacht voor het verleden is in Vlaanderen, net zoals in een aantal andere West-Europese regio's en landen, wijdverbreid, getuige bijvoorbeeld de vele heemkundige, volkskundi-

ge en historische kringen en bijhorende publicaties,³ of de historische 'vieringen' of *re-enactments* die overal worden georganiseerd en die, net zoals de Erfgoed- en Open Monumentendagen, soms duizenden geïnteresseerden lokken.⁴ De aandacht voor erfgoed (niet langer exclusief voor monumenten), en de dikwijls entertainende evenementen die hierrond worden opgezet, hebben deze interesse zonder twijfel aangewakkerd. In sommige gevallen zijn academische historici⁵ betrokken bij dergelijke evenementen, bijvoorbeeld door hun participatie aan academische zittingen of door hun medewerking aan specifieke publicaties.⁶ Toch moet worden vastgesteld dat de aandacht van het grote publiek meestal mijlenver afstaat van het academisch onderzoek zoals dit aan universiteiten door historici wordt gevoerd – en omgekeerd, dat academische historici nog steeds een zekere aversie vertonen wat betreft het participeren aan dergelijke evenementen buiten de academische wereld.⁷ Deze 'kritische' houding van academici, en de bijhorende reflecties tegenover bijvoorbeeld het erfgoedbegrip, lijkt enerzijds terecht: publieksgerichtheid houdt in zich het gevaar in van oppervlakkigheid, en historische onderwerpen en thema's dreigen als dusdanig onvoldoende kritisch of te onvolledig te worden benaderd, onvoldoende diepgaand te worden gecontextualiseerd en een a-historisch karakter te verkrijgen. Anderzijds stelt zich de vraag of precies deze academici hier geen rol te spelen hebben. Vanuit de vaststelling dat in elk geval het grote publiek geïnteresseerd is in 'bemiddeld' erfgoed en/of in lokale geschiedenis, en bereid is een actief participerende rol te spelen, zou kunnen worden geopperd dat academici, vanuit de kennis die ze bezitten, een coachende rol in het uitdenken, opzetten, begeleiden en evalueren van projecten waarin op kritische wijze, en met respect voor de historische methodologie, historische onderwerpen worden bestudeerd, belicht en toegankelijk gemaakt voor een groter publiek.

Projecten waarin een actieve samenwerking met enerzijds lokale geïnteresseerden en anderzijds met dié door de overheid erkende of aangestuurde instellingen (of in een meer recent jargon: 'instrumenten' en 'expertisekernen') die voldoende kritische massa bezitten om dergelijke projecten te begeleiden, centraal staat. Dergelijke projecten, die in feite een analoge opzet vertonen als de opbouwwerkprojecten in de socio-culturele sector – en met enige verbeelding zelfs als opbouwwerkprojecten kunnen worden gekarakteriseerd (cf. infra)⁸ –

kunnen leiden tot méér historisch bewustzijn, tot een (symbolisch of narratief) rijkere omgeving en een betere kennis van het verleden, hoofddoelstellingen die door allen worden nagestreefd.

Foto genomen tijdens OpenMonumentendag Junior in Zwalm: dhr. Freddy Coussens geeft een toelichting aan de schoolkinderen over de geschiedenis van het trein- en tramverkeer. Foto: Johan Vandendriessche

... MET DE DREIGING VAN EEN GROTER WORDENDE KLOOF TUSSEN HET PUBLIEK EN DE ACADEMISCHE WERELD

Het brede publiek heeft, wat het verleden betreft, dikwijls een sterke interesse voor de lokale geschiedenis – dewelke kan gaan van de geschiedenis van een instelling, een dorp, een wijk of plaats, over de reconstructie van familiestambomen en -geschiedenissen, tot het oprakelen van vechtpartijen in lokale tavernes, het beschrijven van conflicten en processen, of het weergeven van het doen en laten van plaatselijke pastoors. Dit beantwoordt aan het beeld dat men krijgt wanneer men de artikels van de vele heem- en volkskundige kringen doorbladert. De relatie tussen de auteurs van deze artikels en hun studieobject (en tussen de lezers en het studieobject!), is er vaak één van (emotionele) betrokkenheid. Ze bestuderen 'hun' verleden, 'hun' familie, 'hun' instellingen in de meest 'nabije' vorm. Deze publicaties hebben gemeen – en dit is geen kritiek – dat ze weinig problematiserend en kritisch zijn en dat de ruimere context meestal buiten beschouwing blijft – hetgeen een logisch gevolg is van de contextuele wording van dergelijke artikels; lokale amateurhistorici worden bovendien geconfronteerd met het feit dat de bronnen voor hen te moeilijk, onleesbaar, onvindbaar blijken (publicaties waarin bijvoorbeeld middeleeuwse, Latijnse bronnen aan bod komen, zijn beperkt). Dit studieobject, het lokale verleden in al zijn facet-

ten, vormt een gedeeltelijke emanatie van wat erfgoed in essentie vormt, met name dat wat uit het verleden is overgeleverd. Tegelijkertijd is het ook erfgoed als constructie, gedragen door een groep of gemeenschap. Geschiedschrijving is een reconstructie van historische gebeurtenissen op basis van bronnen die (ook als) erfgoed(werk) kunnen worden beschouwd. Amateurhistorici die zich met lokale geschiedenis bezig houden, bestuderen 'hun' lokaal erfgoed; de betrokkenheid is groot precies omdat er (meestal) een (emotionele) band aanwezig is tussen het studieobject, de bron, en diegene die bestudeert.

Ook academische historici hebben veel aandacht gehad voor de lokale geschiedenis in/van Vlaanderen; de thema's en invalshoeken die ze hierbij hanteerden, waren dikwijls beïnvloed door internationale tendensen in de historiografie. Kenmerkend voor de studies die hiervan het resultaat vormden, is, logischerwijs, hun wetenschappelijk, en dus moeilijk en complex en niet op een ruim publiek gericht, taalgebruik en opzet. De probleemstelling verwijst vooral naar wetenschappelijke debatten; minder naar maatschappelijke. De geproduceerde kennis blijft aldus grotendeels opgesloten binnen het academische milieu, daar waar er nochtans een publiek bestaat dat geïnteresseerd is in de materie.⁹

Deze situatie lijkt niet echt te verbeteren, integendeel. Hoewel er steeds meer universitair geschoolde historici afstuderen (die zich dikwijls nooit in lokale geschiedenis hebben kunnen verdiepen), lijken de academische kennis en vaardigheden nog steeds niet door te stromen. Bovendien richt de aandacht van academici zich in vergelijking tot vroeger steeds minder op lokale geschiedenis en wordt er minder door dezelfde in 'lokale' tijdschriften gepubliceerd – de druk zich exclusief te focussen op ISI-tijdschriften, waarin lokale onderwerpen weinig kans maken (behalve dan wanneer bijvoorbeeld 'de stad' als lokaal studieobject fungeert), en de verminderende aandacht voor deze lokale tijdschriften bij academische carrièreopbouw (een vicieuze cirkel), zal hieraan niet vreemd zijn. De kloof tussen academische kennis enerzijds en de kennis bij het grote publiek van het verleden anderzijds wordt hierdoor bestendig (of zelfs verder vergroot – merk op dat ook andere factoren hier een rol spelen), daar waar precies de laatste speler een nooit eerder geziene interesse voor dit verleden blijkt te hebben.¹⁰

EEN VOORBEELD UIT GROOT-BRITANNIË

Deze situatie is gelijkaardig voor andere Europese landen, maar er zijn eveneens verschillen te onderscheiden, en andere tradities hebben zich ontwikkeld. Engeland is wat dit betreft een mooi voorbeeld: verschillende universiteiten bieden reeds jarenlang een masteropleiding *local history* aan, en meer recent zijn daar masters in erfgoed en publieksgeschiedenis bij-

gekomen.¹¹ Recent werd daar ook een groots participatief project opgestart, het zogenaamde *Englands Past for Everyone*, dat 'erfgoedstudie' relateert aan lokale geschiedenis, en dat als bedoeling heeft academici en lokale (amateur)historici samen te brengen en te laten samenwerken. Dit project beoogt de publicatie van verschillende paperbacks, het maken van één of meerdere interactieve websites, het ontwikkelen van schoolprojecten, en dergelijke meer.¹² De samenwerking biedt academische historici de mogelijkheid om het kritisch-historisch en problematiserend karakter – indien nodig – te verzekeren, daar waar ze tegelijkertijd zorgen voor methodologische en inhoudelijke begeleiding. De brede basisparticipatie garandeert anderzijds in het voorzien van een massa gegevens waarvan de onderzoekers gebruik kunnen maken, en die ze op eigen houtje niet kunnen verzamelen.

Bijkomend wordt de historische interesse bij de deelnemers aangescherpt en wordt de inhoud van het onderzoek werkelijk opengetrokken naar het grootst mogelijke publiek toe.¹³

Foto van de historische Paardenomweg in de parochie Rozebeke. In juli werd deze Ommegang gekoppeld aan de viering van het 300-jarige bestaan van Rozebeke. Foto: Frans Verlaeck

EN WAT IN VLAANDEREN: LOKALE GESCHIEDSCHRIJVING ALS ACADEMISCH ONDERSTEUND EN MAATSCHAPPELIJK GEÏNTEGREERD OPBOUWWERKPROJECT?

De vraag kan worden gesteld of soortgelijke projecten ook in Vlaanderen geen kans moeten krijgen, precies omdat ze de mogelijkheid bieden tot voordelen voor alle deelnemers: de academici, de erfgoedsector, de geïnteresseerden die actief wensen mee te werken, en ten slotte het grote publiek. Samenwerking tussen de erfgoedsector en academici is niet nieuw (en levert mooie resultaten), doch projecten te vergelijk-

ken met *Englands Past for Everyone* zijn onbestaande. De eigen ervaring leert nochtans dat dergelijke projecten, gericht op lokale geschiedenis en met actieve medewerking van de vermelde spelers, verrijkend zijn op alle vlakken en het historisch bewustzijn bij de niet-professionele participanten aanscherpen.¹⁴ Keerzijde van de medaille is wel dat dit een enorme investering vraagt precies van diegenen die begeleiden, met name de erfgoedwerkers en de academici. Proces, opzet en doelstellingen dienen goed te worden uitgetekend, het actief werken ('onderzoeken') met niet-professionelen vergt intensieve begeleiding, en regelmatige bijsturing is vereist. Dergelijke projecten zijn als het ware opbouwwerkprojecten, die dan gericht zijn niet zozeer op de verandering van sociale structuren, componenten of mentaliteiten, maar wel op de ontwikkeling van een historisch-kritisch bewustzijn, en op het verruimen van de kennis van het verleden bij het grote publiek.

UITSMIJTER: HOE HET FUNDAMENTEEL HISTORISCH ONDERZOEK TE VRIJWAREN EN TE VERZEKEREN ...

Recent werd, tijdens een colloquium van de Vlaamse Raad voor Wetenschapsbeleid, door prof. Koenraad Debackere (in een overigens boeiende en genuanceerde presentatie) de vraag gesteld of met betrekking tot het fundamenteel (of niet-gericht) onderzoek in Vlaanderen, geen nieuwe criteria voor honorering moeten worden ingevoerd. Meer specifiek werd gesteld dat het criterium 'relevantie' de mogelijkheid kon bieden om niet-gericht onderzoek op een waardevoller manier in te bedden in de actuele samenleving.¹⁵ Met name die wetenschappen die zich in het domein der 'Letteren' bevinden, zullen zich, indien 'relevantie' inderdaad als criterium zou worden gehanteerd, de vraag moeten stellen op welke wijze hun onderzoek inderdaad 'relevant' is. Wat de historische wetenschap betreft, is dit niet zo eenvoudig – zeker voor diegenen die het doorgedreven postmodernistisch relativisme aanhangen, lijkt het niet evident om de 'relevantie' van hun onderzoek te gaan aantonen ... De hierboven beschreven voorzet tot samenwerking tussen de erfgoedsector, de academische historici en het grote publiek lijkt deze vraagstelling zonder probleem te kunnen counteren. Bovendien bieden dergelijke projecten, wanneer historiciteit, kritische methode en complexiteit als centrale aandachtspunten worden gehanteerd, de mogelijkheid om iedereen te overtuigen van de noodzaak van diepgaand fundamenteel wetenschappelijk historisch onderzoek. Wanneer iedereen de complexiteit van het verleden erkent, en de problematiek van het kritisch omgaan met de bronnen en met erfgoed ervaart, zal niemand zich nog de vraag stellen waar- toe fundamenteel onderzoek moet leiden.¹⁶

- 1 Dr. Walter Ysebaert is als FWO postdoctoraal onderzoeker verbonden aan de VUB, en als wetenschappelijk medewerker aan de ULB. Hij is tevens voorzitter van de lokale cultuurraad in Zwalm – het historisch project dat door deze cultuurraad werd uitgewerkt naar aanleiding van Open Monumentendag 2008-Junior werd door de Vlaamse administratie gehonoreerd als 'voorbeeldproject'.
- 2 Cf. in dit verband, naast de polemische opiniestukken van o.a. Bert Demunck, Björn Rzoska, Marc Jacobs, Eric Aerts of Pascal Gielen in *De Standaard* (DS 21.04.2006, 24.04.2006, 25.04.2006, 12.04.2008) de meer uitgediepte doch kritische behandeling in: PASCAL GIELEN & RUDI LAERMANS, *Cultureel Goed. Over het (nieuwe) erfgoedregiem*. Tiel, Lannoo, 2005, of: PASCAL GIELEN, *De onbereikbare binnenkant van het verleden*. Tiel, Lannoo, 2007. Minder polemiserend en meer genuanceerd is WILLEM FRIJHOFF, 'Cultureel erfgoed, cultuurbeleid en culturele dynamiek', *faro | tijdschrift over cultureel erfgoed*, 1 (2008) 1, p.6-13.
- 3 Gebaseerd op archiefwerk door tientallen amateur- en geschoolde historici die vooral in hun vrije tijd aan deze publicaties werken – en tegelijkertijd soms waardevolle (digitale) databases opbouwen.
- 4 Cf. bijvoorbeeld het jaarlijkse Historia Mundi-gebeuren (www.historiamundi.be), of de recente re-enactment/viering rond de Slag van Oudenaarde in 1708, die tienduizenden geïnteresseerden lokte.
- 5 Heel wat universitair geschoolde historici en cultuurwetenschappers werken reeds in de brede erfgoedsector, of verdiepen zich, naast hun 'nadere' professionele bezigheden, in lokaal en heemkundig archiefwerk. De groep van 'academische historici' die hier en verder wordt beoogd, zijn diegenen die op professionele én onderzoeksmatige wijze bezig zijn met het verleden, hetzij binnen het hoger/universitair onderwijs, hetzij binnen archief- of andere instellingen.
- 6 Cf. bijvoorbeeld het academisch colloquium in Sint-Lievens-Houtem n.a.v. de herdenking van de Livinusprocessie in 2007: 'De processie. Heiligenverering en volksvermaak in middeleeuws Vlaanderen. Livinus en de Sint-Lievensprocessie van Gent naar Sint-Lievens-Houtem', of het vierdaags (1) Einhard-symposium georganiseerd in Seligenstadt (24-27 september 2008); beide waren gericht op een groot publiek, maar programmeerden academici als sprekers.
- 7 De toenemende nadruk op het belang van internationale publicaties dreigt deze kloof in de toekomst alleen maar te vergroten; cf. JOHN BECKET, 'Local History, Family History and the VCH: New Directions for the Twenty-First Century', *Marc Fitch Lecture Delivered at the Clore Management Centre, Birkbeck, London, 26 September 2006*, www.englishpastforeveryone.org.uk/resources/assets/T/The_Marc_Fitch_Lecture_522.pdf.
- 8 In dit verband kan worden opgemerkt dat de tendens om opbouwwerkprojecten te organiseren waarbij een historische invalshoek centraal staat, ondertussen lijkt te zijn stilgevallen.
- 9 De bijzonder waardevolle reeks onder redactie van J. ART & M. BOONE et al., *Hoe schrijf ik de geschiedenis van mijn gemeente*. Gent, Universiteit Gent, 1993-2003, 5 vol., vormt hiervan een voorbeeld: ze veronderstelt toegang tot de bronnen – een moeilijke stap voor diegenen die zich met lokale geschiedenis bezig houden. Ook de 'betere' elektronische databanken dreigen exclusief voor een academisch milieu toegankelijk te (zullen) zijn.
- 10 Cf. de cijfers wat cultuur- (en erfgoed-) participatie betreft in R. LAERMANS (red.), *Cultuurkijker. Cultuurparticipatie in meervoud*. Leuven, De Boeck, 2007, 318p. (vooral de pp's 79-265), of voor Nederland: F. HUISMANS & J. DE HAAN, *Het bereik van het verleden. Ontwikkelingen in de belangstelling voor cultureel erfgoed. Het culturele draagvlak deel 7*. Den Haag, Sociaal en Cultureel Planbureau, 2007, 289p. (online raadpleegbaar). De commerciële markt daarentegen lijkt wel degelijk in te spelen op deze interesse, maar de interesse is dan in de eerste plaats financieel-economisch (en dit is legitiem), niet maatschappelijk, en dit laatste is de focus van bovenstaande bijdrage.
- 11 Waardewolte master- of postgraduate-opleidingen in lokale of regionale geschiedenis vind je o.a. aan de Universiteit van Leicester (School of Historical Studies, *MA in English Local History*), de Universiteit van Oxford (Department for Continuing Education, *MSc in English Local History*) of de Universiteit van Lancaster (Department of History, *MA in Local and Regional History*); opleidingen in publieksgeschiedenis en/of erfgoedmanagement worden reeds aan meerdere Engelse universiteiten aangeboden. Wat de opleiding in lokale Engelse geschiedenis betreft, mag de invloed van prof. William George Hoskins hier zeker niet uit het oog worden verloren.
- 12 Cf. www.englishpastforeveryone.org.uk/home.
- 13 Hoewel sterk onderzoeksgericht bezit het Nederlandse NWO-programma *Culturele Dynamiek* eveneens de potentie om de mogelijkheden van 'lokale geschiedenis' binnen de bredere erfgoed-context te integreren en uit te diepen, doch dit zal pas in de komende jaren blijken.
- 14 Ondergetekende was betrokken bij het project 'De grote en de kleine geschiedenis van de Kassei', en verantwoordelijk voor het opzetten van lokale initiatieven gericht op lokale geschiedenis, maar waarbij één of meerdere academici actief werden betrokken. In de verschillende bijdragen in B. DE NIJ & B. DE WILDE (red.), *Het geheugen van een stadswijk*. Gent, Masereelfonds, 2008, 79p. worden, naar aanleiding van het project 'Memory on/off' en de eraan gerelateerde studiedag, analoge suggesties geformuleerd die verwijzen naar een geïntegreerde projectwerking waarbij bewoners, kunstenaars, academici en beleidsmensen worden betrokken.
- 15 K. DEBACKERE, 'Niet-gericht onderzoek inbedden: relevantie als criterium', Bouwen aan duurzame welvaart en welzijn in Vlaanderen. VRWB-colloquium, 13 oktober 2008.
- 16 Ook in dit verband kan worden gewezen op mogelijke parallellen in het reeds vermelde Nederlandse *Culturele Dynamiek*-programma.

'Westhoek verbeeldt'

→ Een buitenbeentje onder de beeldbanken

Met de opkomst van digitaliseringsprojecten en onlinedatabanken aan het begin van de 21^e eeuw gingen meerdere instellingen, erfgoedcellen, ... van start met hun eigen databank met historisch beeldmateriaal. Heuvelland was in 2004 dus zeker niet de eerste, maar waarschijnlijk wel de kleinste speler in het veld. 'HEUVELLAND verbeeldt' was ook door de specifieke manier van werken een ietwat vreemde speler. De aanpak was immers zeer pragmatisch: dorpsbewoners gaan bij andere dorpsbewoners op zoek naar potentieel waardevol beeldmateriaal, digitaliseren het met een huis-, tuin- en keukenscanner en voegen zelf een beschrijving toe. Beelden en beschrijvingen worden quasi onmiddellijk publiek toegankelijk gemaakt via een website. Vrijwilligers aan de slag met IT en hun eigen erfgoed: de combinatie bleek een succesformule te zijn.

Vanaf 2005 werd 'HEUVELLAND verbeeldt' in de schoot van het jonge intergemeentelijke samenwerkingsverband CO, uitgebreid naar Mesen, Ieper, Poperinge, Vleteren, Langemark-Poelkapelle en Zonnebeke. Het project 'HEUVELLAND verbeeldt' werd 'WESTHOEK verbeeldt'. Dankzij een driejarige projectsubsidie voor ontwikkelingsgerichte erfgoedprojecten werden twee projectcoördinatoren voltijds in dienst genomen. Het doel van het project was drieledig: de creatie van een regionale beeldbank met bedreigd particulier beeldmateriaal, het uitbouwen van een duurzaam vrijwilligersnetwerk en het onderzoeken van de mogelijkheden en beperkingen van een regionale erfgoedconvenant. De gemeentebesturen waren bijgevolg, samen met de bewoners van de regio, een prioritaire doelgroep. De dorpsbewoners werden aangesproken als eigenaar van bedreigd erfgoed, potentiële vrijwilliger en burger met interesse voor het verleden. De werking van 'WESTHOEK verbeeldt' leende er zich bovendien uitstekend toe om in te spelen op de dynamiek tussen oude en jonge generaties en de band met uitgeweken regiobewoners aan te halen.

Erfgoedcel Ieper was van bij de start nauw bij het project betrokken en ondersteunde financieel ook de uitwerking van laagdrempelige en creatieve ontsluitingsinitiatieven. De in Heuvelland opgebouwde expertise was een goede basis om van te vertrekken en de missie van het project werd als volgt omschreven: "WESTHOEK verbeeldt' is een regionale beeldbank met bedreigd particulier beeldmateriaal over en in de zuidelijke Westhoek dat samen met vrijwilligers wordt opgespoord, bewaard en ontsloten."

REGIONALE WERKING MET EEN LOKALE TOETS

De Heuvellandse manier van werken werd aangepast aan de regio. Per gemeente werd een vast traject doorlopen waarbij in een eerste intensieve fase van acht à twaalf maanden in elke gemeente de werking werd gestart en uitgebouwd. Vrijwilligers werden gezocht via een wervingscampagne en informatieavonden in hun buurt. Vervolgens kregen ze een opleiding via een lessenreeks en een uitgebreide handleiding. Alle aspecten van de werking kwamen hierin aan bod: wat is particulier beeldmateriaal met een publieke waarde? Waarom is het belangrijk dergelijke beelden te bewaren en de informatie erbij te noteren? Hoe kan ik een beeld op een kwaliteitsvolle manier scannen? Hoe werkt de databank? Welke beschrijving kan ik aan een beeld geven? Enzoverder.

Onmiddellijk daarna gingen de vrijwilligers aan de slag, ze werden persoonlijk en als groep begeleid door de projectcoördinatoren. Geleidelijk aan kwam het eerste beeldmateriaal van hun eigen dorp online op de site, de vrijwilligers werden stilaan in hun eigen gemeenschap gekend en herkend als beeldbankmedewerkers. Niet alleen werden de beelden toegankelijk gemaakt op de site, er werd ook per dorp gezocht naar een manier om het vele onderzoekswerk ter plekke te tonen via wandelroutes, tentoonstellingen, diapresentaties, ... Op het einde van dit intensieve traject is een groot aantal beelden uit fotoalbums, koekendozen en privé-archieven van onder het stof gehaald, gescand, bewaard in een virtueel streekarchief en met de bijhorende informatie 24 uur op 24 toegankelijk via het internet. De vrijwilligersgroep is ondertus-

Op de foto poseert de naoorlogse toneelvereniging Die Speelghesellen tijdens een repetitie begin jaren 1950. Privécollectie, 'WESTHOEK verbeeldt'

→ Een groot onweer zorgde er in 1963 voor dat de Brugseweg in Poelkapelle volledig blank stond. Privécollectie, 'WESTHOEK verbeeldt'

sen voldoende sterk om op eigen benen te staan en meer verantwoordelijkheden op te nemen: de eindredactie op de beschrijvingen, het beheer van de commentaren op de site en het 'verbeeldt'-mailadres, het voorzitten van de vrijwilligersvergadering, ... De 'verbeeldt'-werking wordt vervolgens doorgegeven aan een of meerdere lokale coördinatoren en is nu structureel ingebed in de gemeentelijke werking rond cultureel erfgoed. Dit vaste traject werd toegepast op maat van elke participerende gemeente en in de loop van de jaren gradueel verbeterd.

Watouse kinderen maken uitbundig het V-teken op de jeep van een Engelse sergeant in de bevrijdingsdagen van september 1944. Privécollectie, 'WESTHOEK verbeeldt'

Aan een regionale werking zijn grote voordelen verbonden: iedereen werkt op een uniforme manier, het project is herkenbaar in de omliggende gemeenten, ervaringen kunnen worden uitgewisseld en kosten gedeeld. Toch moet een methodiek op maat van de regio rekening houden met de eigenheid van elke gemeente of zelfs elk dorp.

Dit werd bij 'WESTHOEK verbeeldt' van bij de start ingebouwd in de manier van werken en uit zich onder meer in een getrappt vrijwilligersnetwerk en in de communicatie. Zo werd bij de aanvang van het project gekozen voor één huisstijl met een eigen kleuraccent, logo én website per gemeente. Elke gemeente heeft haar eigen werking (en is er ook verantwoordelijk voor), bijvoorbeeld 'VLETEREN verbeeldt' of 'ZONNEBEKE verbeeldt', maar is ook duidelijk herkenbaar als een onderdeel van het overkoepelende 'WESTHOEK verbeeldt'. Bij de communicatie wordt bij de keuze van het beeldmateriaal ook gestreefd naar een thematisch en geografisch divers aanbod. Op een affiche staat dan bijvoorbeeld een prentbriefkaart van de wederopbouw na de Eerste Wereldoorlog in Poelkapelle in combinatie met een klasfoto uit de Madonna, een sfeerbeeld van een processie in Sint-Juliaan en een foto van de smid aan het werk in Langemark of het volkscafé in Bikschote.²

Het bewaken van de link met het eigen erfgoed, de inbedding in de lokale dorpsgemeenschap en het voorzien van mogelijkheden tot profilering van de eigen gemeente zijn kritische succesfactoren. De soms zeer prominent aanwezige dorps- of gemeentereflex zou het project anders van bij de aanvang kunnen hypothekeren.

Dit betekent geenszins dat het een werking à la carte wordt, wel integendeel: het belang van een regionaal kader met een identieke, herkenbare manier van werken over de verschillende gemeenten heen, wordt door alle betrokkenen als een meerwaarde ervaren.

VRIJWILLIGE & PROFESSIONELE INZET

'WESTHOEK verbeeldt' kent een doorgedreven vrijwilligerswerking waarbij alle aspecten van de workflow door vrijwilligers uitgevoerd kunnen worden. Na de opleiding gaan ze als een would-be erfgoeddetective op zoek naar potentieel waardevol beeldmateriaal. Aan de hand van selectiecriteria, die samen met hen opgesteld werden, bepalen ze zelf of de oude foto, prentbriefkaart, affiche, ... opgenomen kan worden in de beeldbank. Vervolgens digitaliseren ze het beeldmateriaal met een scanner, plaatsen het in de databank en voegen een beschrijving toe. Een vrijwilliger-redacteur leest de beschrijving na en plaatst het beeld online. De vrijwillige medewerker kiest hierbij zelf wat hij doet, wanneer of waar het hem het beste uitkomt en hoever zijn of haar engagement reikt. De meeste taken worden individueel gedaan, maar binnen elke gemeente is er regelmatig overleg. Dit kan zijn in de vorm van een vergadering, maar evengoed als een werksessie waarbij in groep aan computers gewerkt wordt. De vrijwilligers vormen per dorp een klein team, per gemeente een (h)echte groep en over de hele regio een gemeenschap van actieve, geëngageerde mensen die vanuit eenzelfde interesse samen een uniek erf-

Enkele geïnteresseerden tijdens de opleiding die voorzien werd in elke deelnemende gemeente. Foto: 'WESTHOEK verbeeldt'

Bewoners van de Provense wijk 't Speelhof beelden hun muzikale kunsten uit rond het jaar 1900. Vooraan links 'Pietje Platje', die met een hondenspan rondging om vossen en beenderen op te halen. Privécollectie, 'WESTHOEK verbeeldt'

goedproject realiseren. In de regio is er ook een overkoepelend overleg van 'verbeeldt'-vrijwilligers om informatie uit te wisselen, gezamenlijk knelpunten weg te werken, afspraken te maken over de praktische werking, ... Via deze overkoepelende vergadering en hun lokale coördinatoren worden de 'verbeeldt'-vrijwilligers bij beslissingen betrokken en wordt bovendien hun stem over het lokaal en regionaal cultureel-erfgoedbeleid vlugger gehoord.

De medewerkers hebben niet alleen aandacht voor de waarde van hun eigen erfgoed, ze dragen er ook zorg voor en bewaren het voor de toekomst. Dit is een eerste aspect van hun engagement naar de lokale gemeenschap. Door intensief contacten te leggen in hun gemeente, halen ze echter niet alleen de banden tussen mensen en hun erfgoed aan, maar ook die tussen de mensen onderling. Een foto kan de trigger zijn van een gemeenschappelijk verleden, het ophalen van unieke, vaak ongekende anekdotes, een verdwenen levensstijl. Het sociale aspect van deze manier van werken valt niet te onderschatten. De 'WESTHOEK verbeeldt'-medewerkers halen zelf aan dat hun interesse en luisterend oor enorm geapprecieerd worden door de schenkers van het materiaal. De voldoening en appreciatie vanuit hun eigen dorpsgemeenschap werken voor hen vaak als een microbe.

Er zijn niet alleen vrijwilligers bij 'WESTHOEK verbeeldt' betrokken. Ook archivariissen, cultuurbeleidscoördinatoren en politici van de zeven gemeenten delen dezelfde bezorgdheid over het voortbestaan van particuliere beeldcollecties. Hun engagement, een wederzijds vertrouwen en een goede samenwerking verzekeren de continuïteit van het project. De lokale coördinatoren staan onder meer in voor de volgende zaken: het organiseren van overleg, de logistieke en financiële ondersteuning, de coördinatie van de vrijwilligersgroep en het bevorderen van de groepsdynamiek. Vrijwilligers en professionals werken complementair en nemen elk duidelijk afgebakende verantwoordelijkheden op om eenzelfde doel te realiseren. Er wordt in de gemeenten ook het initiatief genomen om de vrijwilligers te bedanken, bijvoorbeeld met een uitstap of een (jaarlijkse) 'beeldbankbarbecue'. Morele steun door aanwezigheid op de vergaderingen en beeldbankorganisaties of het uitnodigen van de 'verbeeldt'-vrijwilligers op een opening van een gemeentelijk initiatief is er zeker ook. Hier is er een belangrijke rol weggelegd voor de lokale beleidsmakers.

De professionele omkadering in de gemeente wordt aangevuld met een regionale ondersteuning en coördinatie door de projectcoördinatoren. Het opvolgen van evoluties op het gebied van IT, databanken, metadata, standaarden voor digitalisering, auteurs-, privacy- en vrijwilligerswetgeving hoeft zo niet door elke lokale coördinator afzonderlijk verricht te worden. Handleiding, vrijwilligersverzekering, afsprakennota, badges, communicatiemiddelen, registratiefiches, onderhoud van

Twee voor de oorlog gevluchte kinderen uit Zillebeke poseren in 1918 verkleed als Australische militair en Amerikaanse verpleegster in het militair hospitaal van Abbeville. Silvere Frimout werd er verzorgd en was al gauw het troetelkind van het personeel. Privécollectie, 'WESTHOEK verbeeldt'

databank en website, ... met andere woorden het overkoepelend kader waarbinnen wordt gewerkt, wordt voor de hele CO₇-regio uitgewerkt en voorzien. Verder wordt ook gezocht naar manieren om de werking zo efficiënt mogelijk te laten verlopen, met een minimale inspanning van vrijwillige en professionele medewerkers. Er worden inhoudelijke en praktische hulpmiddelen gezocht en uitgedacht. Sinds midden 2008 wordt zo bijvoorbeeld het systeem van *google docs* gebruikt voor het bijhouden van verslagen en het actueel houden van vrijwilligerslijsten. Per 'verbeeldt'-groep werd ook een *gmail*-adres aangemaakt en foto's van 'verbeeldt'-organisaties komen via Picasa-fotoalbums op het internet.³ Regionale communicatie, de overkoepelende 'WESTHOEK verbeeldt'-vergaderingen en een bedankje onder de vorm van een jaarlijkse nieuwjaarsreceptie worden ook voorzien. Dit laatste evene-

Maria Vanneste, uiterst links, poseert met drie vriendinnen in de pas vernieuwde bakkerswinkel van haar vader in Abele (Poperinge) tijdens het interbellum. Privécollectie, 'WESTHOEK verbeeldt'

ment is eveneens een uitgelezen moment om alle betrokkenen (vrijwilligers, professionelen en beleidsmakers) uit de verschillende gemeenten met elkaar in contact te brengen. De flexibele manier van werken binnen 'WESTHOEK verbeeldt', waarbij zowel voor vrijwillige als professionele medewerkers een kader wordt gecreëerd waarbinnen ze zelf bepalen hoever hun inzet reikt, is duidelijk een methodiek op maat van mensen.

CREATIEVE INTERACTIEVE ONTSLUITING

Er wordt niet alleen van de vrijwilligers een actieve bijdrage gevraagd bij het maken van een virtueel archief van hun eigen dorp, ook andere geïnteresseerden worden – waar mogelijk – betrokken bij het vullen van de beeldbank en het stofferen van de beschrijvingen. Al dan niet uitgeweken dorpsbewoners kunnen dit op velerlei manieren doen. In eerste instantie stellen ze hun privécollectie ter beschikking van de medewerkers, zodat het materiaal gedigitaliseerd kan worden. Verder kunnen ze de noodzakelijke informatie leveren bij hun eigen en ander beeldmateriaal. Op de website is er ook een functie voorzien waarbij de bezoekers hun commentaar kunnen toevoegen. Dit levert vaak bijkomende nuttige informatie op zoals namen van gebouwen, plaatsen, uitleg bij evenementen, maar soms vertelt iemand er ook zijn persoonlijke verhaal of een sappige anekdote. Ter plekke worden in de dorpen ook kleine tentoonstellingen, diaprojecties enzovoort georganiseerd, waarbij telkens de mogelijkheid wordt geboden aan de bezoekers om zelf hun steentje bij te dragen: vroegere klas- en dorpsgenoten worden herkend, namen worden genoteerd bij de groepsfoto's, herinneringen worden opgehaald en verhalen worden opgetekend. Verder wordt er aansluiting gezocht bij bestaande initiatieven: bij een kaartavond van de OKRA kunnen zo bijvoorbeeld uitvergroete foto's verspreid worden of bij een organisatie als 'Vlaanderen Feest!'⁴ wordt een beeldbankstand bemand.

Een belangrijk uitgangspunt is dat het erfgoed leeft, dat er de dag van vandaag mee aan de slag wordt gegaan, om er niet alleen de waarde van in te zien maar ook om het verleden te bewaren voor de toekomst. Dat de waarde die aan de beelden gegeven wordt, heel divers kan zijn, kwam tot uiting in enkele meer creatieve initiatieven waarbij met de oude foto's, affiches, prentbriefkaarten, ... aan de slag werd gegaan. Naar aanleiding van Erfgoeddag 2007 (thema: 'Niet te schatten') werd in twee gemeenten vanuit de beeldbank vertrokken om in het kader van Grabbelpas-activiteiten voor kinderen rond de humoristische waarde van de beelden te werken. De bezoekers van Erfgoeddag werden in een zoektocht rond oude humoristische beelden ook geconfronteerd met deze nieuwe interpretaties. Naar aanleiding van de Week van de Amateurkunsten 2008 werd aan lokale kunstenaars gevraagd zich te laten in-

spireren door het materiaal uit de beeldbank. Het resultaat van deze opdracht was te zien in een tentoonstelling.

Regionale communicatie is er uiteraard ook, onder meer in de vorm van een wedstrijd in de landschapskrant van het Regionaal Landschap West-Vlaamse Heuvels, waarbij mensen uitgedaagd werden een plek op een oud beeld te herkennen en er als bewijs zelf een foto te gaan nemen. In september 2008 werd over de zeven gemeenten een grote broodzakkenactie georganiseerd. Een maand lang kregen de bewoners van de regio het brood bij hun bakker in één van de zeven 'WESTHOEK verbeeldt'-broodzakken. Tegelijkertijd liep er een wedstrijd op de website www.westhoekverbeeldt.be met als prijs een hoeveontbijt. De bedoeling van deze actie was niet alleen het in de kijker zetten van het project en de website, er was ook een oproep naar nieuwe vrijwilligers. Voor de bestaande medewerkers was het ook een ruggensteuntje om er, na de wat kalmere zomer, opnieuw in te vliegen.

Affiche verspreid in de vier meest zuidelijke dorpen van Ieper ter promotie van het project. Om een lokale werking te garanderen werd de werking in Ieper aanvankelijk opgesplitst in drie zones

TOEKOMST

Na drie jaar werking werden vele uitdagingen overwonnen, aan andere wordt naarstig gewerkt. Belangrijk is dat de drie vooropgestelde doelstellingen bereikt werden. Er is een regionale beeldbank met particulier beeldmateriaal en een uitgebreid netwerk aan enthousiaste, geëngageerde erfgoedvrijwilligers. De lokale werking van 'WESTHOEK verbeeldt' is verankerd in de werking van elke gemeente of stad in de CO₇-regio. Ten slotte werd de convenant van Ieper bij de start van 2009 ook uitgebreid naar de regio. 'WESTHOEK verbeeldt' wordt één van de pijlers van de werking van Erfgoedcel CO₇. Het project zal in de komende maanden wel nog de nodige aanpassingen kennen. Er wordt de komende jaren niet alleen volop ingezet op de overkoepelende coördinatie en ondersteuning van het vrijwilligersnetwerk en de werking rond particulier beeldmateriaal, maar ook de waardevolle erfgoedcollecties van de actoren in de regio laten we binnen de convenantwerking niet in de kou staan. De tijd stond ondertussen ook niet stil op digitaliserings-, databank- en websitegebied. 'WESTHOEK verbeeldt' gaat hieraan niet voorbij en zal zich de komende jaren verder ontwikkelen als dynamisch en (inter)actief project.

Wordt vervolgd!

www.westhoekverbeeldt.be

'WESTHOEK VERBEELDT' IN BREEDBEELD

Kritische reflectie over de vorming en waarde van een cultureel-erfgoedgemeenschap rond particulier beeldmateriaal

Op 25 september 2008 werd in Ieper een studiedag georganiseerd rond het project 'WESTHOEK verbeeldt'. Door zijn focus op particulier beeldmateriaal en de uitgebreide vrijwilligerswerking waarop het project gebaseerd is, is het project namelijk uniek in Vlaanderen. Opzet was om de waarde van een dergelijk project voor de erfgoedsector te laten screenen. Externe specialisten reflecteerden vanuit hun specialisatie en invalshoek kritisch over de waarde van het project.

- vrijwilligerswerking door Fons Dierickx (voorzitter Heemkunde Vlaanderen vzw)
- intergemeentelijke samenwerking door Hilde Plas (stafmedewerker cultuur & sport, coördinator vrijetijdsbeleid VVSG)
- cultureel-erfgoedgemeenschapsvorming door dr. Marc Jacobs (co-directeur FARO vzw)
- digitale beeldbank door Inge Van Nieuwerburgh (coördinator digitale bibliotheek – Universiteitsbibliotheek Gent)
- particulier beeldmateriaal als bron door dr. Susan Aasman (universitair docent Rijksuniversiteit Groningen)

De direct betrokkenen (vrijwilligers en professionelen) werden aan het woord gelaten via vijf filmpjes. Hun persoonlijke motivering om actief aan dit project deel te nemen, komt hierin aan bod:

- beelden en verhalen;
- dorp en regio;
- samen werken;
- bewaren voor later;
- voor en door iedereen.

Filmpjes, videoverslag en presentaties zijn te bekijken op www.westhoekverbeeldt.be en www.faronet.be.

1 Liesbeth Thiers (1979) is licentiate geschiedenis en is van bij de start in 2005 projectcoördinator van 'WESTHOEK verbeeldt'. Tine Simoens (1982), een archeologe, is sinds 2007 verbonden aan het project. Beiden gaan vanaf 1 april 2009 aan de slag als erfgoedcoördinator bij Erfgoedcel CO₇.

2 Madonna, Sint-Juliaan, Poelkapelle, Bikschote en Langemark zijn de vijf dorpskernen van de gemeente Langemark-Poelkapelle.

3 Zie: <http://picasa.google.be>.

4 Zie: www.vlaanderenfeest.be.

Beeld als historische bron

→ Over de voor- en nadelen van vier jongens en de achterkant van het paard

De verzameling van particulier bedreigd beeldmateriaal in de beeldbank 'WESTHOEK verbeeldt' bevat een schat aan fotomateriaal dat voor historici van grote waarde kan zijn. Tenminste voor wie er oog voor heeft. De betekenis van de verzameling prentbriefkaarten, groepsportretten, bidprentjes, familiekiekjes en krantenfoto's laat zich pas lezen na zorgvuldig bronnenkritisch onderzoek. Op uitnodiging begon ik – een historicus onbekend met de Westhoek – een zwerftocht door de beeldbank om de historische waarde van dit 'zwerfgoed', even kwetsbaar als waardevol, te onderzoeken.²

Voor een inwoner van de Westhoek is het nogal voor de hand liggend te bedenken waar je een zwerftocht begint, namelijk bij je eigen dorp of familie of vereniging. Maar een buitenstaander begint waarschijnlijk eerder via een thema of onderwerp. Zo begon mijn tocht met het intikken van het woord 'landbouw'. Dat leverde 455 hits met foto's van landbouwmachines, van een stierenkeuring, van een geitenprijkskamp, van heel veel hoppepluk en van foto's die minder gemakkelijk zijn te benoemen. Neem bijvoorbeeld het kiekje met daarop vier kinderen op de binnenplaats van een hoeve in het gehucht Haringe in de gemeente Poperinge. De jongen links houdt met een touw een jong veulen in bedwang, terwijl de anderen toekijken (HEU004505181). De beschouwer ziet vooral de achterkant van het paard. Het is kortom, een intiem en tegelijkertijd gemakkelijk portret dat een gevoel van nostalgie oproept naar een voorbije tijd.

Is een beeld als dit – een typisch amateurkiekje: naïef, aandoenlijk en spontaan – interessant genoeg om bewaard, beschreven en toegankelijk gemaakt te worden voor een algemeen publiek? Zo ja, waarom, hoe en onder welke voorwaarden? De cultureel antropoloog Richard Chalfen stelde al eens vast dat amateurfotografie kan worden begrepen als een symbolische activiteit die laat zien hoe mensen de wereld om hen heen structureren. Een amateurkiekje biedt een kans om visuele uitspraken over de werkelijkheid te analyseren. En om die uitspraken te begrijpen, moeten we volgens Chalfen onderzoeken "*how humans construct, encode, produce and reconstruct, decode, interpret the pictorial symbol system that underlies the content, form, and use of snapshots and home movies.*"³ Een simpel kiekje van vier kinderen en een veulen vertegenwoordigt een complexe, gelaagde manier van communiceren waarin specifieke codes en conventies, tradities en toeval zijn terug te vinden. Voor een historicus is dat een inte-

ressant uitgangspunt omdat net beeldbanken als 'WESTHOEK verbeeldt' foto's bevatten die niet zozeer de officiële of nationale geschiedenis reflecteren, maar die opereren op het grensgebied tussen lokale en nationale geschiedenis en tussen persoonlijke herinnering en sociale geschiedenis.⁴

Het paardenkiekje en al die andere afbeeldingen in de beeldbank vormen een mooie gelegenheid ervaringen van het alledaagse leven en de productie van een alledaagse cultuur te onderzoeken. Deze 'cultuur van het alledaagse', zoals de cultuursocioloog Eric Corijn het omschrijft, valt te onderzoeken via 'contrapuntische' elementen, die structuur aanbrengen: onderbrekingen in het werkritme, feesten, momenten van bezinning, collectieve rituelen.⁵ In 'WESTHOEK verbeeldt' is dat bijvoorbeeld terug te vinden in de veelvuldige opnames van de hoppeoogst, een katholieke processie of het plaatselijke schuttersgilde. Het zijn beelden met een zekere mate van publieke waarde en daarmee van gedeelde ervaringen. Tegelijkertijd slippen beelden uit het privéleven erdoorheen, zoals het fotootje van het paard.

Al die categorieën in de beeldbank kunnen worden gebruikt als historische bron, als bewijs van wat eens was. Maar van wat precies? Foto's zijn meer dan een mechanische reproductie van de werkelijkheid, maar een constructie van de werkelijkheid, waarvan de betekenis voortdurend verschuift: het kost soms de nodige moeite de aanwijzingen te 'lezen'. Goed kijken is niet voldoende of zoals Annette Kuhn schrijft: "*A photograph can certainly throw you off the scent. You will get nowhere, for instance, by taking a magnifying glass to it to get a closer look: you will see only patches of light and dark, an unreadable mesh of grains.*"⁶

Een zinvolle interpretatie begint met een zinvolle vraag. Om te onderzoeken wat nu precies wordt verbeeld in de beeldbank van de Westhoek is het voorstel om de databank hier vanuit onderzoekskaders te beschouwen. De Amerikaanse filmhistoricus John O'Connor introduceerde in zijn boek *Image as artifact* enkele handvaten voor historici die het audiovisuele beeld als bron gebruiken.⁷ *Image as artifact* gaat dan wel over film, maar biedt ook aanknopingspunten voor de foto als bron. Zo introduceert O'Connor vier algemene onderzoekskaders:

1. foto's als bewijs voor historische feiten;
2. een foto als bron voor sociale en culturele geschiedenis;
3. een foto als representatie van (regionale) geschiedenis;
4. de geschiedenis van de foto als medium.

Daarbij geldt dat de vraagstelling pas dan zinvol onderzocht

→ *De kinderen van landbouwer Frans Vandenbussche: Ludo, Hugo, Lena en Luc met hun veulentje. Deze hoeve bevindt zich in de Montefoulstraat te Haringe. De foto werd genomen in de periode 1945-1959. Privécollectie, 'WESTHOEK verbeeldt'*

kan worden als er eerst een fase aan voorafgaat, namelijk een fase waarin de historicus zoveel mogelijk gegevens verzamelt over de productie, inhoud en receptie van zijn object:

- *Productie*: in wat voor historische context vond de productie van de foto plaats, wie is de maker en wat zijn zijn/haar motieven?
- *Inhoud*: beschrijving van de foto, inclusief thema, compositie et cetera.
- *Receptie*: waar werd de foto bewaard dan wel gepubliceerd, welke bijschriften stonden erbij, wie behoorde tot het potentiële publiek?

FASE 1

De Beeldbank voorziet in contextinformatie, maar de vraag is of dat voldoende is om de eerste fase van het onderzoek uit te voeren. Als we kijken naar de paardenfoto, levert de beeldbank het volgende op.

Haringe: landbouwleven

beschrijving: De kinderen van landbouwer Frans Vandenbussche, Ludo, Hugo, Lena en Luc met hun veulentje. Deze hoeve bevindt zich in de Montefoulstraat te Haringe.

gemeente: Poperinge

wijk/gehucht: Haringe

periode: 1945-1959

hoofd- & subtitelwoord: Maatschappelijk leven, Landbouw/landelijk leven

informatiebron: mondelinge bron

object: foto

formaat: 10,2 cm x 7,4 cm

bewaarplaats: privécollectie

fotonummer: HEU004505181

Informatie uit de beeldbank 'WESTHOEK verbeeldt'

PRODUCTIE

De foto is dus ergens gemaakt in de periode 1945-1959, maar een exacte datum ontbreekt. De plaats waar de foto is genomen is wel beschreven, namelijk op de hoeve van landbouwer Frans Vandenbussche, gelegen in Haringe, een gehucht in de gemeente Poperinge. Wie de foto heeft genomen is onbekend. Wellicht heeft de genoemde landbouwer het kiekje gemaakt: de geschiedenis van de amateurfotografie laat zien dat het vaak de man was die het apparaat bediende. Maar zeker weten doen we het niet. Het kan natuurlijk ook de moeder zijn geweest, of een oom of buurman die even op bezoek was. Technische gegevens ontbreken: het is duidelijk een zwart-witfoto, maar met wat voor camera is de foto gemaakt en is de foto zelf afgedrukt of in een fotocentrale? Voor een antwoord op deze vraag zou aanvullend onderzoek nodig zijn.

INHOUD

De beschrijving leert ons dat het gaat om drie jongens en een meisje, namelijk Ludo, Hugo en Luc en – half verstopt achter het veulen – het meisje Lena. Zonder deze contextinformatie was het veel lastiger geweest om vast te stellen of degene achter het veulen een jongen of meisje betrof. Bovendien weten we nu dat het gaat om vier kinderen uit een gezin. De beschrijving leert ons ook dat we hier op het erf van de boerderij zijn.

Wat opvalt aan het gedrag is dat de kinderen poseren voor de foto: ze staan min of meer in een rechte lijn opgesteld. Tegelijkertijd is het opvallend informeel: de kinderen zijn niet echt op hun paasbest gekleed. Twee jongens lopen zelfs op blote voeten. Dat ongedwongen poseren is een typische snapshotstijl, een aanwijzing dat degene die de foto maakt, een bekende is. De amateur die nu zelf zijn portret maakt en zijn gezelschap schikt, heeft als bekende of als familielid minder professioneel gezag. Belangrijker is wellicht dat de maker zelf deel uitmaakt van het gezelschap en daarmee eerder een affectieve kijk heeft dan een formele blik.

Niet alleen het gedrag, maar ook de compositie is typisch voor snapshotstijl. De compositie is niet helemaal in balans. De achterbenen van het paard zijn licht bewogen, bovendien is het eigenaardig dat de centrale plaats van de foto, daar waar je de belangrijkste informatie denkt aan te treffen, gevuld wordt door het achterste van een paard. De kinderen – vaak een hoofdonderwerp in familiefotografie – worden door het beest aan het zicht onttrokken.

Alhoewel de foto een boerderij en een paard laat zien en daarom als 'hit' naar boven komt bij het trefwoord 'landbouw', is het toch niet een echte landbouwfoto te noemen. Dit genre – ruim vertegenwoordigd in deze beeldbank – laat meestal het paard zien als trekkracht. Dat levert nogal eens een romantisch beeld op van een periode toen er nog geen machines waren. We zouden deze foto echter beter kunnen definiëren als een typische familiefoto, maar dan in een plattelandscontext.

RECEPTIE

Over de ontvangst van de foto vind je in de beeldbank een aantal aanknopingspunten. Het is een foto uit een privécollectie, maar of deze los in een doos lag of in een album was geplakt, valt moeilijk vast te stellen. Er zijn meerdere foto's van dezelfde familie in de beeldbank opgenomen. Er is een foto van twintig jaar later. We treffen zus Lena wederom aan op het erf, opnieuw met een veulen, maar deze keer zien we nog drie andere paarden. In plaats van haar drie broers zien we nu haar vader en een werknemer. De beschrijving van de kleurenfoto leest: "Landbouwer Frans Vandenbussche uit de Montefoulstraat te Haringe is fier op zijn paarden. De witte merrie waar dochter Lena voor zorgt is het moederpaard van de drie andere"

(HEU004505182). Die tweede foto roept de vraag op in hoeverre we het eerste kiekje als aparte bron kunnen analyseren dan wel of we het dienen te bekijken als deel van een narratief dat een reeks foto's omvat.

TWEDE FASE

Vooralsnog biedt de contextinformatie die de beeldbank aanlevert, interessante aanwijzingen op, maar niet voldoende voor diepgaand onderzoek. Het kan belangrijk zijn om naast de digitale foto ook de originele afdruk te bekijken, om naast de voorzijde ook de achterzijde te onderzoeken. Het kan nodig zijn de mensen op de foto of de maker te interviewen. Het is echter afhankelijk van de gekozen vraagstelling hoeveel meer gegevens noodzakelijk zijn.

FOTO'S ALS BEWIJS VOOR HISTORISCHE FEITEN

Foto's worden graag gebruikt als bewijs voor historische feiten. Foto's en amateurfoto's in het bijzonder bieden significante, gedetailleerde en specifieke details die op andere wijze moeilijk te verkrijgen zijn. Zoals bijvoorbeeld de foto's van een pikbinder uit 1941 (HEU004504186) klaar voor gebruik of een foto van een dorsmachine met tractor met rupsbanden uit de jaren 1950. Interessant voor landbouwhistorici geïnteresseerd in de geschiedenis van de mechanisering van de landbouw.

Omer Soenen uit Elverdinge poseert in 1941 bij de pikbinder. Voor de oogst werd die volledig in orde gebracht. Privécollectie, 'WESTHOEK verbeeldt'

Even gedetailleerd zijn de talloze groepsportretten in de beeldbank. Neem bijvoorbeeld de foto van het Elverdingse schuttersgilde (HEU008502230), die is gemaakt rond 1960. Het toont ons zo'n twintig man, inclusief de "koning van de

schuttersweide" en een stel jonge pijlenrapers. Tesaamen met de beschrijving waarin zo mogelijk alle namen zijn vermeld, is hier sprake van een rijke bron. Zet je al deze soortgelijke portretten op een rij, dan er ontstaat een groot familiealbum, of beter gesteld een digitaal streekalbum dat door een gezamenlijke inspanning van de donateurs van de foto, de inzet van vrijwilligers en de commentaren van de beeldbankbezoekers een enorme verrijkte hoeveelheid materiaal oplevert. Het streekalbum bewijst: dit zijn de mensen die hier hebben gewoond en geleefd, zo zagen ze eruit, deze sociale activiteiten waren populair. En wie wil weten hoe de toenmalige gemeentesecretaris van Elverdinge eruit zag en wat hij deed in zijn vrije tijd, typt zijn naam in en vindt zijn gezicht terug op de groepsfoto.

Groepsfoto van de Elverdingse schuttersgilde anno 1960 met de gevierde koning in de schuttersweide. Privécollectie, 'WESTHOEK verbeeldt'

EEN FOTO ALS BRON VOOR SOCIALE EN CULTURELE GESCHIEDENIS

De foto van het schuttersgilde laat namelijk veel meer zien dan alleen feitelijke informatie. Er is nog een andere betekenislaag die te maken heeft met de functie die fotografie heeft ingenomen in de loop van de 20^e eeuw, namelijk op belangrijke momenten kom je bij elkaar en dat moment is pas af als er een fotograaf bij aanwezig is. Dus als er iets wordt gevierd, is die viering pas compleet met een camera. De fotografie als ritueel voegt daarmee een extra betekenislaag toe aan de afbeelding. Het maken van een foto wordt een symbolische handeling waarmee een groep haar sociale aanzien zichtbaar maakt. Daarom zijn dergelijke portretten ook interessant binnen het tweede onderzoekskader: een foto als bron voor sociale en culturele geschiedenis.

De groepsfoto is een genre met eigen sociale en culturele conventies met betrekking tot het gedrag van de afgebeelden. Poseren voor de camera moeten we begrijpen als een *performance* met duidelijke regels en het is juist zo interessant te zien hoe die regels veranderen in de loop van de 20^e eeuw. Het bereiken van een afbeelding met daarop een zekere mate van ongedwongenheid wordt steeds belangrijker: ze representeren wat sociologen een proces van informalisering noemen. “Op oudere foto’s kijken de mensen haast altijd ernstig en streng. Rond de jaren ‘20 en ‘30 deed de lach pas zijn intrede – om er nooit meer uit te verdwijnen”, schrijven de sociologen Boerdam en Oosterbaan Martinius in hun onderzoek naar familiefotografie.⁸ Ook de compositie is veelzeggend: een zorgvuldig gekozen opstelling, die de onderlinge verhoudingen en hiërarchie accepteert en accentueert, verdwijnt steeds vaker in de 20^e-eeuwse snapshotversies van het genre.⁹

Hetzelfde geldt eigenlijk voor de eerder genoemde foto van de pikbinder: het feit dat de foto gemaakt wordt van die machine heeft een betekenis die verder gaat dan de feitelijkheden van de afbeelding. Het is een keuze van de boer die als trotse eigenaar niet alleen zijn nieuwe machine wil vastleggen, maar ook laat zien dat hij mee gaat in het proces van modernisering. Het kan veel verschil maken te weten wie een foto maakt van het boerenbedrijf. In de jaren ‘20 van de vorige eeuw zien we bijvoorbeeld in de documentairefilm dat folkloristen graag het platteland bezochten en daar zo goed als verdwenen volkscultuur, inclusief lokale gebruiken, wilden vastleggen. Zij hadden daarbij meer oog voor folklore en oude landbouwmethodes dan voor modernisering.¹⁰ De boer hanteert vaak een veel minder nostalgische visie: voor hem is het een bedrijf en is een pikbinder een machine van de nieuwe tijd. Belangrijk is bij een dergelijk onderzoeksperspectief dat een foto aan betekenis wint door een nauwgezette studie naar de inhoud, en vooral ook naar de productie en receptie van de betreffende foto.

DE FOTO ALS REPRESENTATIE VAN (REGIONALE) GESCHIEDENIS

In vrijwel alle gemeenten van de Westhoek werden kort na het einde van de Tweede Wereldoorlog bevrijdingsoptochten gehouden. Een kleine tweehonderd foto’s doen verslag van die ‘bevrijdingsstoeten’, die vaak even ludiek als ernstig herinneringen ophalen aan de recente geschiedenis. We zien veel zelfgebouwde tanks, Hitler komt meermalen voorbij, alsmede een nagebouwd kamp Büchenwald. Verder wordt herdacht dat er schaarste was, dat inwoners gedwongen tewerk werden gesteld of dat Duitse soldaten Vlaamse meisjes probeerden te versieren. Een andere foto toont hoe twee leden van de witte brigade werden gevangen genomen door de gendarmerie. Ook is er een foto van de stoet waarop je kunt zien dat het er niet al te preuts aan toe ging tijdens de oorlog.

Dat het er niet al te preuts aan toe ging tijdens de oorlog kan men afleiden uit de tekst op de kinderkoets en aan het gedrag van de vrouw. Ook dit onderwerp kwam aan bod in de bevrijdingsstoet van 1 juli 1945 in Vlaminghe. Archief Heemkring Flambertus, 'WESTHOEK verbeeldt'

Deze fotoseries – vaak gemaakt of bewaard door de plaatselijke heemkring – vertegenwoordigen een bijzondere vorm van geschiedschrijving. Als mensen al zelf geschiedenis gaan schrijven, uitbeelden of fotograferen is dat interessant. Geschiedschrijving is niet het alleenrecht van de historicus, zoals de Britse historicus Raphael Samuel al stelde en we zien inderdaad dat in de loop van de 20^e eeuw mensen, dankzij goedkope en toegankelijk technologie, dit alleenrecht gingen aanvechten en zelf – individueel of als groep – geschiedenis produceerden.¹¹

En juist een herdenking – hier in de vorm van heropvoering van de nabije geschiedenis – is een vorm van doe-het-zelfgeschiedenis die als sociale activiteit sterk is verbonden met de identiteit van een sociale groep.¹² De foto’s tonen ons hoe op dat moment de nabije geschiedenis werd begrepen en welke problemen als actueel werden ervaren. Deze fotoseries hebben daarom ook een duidelijke sociale en politieke betekenis. En zoals de Amerikaanse historicus Gillis schrijft over dit soort activiteiten: “*the results may appear consensual when they are in fact the product of processes of intense context, struggle, and in some instances annihilation*”.¹³ In dit geval maken de bronnen duidelijk hoe de publieke oorlogsverwerking op gang begon te komen met soms ook pijnlijke afrekening met foute collaborateurs.

DE GESCHIEDENIS VAN DE FOTOGRAFIE ALS MEDIUM, IN DIT GEVAL DE GESCHIEDENIS VAN PARTICULIER BEELD-MATERIAAL

Alle foto’s in de beeldbank vormen tezamen een collectie die als een 20^e-eeuwse culturele praktijk zelf ook een geschiedenis vertegenwoordigt. Het laat zien hoe fotografie als medium

zich wortelde in de regio Westhoek en hoe het daar verschillende functies is gaan innemen. Dat kan variëren van de plaatselijke studiofotografen die het dorpsleven vastlegden, tot distributie van prentbriefkaarten over de verwoestingen van leper in de Eerste Wereldoorlog of vestiging van de 'doe-het-zelftraditie'. Fotografie heeft wereldwijd een enorme culturele en sociale impact gehad binnen het publieke en het private domein en de beeldbank representeert deze impact op regionale schaal.

Hoe belangrijk fotografie is als een symbolische activiteit wordt duidelijk met de gezinsfoto van een familie uit Beselare (HEU006500421). Volgens de begeleidende tekst betreft het hier het gezin Valère Dewulf en Maria Lefevre en kinderen Germain en Marie-Thérèse in volle oorlogsjaren (1943). En aanvullend staat geschreven: "Veel vrouwen lieten tijdens de oorlog

Beselare: het gezin Valère Dewulf - Maria Lefevre en kinderen Germain en Marie-Thérèse op de foto in volle oorlogsjaren (1943). De fotograaf werd tijdens de oorlog vaak betaald met broden. Privécollectie, 'WESTHOEK verbeeldt'

een foto van het gezin maken. De fotograaf werd betaald met broden in plaats van met geld." Juist in tijden van crisis betekent een foto veel; wat er ook gebeurt, met de foto is er een blijvend bewijs dat men ooit bij elkaar was.

CONCLUSIE

De gezinsfoto uit oorlogstijd laat het drama zelf niet zien. Pas in de combinatie met contextinformatie wordt de beeldbank 'WESTHOEK verbeeldt' een veelzeggend archief dat vanuit verschillende invalshoeken de geschiedenis van de streek en zijn bewoners reflecteert. Het is een digitaal fotoalbum, dat aanzet tot eindeloos bladeren en de bezoeker uitnodigt om commentaar te geven, en op deze wijze een gemeenschap vormt. Als collectie vertegenwoordigt het een sterk regionaal gekleurde geschiedenis van vooral publieke momenten en gebeurtenissen. Elk van de documenten individueel of in combinatie kunnen een interessant uitgangspunt vormen voor historisch onderzoek.

Opvallend is wel dat die geschiedenis minstens vijftig jaar oud is. De recente tijd ontbreekt. Daarmee dreigt het gevaar van een bevroren identiteit, van een voorgeschreven representatie van wat men verwacht de geschiedenis van de eigen streek te zijn. Het is een geschiedenis die vooral is gedrenkt in zwart-wit- en sepiakleuren met doorleefde, gekartelde randjes. Meer recente gebeurtenissen worden buitengesloten: zo is er weinig aandacht voor de naoorlogse jeugdcultuur. Een ook het leven tussen de vier muren is slechts sporadisch aanwezig. Maar als je de potentiële interesses van historici samenvat in de vier onderzoekskaders is een ruimere selectie van particulier bedreigd beeldmateriaal absoluut aanbevelenswaardig.

- 1 Susan AASMAN is mediahistoricus en werkt aan de Rijksuniversiteit Groningen als universitair docent bij de opleidingen Geschiedenis en Kunst, Cultuur en Media (KCM). Haar onderzoek ligt op het terrein van de geschiedenis van de amateurfilm en de plaats van de documentaire in de hedendaagse mediacultuur.
- 2 Als uitgangspunt heb ik een eerder onderzoek naar het gebruik van amateurfilm als regionaal-historische bron genomen. Zie: Susan AASMAN, *Van de camera en de ploeg. Een studie naar (amateur)film als regionaal historische bron*. Groningen, RUG, 1993.
- 3 Richard CHALFEN, *Snapshot versions of life*. Ohio, Popular Press of Bowling Green State, 1987, p.6.
- 4 Patricia HOLLAND & JO SPENCE (ed.), *Family snaps. The meanings of domestic photography*. London, Virago Press, 1991, p.13-14.
- 5 Zie voor dit begrip: Eric CORIIN, 'Een model voor cultuurproductie van het alledaagse'. In: I. ADRIAENSSENS (red.), *Alledaags is niet gewoon. Reflecties over volkscultuur en samenleven*. Brussel, Koning Boudewijnstichting, 2002, p.171-192.
- 6 Annette KUHN, 'Remembrance'. In: Patricia HOLLAND & JO SPENCE (ed.), *Family snaps*, p.17-26, 18.
- 7 John O'CONNOR (ed.), *Image as artifact. The historical analysis of film and television*. Malabar, Robert E. Krieger, 1990.
- 8 Jaap BOERDAM & Warna MARTINIUS OOSTERBAAN, 'Het fotogenieke van het samenleven' (deel 1), *Sociologisch Tijdschrift*, 5 (1978), p. 3-36, aldaar 18.
- 9 Susan AASMAN, *Ritueel van huiselijk geluk. Een cultuur-historische verkenning van de familiefilm*. Amsterdam, Spinhuis/Maklu, 2004.
- 10 AASMAN, *Van de camera en de ploeg*.
- 11 Raphael SAMUEL, *Theatres of memory* (dl.1). London/New York, WW. Norton & Co Inc, 1994.
- 12 Pierre SORLIN, 'Historical films as tools for historians'. In: John O'CONNOR, *Image as artifact*, p.27-42.
- 13 J. GILLIS, 'Memory and identity. The history of a relationship'. In: J. GILLIS (ed.), *Commemorations. The politics of national identity*. New Jersey, Princeton University Press, 1994.

Vrijwilligerswerk

→ Een nieuwe aanpak ...

Het opzetten van beeldbanken en andere erfgoedinitiatieven is tegenwoordig erg populair, maar tegelijk ook van levensnoodzakelijk belang. In Vlaanderen zijn er een aantal beeldbanken die de stads- of gemeentegrenzen overschrijden. Zo ook 'WESTHOEK verbeeldt', een trekker in zijn soort. En dit omwille van de talrijke, gedreven en goed georganiseerde groep van vrijwilligers die het project uniek maakt, dit uiteraard in samenspel met een andere groep sterk gemotiveerde en sociaal ingestelde professionals – archivarissen, cultuurbeleidscoördinatoren en politici van Heuvelland.

Voor velen hoeft het vrijwilligerswerk al lang niet meer gerechtvaardigd te worden. Onmiskenbaar is de maatschappelijke en culturele ontplooiing vandaag in grote mate afhankelijk van de dagelijkse inzet van een enorm corps van vrijwilligers. Zowel het welzijnswerk als het socioculturele veld, het jeugdwerk, de sport en het onderwijs kunnen niet meer verder zonder de inzet van vrijwilligers. Steeds meer gaat men geloven in de onvervangbare waarde van het 'vrijwilligerswerk'.

De rol die vrijwilligerserfgoedverenigingen spelen om het erfgoed te beschermen en over te dragen aan latere generaties, kan moeilijk overschat worden. De actieve burgers die deel uitmaken van deze verenigingen, zijn meestal gepassioneerde vrijwilligers. Vanuit hun engagement dragen zij bij tot een betere samenleving. Zij helpen immers bij het conserveren en cultiveren van het geheugen van een gemeenschap. Zij voegen meer kleur toe en bouwen mee aan een samenleving die gebaseerd is op verantwoordelijkheidszin en democratische waarden. Deze beweging werkt echter langs twee zijden: zo'n engagement voor erfgoed kan immers pas groeien wanneer burgers zich al verantwoordelijk voelen voor hun nabije en ook ruimere omgeving.

Met hun inzet bieden vrijwilligers een antwoord op maatschappelijke noden en verwachtingen, een antwoord dat niet door economische organisaties of overheidsinstanties kan worden geboden. Vanuit economisch oogpunt kan vrijwilligerswerk gezien worden als een productieve activiteit. Het laat immers het verenigingsleven toe een beroep te doen op gratis productieve arbeidskracht om aldus zijn maatschappelijke doelstellingen te realiseren. Vanuit sociologisch oogpunt is vrijwilligerswerk een zinvolle, op anderen gerichte activiteit. Het biedt mensen de gelegenheid anderen te helpen, vriendschapsbanden en sociaal kapitaal op te bouwen, aan het maatschappelijk debat deel te nemen, en zo meer.

De sociale meerwaarde van het vrijwilligerswerk is duidelijk:

mensen die samenkomen om samen iets te realiseren zijn een middel tegen steriele verzuring. Op psychologisch vlak geeft vrijwilligerswerk een antwoord op problemen van vereenzaming en gebrek aan verbondenheid. Als daar nog eens bovenop de zorg voor ons erfgoed, in dit geval het zo dierbare beeldmateriaal, centraal wordt gesteld door dit project mogen wij ons gelukkig prijzen voor wat hier in de Westhoek wordt gerealiseerd.

Tijdens deze korte uiteenzetting wil ik dan ook even dieper ingaan op een aantal facetten van dit vrijwilligerswerk.

DE NIEUWE VRIJWILLIGER

Vooreerst wil ik het even hebben over het beeld van de vrijwilliger. Doorheen de jaren is dit beeld sterk gewijzigd. Nog niet zo lang geleden was het doodgewoon dat iemand zich voor een lange tijd, soms een leven lang, inzette voor eenzelfde organisatie en dit in een aanvullende rol ten opzichte van de professionele krachten. Voor de traditionele vrijwilliger is zijn of haar engagement de evidentie zelf, bij wijze van kindsbeen af in gelepeld. Deze vrijwilliger is trouw aan éénzelfde organisatie en handelt vanuit een sterk plichtsbesef.

De nieuwe vrijwilliger daarentegen zal zijn vrijwillige inbreng hoofdzakelijk laten bepalen door zijn persoonlijke interesse, zal zich laten leiden door de maatschappelijke agenda, zal uitgaan van het principe van een wederkerige ruilrelatie, zal op-eenvolgende en dus ook kortere engagementen opnemen en zal daarenboven ook heel kritisch staan tegenover de professionals waarmee hij moet samenwerken. De nieuwe vrijwilliger eist zijn plaats op naast de professional en niet eronder. Hij vormt een evenwaardige schakel binnen het gehele raderwerk van de organisatie, behoort tot de echte equipe van de vereniging. Hij is op zoek naar een geschikte post in het verenigings- of bewegingsleven, soms met vallen en opstaan. Daarom moet vrijwilligerswerk tegenwoordig voldoende makkelijk, toegankelijk, nuttig en leuk zijn. Uiteraard dienen hierbij bepaalde spelregels geëerbiedigd te worden en vloeien er naast rechten ook verplichtingen voort uit een dergelijk engagement.

De nieuwe vrijwilliger gaat meer en meer projectmatig tewerk om zichzelf meteen ook te ontwikkelen en te groeien als persoon. De waarderingbehoefte en zelfrealisatie speelt een grote rol bij de huidige vrijwilliger, die hoe langer hoe hoger opgeleid en dus deskundig is. Als het op motiveren en bijhouden aankomt, moeten we ons daarop focussen en niet de vanzelfsprekendheid van het vrijwilligerswerk van uit het verleden

→ Om het einde van de Tweede Wereldoorlog te vieren ging in vele dorpen een bevrijdingsstoet uit, zo ook in Langemark. Denis Allewaert was verkleed als 'ezel'. Hij was ook één van de eerste beeldbankmedewerkers in Langemark. Privécollectie, 'WESTHOEK verbeeldt'

blijven hanteren. Het is derhalve ook zeer belangrijk om de doelen van het project of de organisatie te laten aansluiten bij de wensen van de vrijwilligers. Het codewoord hierbij is flexibele taakinvulling, inspelen op interesses van vrijwilligers vanuit de organisatie. Het prikkelen van vrijwilligers is de kunst!

Deze recente ontwikkeling heeft de overheid enkele jaren geleden doen besluiten vrijwilligerswerk weer aantrekkelijk te maken. Of ze hierin zijn geslaagd, is uiteraard een andere vraag. Het beleid hecht in ieder geval de laatste jaren steeds meer waarde aan het maatschappelijk belang van vrijwilligerswerk, zij het voor een deel ook uit financiële overwegingen, met name het beter beheersen van haar collectieve uitgaven. Bovendien gaat het er van uit dat vrijwilligerswerk van zeer grote betekenis is voor de burger als individu. Voor velen geeft dit soort werk immers, net als een betaalde baan, structuur en inhoud aan een dag. Daarnaast betekent vrijwilligerswerk veelal ook een verrijking van sociale contacten, ervaring en persoonlijke ontplooiing. Ook in Europees verband trouwens wordt vrijwilligerswerk steeds meer als belangrijk ervaren en geëvalueerd.

'Actief burgerschap' is de huidige verzamelnaam voor alle oude en nieuwe vormen van vrijwillige inzet van burgers in allerlei organisaties. Actieve burgers worden ook wel 'nieuwe vrijwilligers' genoemd. Er was een tijd dat voor allerlei klusjes een vrijwilliger werd ingeschakeld, al of niet uit bezuinigingsoverwegingen. Dit type vrijwilliger werd door de beroepskracht van toen altijd met argusogen bekeken. Men sprak dan ook over de vrijwilliger als 'onderkruiper op de arbeidsmarkt'. Gelukkig is het tij gekeerd en is het beeld van de vrijwilliger onmiskenbaar positief geëvolueerd. Momenteel wordt de vrijwilliger dan ook beschouwd als 'meerwaarde op de arbeidsmarkt'.

Het nieuwe profiel van de vrijwilligers en de klemtoon op de inhoud van de verenigingswerking maakt dat de vorm van het engagement verandert. De erfgoedvrijwilligers voelen zich meer en meer beheerders van de lokale identiteit. Ze beschouwen hun engagement niet langer meer alleen als een vrijblijvende vrijetijdsbezigheid maar vooral ook als een waardevolle bijdrage aan de lokale gemeenschap. Ze verzamelen en bewaren met andere woorden niet meer voor zichzelf en voor hun vereniging maar voor de generaties na hen. De bijdrage van de vrijwilligers binnen het project 'WESTHOEK verbeeldt' wijst alszins in deze richting.

VRIJWILLIGERSBELEID

Deze maatschappelijke veranderingen hebben uiteraard hun gevolgen voor de organisatie van het vrijwilligerswerk. En hier heeft de prachtige mix van vrijwilligers en professionelen – allen werkzaam binnen hetzelfde project rond het voortbestaan van de particuliere beeldcollecties in de Westhoek – handig op

ingespeeld: alles draait rond de talloze vrijwilligers die het dichtste staan bij de plaats waar het kostbare beeldmateriaal te vinden is, bij particulieren en/of in de archieven van de talrijke lokale verenigingen. Het verwerken, het technisch verder ontwikkelen en het ontsluiten van het beeldmateriaal gebeurt dan veeleer in het archief of documentatiecentrum van de gemeente, wat tevens een goede samenwerking met de lokale erfgoedprofessionals en politici veronderstelt.

Dit programmamanagement, zoals het wel eens technisch wordt genoemd, veronderstelt dat de organisatie – in dit geval de regionale beeldbank – haar taken sterk afbakent en gericht op zoek gaat naar vrijwilligers die over de geschikte kwalificaties beschikken om deze deeltaken naar behoren uit te voeren. De vrijwilliger zelf is ook een stuk mondiger en kritischer geworden. Het werken met vrijwilligers vraagt dan ook steeds meer naar een deskundige en doordachte aanpak. De losse pols maakt plaats voor een professioneel management. In het vrijwilligerswerk, ook aan de basis, volstaat idealisme alleen niet meer. Er komt inzicht bij te pas, kennis van de noden en behoeften, en vooral ook vaardigheid in het gebruik van methodes en technieken.

Het management van vrijwilligers stopt echter niet als we ze gevonden hebben. Vrijwilligers binden aan de organisatie is een volgende belangrijke stap die enkel gezet wordt als men zich echt gaat thuis voelen in die organisatie. Deze moet daarom onder meer oog en oor hebben voor de motivaties van iedere vrijwilliger, een motivatie die evenwel heel dikwijls grondig verschilt van individu tot individu. Ook de randvoorwaarden voor het vrijwilligerswerk dienen verder verbeterd te worden. Dit kan bijvoorbeeld door meer mogelijkheden te bieden tot deskundigheidsbevordering en ondersteuning, en door meer expliciete waardering voor vrijwilligers te organiseren.

Vrijwilligers werven én houden blijkt vandaag geen sinecure te zijn. Daarom hebben diverse vormingscentra een aantal regels vooropgesteld die meer en meer dit vrijwilligersbeleid bepalen. Wij geven er een aantal.

Enkele vrijwilligers van 'POPERINGE verbeeldt' naarstig aan het werk in hun lokaal in het stadhuis. Iedereen kan er wekelijks op dinsdagnamiddag langskomen met beelden en/of de bijhorende verhalen. Foto: Michaël Depestele

EEN STERK VRIJWILLIGERSBELEID START MET ...

- *Flexibiliteit in het engagement:* we moeten ernaar streven dat de vrijwilligers zelf flexibel engagement kunnen opnemen. Op het werk ervaren vrijwilligers al druk genoeg. Ze zoeken dan ook een zekere mate van vrijheid en spontaneïteit in hun engagement. Soepele werktijden aanbieden dus, aangepast aan hun eigen levensritme (hetzij dag-, avond- of nachtwerk zelfs).
- *Levendigheid met prikkels en stimulansen:* als organisatie concurrer je met andere vrijetijdsbestedingen. Om de tijd en aandacht voor het vrijwilligerswerk te verzekeren is het nuttig stimulansen en beloningen in te bouwen.
- *Eenvoudige toegankelijkheid:* bouw weinig drempels in en wees alert voor hindernissen die onvermijdelijk opduiken en vrijwilligers demotiveren (klikjesvorming, inside jokes, rituelen binnen de werkomgeving vormen een reëel gevaar). Zoveel mogelijk informatie over de verschillende mogelijke engagementen, aanmoedigingen allerhande en laagdrempelige activiteiten kunnen de toegang tot de werking verbreden.
- *Ervaring opdoen:* laat nieuwe medewerkers van vele dingen proeven en ervaringen opdoen. Deze zijn ook nuttig voor de persoonlijke ontwikkeling van de medewerker.
- *Positief imago:* men wil als vrijwilliger niet geassocieerd worden met het slechte imago van een organisatie of vereniging.
- *Variatie:* in activiteiten, taken, mate van betrokkenheid, verantwoordelijkheid, ...
- *Vlotte organisatie:* betrek je vrijwilligers bij al wat de organisatie doet, positief of negatief en zorg dat ze zich er thuis voelen. Efficiëntie is belangrijk, maar het moet ook informeel kunnen.
- *Lachen:* humor is een belangrijk onderdeel, zorg ervoor dat het steeds plezierig blijft. Een engagement is inderdaad een serieuze zaak, maar niet in de zin dat er al eens niet gelachen mag worden.

Kort samengevat: op maat werken van de mensen die actief zijn binnen de organisatie, is de boodschap. We moeten afstappen van de vanzelfsprekendheid van het vrijwilligerswerk en het waarderen van de vrijwilliger centraal stellen.

MOTIVATIES TOT VRIJWILLIGERSWERK

Komen we tot mogelijke motivaties. Waarom doet een vrijwilliger aan vrijwilligerswerk? Bij onderzoek naar de motivatie, naar wat de vrijwilliger aanzet tot het opnemen van een verantwoordelijkheid binnen het raderwerk van een organisatie komen als belangrijkste drijfveren naar voor: interesse in het

onderwerp, zinvolle vrijetijdsbesteding, inzet voor de (al of niet lokale) gemeenschap, de mogelijkheid tot zelfontplooiing, een zekere vorm van creativiteit, het nemen van eigen initiatieven en – ook niet onbelangrijk – als statuselement (“Ik ontleen er aanzien aan”). Meestal speelt hierbij niet één van deze motieven, maar een combinatie van enkele die hen de nodige energie geeft om één of andere taak als vrijwilliger op zich te nemen. Precies deze kwaliteiten of kenmerken geven een meerwaarde aan de organisatie die op dit soort vrijwilligers een beroep kan en wil doen omdat deze zich al snel reflecteren naar de vereniging als dusdanig. Dit heeft trouwens een heel belangrijk effect op de uitstraling van de organisatie.

Nog andere sterke punten die pleiten pro vrijwilligerswerking zijn: de gedrevenheid, de sociale aspecten van het werk, de samenwerking en interactie met professionelen en *last but not least* de deskundigheid, een expertise die men al doende heeft verworven of die men meebrengt uit professionele activiteiten (in en buiten de erfgoedsector).

Die gedrevenheid is trouwens de dynamiek van het sociale leven. Stel je even voor dat iedereen alleen professioneel bezig is en daarbuiten niets extra's doet. Of een algemene staking van alle vrijwilligers ... Wat zou er dan worden van het verenigingsleven? Wat met het huidige zo actieve middenveld? Onze maatschappij zou leeg en dor zijn, er zouden nauwelijks sociale contacten zijn. Talloze maatschappelijke activiteiten zijn immers ondenkbaar zonder vrijwilligers. De vrijwilliger is en blijft de gist die de kwaliteit van elke gemeenschap bepaalt en elke samenleving tot leven brengt.

Het uitwerken van een erfgoedproject wordt ervaren als zinvol bijdragen aan de lokale gemeenschap en geeft veel voldoening. Het is opvallend dat erfgoedwerk vooral aantrekkelijk is voor (jong-)gepensioneerden. Naast de maatschappelijke relevantie spelen wellicht nog andere redenen, zoals de uitdaging om zich – nu men zich professioneel niet meer hoeft te bekwaamen – in een bepaald erfgoeditem te specialiseren, of de kansen tot het bevorderen van sociale netwerking. Een erfgoedengagement is trouwens ook zo lang en zo breed als men wil. Sommigen engageren zich om meerdere keren per week bezig te zijn in een archief- of documentatiecentrum én bovendien ook nog actief te zijn in de erfgoedraad van de gemeente, of zoals hier in de Westhoek actief binnen het beeldbankproject, voor anderen volstaat het eenmalig rondleiden van bezoekers tijdens de Erfgoeddag. Heel toepasselijk heeft het project 'WESTHOEK verbeeldt' in dit verband zelf gepeild naar de redenen die hun vrijwilligers hebben aangezet tot dit soort werk. Deze komen duidelijk tot uiting in de reeds getoonde en nog te vertonen filmpjes en hieruit blijkt maar al te goed dat de motivatie van de deelnemers aan het project vooral te vinden is in de interesse voor de eigen streek, voor het eigen verleden, gekoppeld aan de bekommernis om het in stand houden

De vrijwilligers van 'WESTHOEK verbeeldt' krijgen elk een badge waar onder meer de handtekening op staat van hun schepen van Cultuur. Hiermee kunnen ze zich identificeren als beeldbankvrijwilliger zoals hier bij één van de haltes van de 'HUMOR verbeeldt'-wandeling in Bikschote. Foto: 'WESTHOEK verbeeldt'

ervan en het toegankelijk maken voor iedereen, en dit in een sociaal perspectief. Alleszins, het is ook belangrijk dat beleid nooit los staat van de mensen. De overheid kan en mag niet alles overnemen. Via de inbreng van vrijwilligers blijft het erfgoedbeleid immers eigendom van de bevolking. Erfgoedbeleid vermijdt zo iets te worden dat (alleen) van bovenaf opgelegd wordt. In vele gevallen doen mensen ook vrijwilligerswerk omdat ze erop aangesproken worden, of anders gezegd: de wijze van rekruteren van vrijwilligers bepaalt mee wie vrijwilliger wordt en welk soort werk deze vrijwilliger al dan niet opneemt. Onderzoek bij organisaties geeft aan dat het werven en rekruteren van nieuwe vrijwilligers vooral via direct contact tussen bestaande en kandidaat-medewerkers verloopt. Uit studies blijkt tevens een duidelijk verband te bestaan tussen iemands vrijwillig engagement en het feit dat hij of zij opgegroeid is in een gezin waarin ook reeds aan vrijwilligerswerk werd gedaan. Dit wijst op de belangrijke invloed van familiale en culturele factoren op de kans om zich al dan niet als vrijwilliger in te zetten ten dienste van een of andere vereniging of organisatie. Het is ook bewezen dat de gemiddelde vrijwilliger een relatief hoog opgeleid persoon (op zijn minst middelbaar onderwijs) blijkt te zijn, die bovendien over een behoorlijk inkomen beschikt.

VRIJWILLIGER VERSUS PROFESSIONAL

Een volgende belangrijke vraag is: wat hebben vrijwilligers en professionelen elkaar te bieden? Het heeft noch zin, noch nut de beroepskrachten en de vrijwilligers in het culturele veld of in welk veld dan ook tegen elkaar uit te spelen. Wel integendeel! Ideaal is het wanneer beide groepen binnen de organisatie elkaar aanvullen en, beter nog, elkaar versterken. Goed teamwerk is de olie die de organisatiemachine draaiende houdt. Wanneer dit team uit twee verschillende belangengroepen – wij bedoelen professionelen en vrijwilligers – bestaat, is een goede en vlotte samenwerking des te belangrijker. Er wordt gepleit voor regelmatig overleg, een goede band tussen beide. De beroepskracht moet oog hebben voor groeikansen, zowel van de vrijwilligers als van de groep en geregeld een succeservaring waarborgen. Hij moet met andere woorden kunnen inschatten hoever hij kan of mag gaan. Hierbij dient hij wel rekening te houden met volgende elementen:

- Verlangen of motivatie: wat wil de vrijwilliger? Wat zet hem aan tot engagement? En hoe speel ik als beroepskracht daarop in?
- Vermogen of draagkracht: wat kan de vrijwilliger aan? En hoe kan ik dat verhogen, versterken, opkrikken?
- Verbondenheid en veiligheid: hoe voelt de vrijwilliger zich in de groep? Hoe kan ik hier verbetering in brengen? Mensen moeten de tijd krijgen om gewoon te worden aan de groep waarin ze zich gaan engageren.

Hiertoe is het noodzakelijk dat de taken van zowel vrijwilligers als beroepskrachten duidelijk omschreven en vastgelegd zijn in een functieprofiel. Dit profiel, dat ook bevoegdheden en gedeelde verantwoordelijkheden vastlegt, komt het best tot stand met inspraak van beide groepen, zodat ook de vrijwilliger het besef krijgt au sérieux te worden genomen. Veelal is het zo dat de beroepskrachten alléén alle beleidsbeslissingen nemen en aldus uitmaken waar en wanneer vrijwilligers kunnen worden ingezet. Dergelijke werkwijze wekt enkel wrevel op en is bij voorbaat gedoemd om te mislukken.

Anderzijds moet de vrijwilliger wel duidelijk weten welke plaats hij inneemt binnen de organisatie en waar of wanneer precies hij kan ingrijpen bij eventuele misgroei. Pas dan gaat hij zich ten volle inzetten ervoor. Vrijwilligers moeten voldoende duidelijkheid krijgen over wat van hen verwacht wordt en moeten ook kunnen rekenen op de nodige feedback zodat er eventueel bijgestuurd kan worden.

Niet alleen in kleine gemeenten maar ook in steden en gemeenten die erfgoedprofessionals tewerkstellen, en a priori ook in intergemeentelijke samenwerkingsverbanden als hier in de Westhoek bijvoorbeeld, kunnen deze erfgoedvrijwilligers een zeer belangrijke rol spelen. Vrijwilligers en beroepskrachten kunnen hier complementair werken en samen bouwen aan de vorming van een nieuwe cultureel-erfgoedgemeenschap rond particulier beeldmateriaal. Het is ook hier een sterkte dat er een breed netwerk aan erfgoedzorgers aanwezig is. Een goed erfgoedbeleid staat of valt met dit middenveld. Hier is trouwens een belangrijke taak weggelegd voor onze heemkundige kringen en andere lokale organisaties die met erfgoed bezig zijn.

De begeleiding van vrijwilligers is zowel op individueel vlak als op groepsvlak, op organisatorisch als op beleidsvlak een noodzaak, wil het vrijwilligerswerk blijven bestaan op een kwaliteitsvolle manier. Ondersteuning bieden aan vrijwilligers mag geen kwestie van luxe zijn, maar moet als een maatschappelijke noodzaak worden beschouwd. Het is dan ook evident dat er op lokaal vlak voldoende geïnvesteerd wordt in de deskundigheidsbevordering van de erfgoedvrijwilligers en dat ze geprikkeld worden om op een hedendaagse manier hun hobby te beoefenen. Sommige vrijwilligers zijn al decennialang actief, met als gevolg dat er gewoontevorming optreedt en men niet altijd openstaat voor nieuwe informatie. De begeleiding en ondersteuning van de vrijwilliger moet dan ook de nodige aandacht krijgen en vereist uiteraard tijd en geld. Zoals alle mensen stoten ook vrijwilligers vroeg of laat op de grenzen van hun competentie. In dat geval moeten ze weten op wie ze kunnen terugvallen. De verenigingen en de vrijwilligers moeten het gevoel hebben dat het lokale erfgoedbeleid ook voor hen kansen biedt. Enkel onder deze voorwaarde is een duurzaam partnership mogelijk.

Supportersclub 'Hoger Op' zet wielrenner Florent Rondelé in 1953 in de bloemetjes na een wedstrijd in Zuidschote. Archief De Boezingenaar, 'WESTHOEK verbeeldt'

Belangrijk is evenwel hierin ook niet te overdrijven en de vrijwilliger met deze ondersteuning niet te versmachten. Het gebeurt soms dat er te veel input is van de professional, met de beste bedoelingen weliswaar om de kwaliteit van de werking op te krikken bijvoorbeeld. Hierdoor daalt echter de betrokkenheid van de vrijwilliger, wat alweer nefast is voor het project. Het komt er dus op aan het juiste venwicht te vinden tussen beide belangengroepen.

Het komt ook voor dat er nog erfgoedvrijwilligers geïsoleerd functioneren. Of nog: individueel geïnteresseerden die niet direct aansluiting zoeken bij een vereniging om hun hobby te beleven, zoals verzamelaars bijvoorbeeld. Het is een opdracht voor lokale besturen, maar evenzeer voor onze lokale erfgoedvrijwilligersorganisaties, om ook deze groepen uit hun isolement te halen en aan te zetten tot een zinvolle inzet en netwerking.

VAN VRIJWILLIGERSWERK NAAR 'VRIJWILLIGE INZET'

Tot slot nog iets over vrijwillige inzet. In Nederland wordt de laatste jaren de term 'vrijwilligerswerk' verbreed naar 'vrijwillige inzet', waarbij de aandacht vanuit gemeenten en steden niet alleen voor vrijwilligerswerk maar ook voor vrijwilligersorganisaties verder zal toenemen. Ook voor hun werkzaamheden en voor de betekenis van die werkzaamheden voor de lokale gemeenschap is de belangstelling groter en groter. Daarnaast is er vanuit vrijwilligersorganisaties een stijgende interesse in nieuwe projecten en initiatieven. Ook de universiteiten en de onderzoeksinstellingen hebben een groeiende belangstelling voor de waarde van vrijwillige inzet. Zij doen steeds meer een beroep op vrijwilligersorganisaties voor het opzetten van hun wetenschappelijke studies.

Uit recent onderzoek in Nederland blijkt tevens dat het vrijwilligerswerk anno 2008 in hoofdzaak een zestal trends volgt. Zelfde conclusies kunnen ook bij ons in Vlaanderen worden

doorgetrokken. De belangrijkste trend is de informatisering, waarbij de nieuwste ICT-toepassingen mogelijkheden bieden voor innovatie van bestaande projecten en voor het opzetten van nieuwe vormen van vrijwilligerswerk. Dus: nieuwe vrijwilligers met nieuwe competenties.

Tweede trend is de humanisering. Sinds kort is er weer volop aandacht voor lokale verschillen en kleinschaligheid, voor groepsverbanden en culturele diversiteit, kortom voor de menselijke maat.

Dit brengt ons rechtstreeks naar de derde trend: de regionalisering. Op lokaal niveau is een zeer grote belangstelling te zien voor activiteiten en organisaties die specifiek op het lokale en streekeigene zijn gericht. Vandaar de enorme belangstelling voor al wat met geschiedenis en uiteraard ook met beeldbanken te maken heeft.

Een vierde trend waar we niet aan voorbij kunnen is de vergrijzing. Vitale senioren vormen in het lokale vrijwilligerswerk en verenigingsleven de drijvende kracht van steeds meer organisaties. Verjonging is aangewezen maar komt zeker ten gepaste tijde.

En dan de risicobeheersing. Steeds meer vrijwilligers stellen zich vragen over de veiligheid en de zekerheid bij dit soort werk. Hier heeft de wetgever reeds een antwoord op geformuleerd door een aantal spelregels vast te leggen voor verenigingen die met vrijwilligers werken. Deze maatregelen worden echter door belanghebbenden met gemengde gevoelens onthaald.

Ten slotte is er ook nog de polarisering. Vrijwilligerswerk ontstaat ook zeer dikwijls uit onvrede, uit reactie tegen de klassieke bestuursvormen. De hedendaagse burger kiest liever voor een flexibel en meer vrijblijvend comité of burgerinitiatief. Daarin kan de reactie van burgers ook weer creativiteit op gang brengen en mensen bij elkaar brengen.

Kortom, wanneer we onze noorderburen mogen geloven, en inzake onderzoek staan ze echt veel verder dan wij hier in Vlaanderen, zal het vrijwilligerswerk in de toekomst zeker niet verdwijnen of verminderen, wel integendeel ... Diezelfde evolutie is a priori waar te nemen binnen de erfgoedsector, omdat precies daar de band met het verleden als heel belangrijk wordt ervaren.

Aan het einde van deze tekst wil ik nog even terugkoppelen naar het 'WESTHOEK verbeeldt'-project. Alle voorwaarden zijn er vervuld om in de geest van het recente Cultureel-erfgoeddecreet te evolueren naar een volwaardige cultureel-erfgoedgemeenschap rond particulier beeldmateriaal. Het luik vrijwilligerswerk binnen het project sluit immers naadloos aan bij de evolutie van het vrijwilligerswerk in Vlaanderen en het beeld van de nieuwe vrijwilliger past compleet in het plaatje: mijns inziens een *good practice* voor heel Vlaanderen.

1 FONS DIERICX (1945) is voorzitter van Heemkunde Vlaanderen vzw. Daarnaast is hij sinds jaar en dag als vrijwilliger actief in tal van sectoren en op tal van niveaus (lokaal, stedelijk, provinciaal, landelijk). In 2003 ontving hij voor zijn verdiensten de Cultuurprijs van de Vlaamse Gemeenschap voor Vrijwilliger.

Expertise in digitalisering

→ Met vallen en opstaan

Al enkele jaren zien we de belangstelling voor het verleden in beeld en geluid steeds toenemen. Men heeft interesse voor foto's, postkaarten, films en andere opnamen van de tijd van toen. Veel van deze herinneringen zijn echter slechts voor een kleine kring toegankelijk omdat de opnames enkel in familiale kring bekend zijn, achter slot en grendel bewaard worden, nooit worden getoond. Bovendien verdwijnen deze herinneringen al te vaak omdat de kwaliteit van het materiaal achteruit gaat, of omdat ze worden weggegooid of vernield.

Is het niet jammer dat zoveel verborgen blijft van zowel het dagelijkse leven als die bijzondere, te koesteren, of zelfs te verfoeien dagen? Meer en meer wil de erfgoedsector inspelen op die vraag. En nu zijn er ook meer hulpmiddelen om dit te verwezenlijken. 'WESTHOEK verbeeldt' wil voor de regio net die meerwaarde bieden: een beeld op het dagelijkse leven van een stukje West-Vlaanderen, en dit door de boer op te gaan en beelden uit de privésfeer, maar met een duidelijk gemeenschappelijk belang, breder te ontsluiten door ze te digitaliseren en aan te bieden via de website.

De afgelopen jaren heeft ook de Universiteitsbibliotheek Gent veel werk gemaakt van het opbouwen van expertise in het digitaliseren, ontsluiten en archiveren van delen uit haar omvangrijke collectie. Die bedraagt ca. 48 lopende km. Een vierde is erfgoed, waaronder 380.000 boeken van voor 1900, een collectie ephemera (de Vliegende Bladen) van één miljoen stuks, 15.000 affiches, 5.500 handschriften en noem maar op. Een grote schat aan informatie die soms nauwelijks bekend is, laat staan geraadpleegd wordt. Logisch dus dat de Universiteitsbibliotheek zich ging verdiepen in de digitalisering van sommige werken.

STEEKKAARTENCATALOGUS UNIVERSITEITBIBLIOTHEEK GENT

De eerste stap in het opbouwen van de kennis was het scannen van de steekkaartencatalogus in 2004. Bij het ontstaan van de Universiteitsbibliotheek in 1817 werd de collectie enkel ontsloten via handgeschreven registers. Per thema was er een register waarin de collectie alfabetisch beschreven werd. Pas op het einde van de 19^e eeuw, onder impuls van de hoofdbibliothecharis Ferdinand Vander Haeghen, werd gestart met een manuele steekkaartencatalogus. Een eeuw later, vanaf 1984, deed de geautomatiseerde catalogus haar intrede. Aangezien de steekkaartencatalogus dan al een omvang van bijna 2.650.000 fiches had, bleek het een onmogelijke taak al deze

fiches retroactief in te voeren. Dus veroorzaakte de invoer van een elektronische catalogus een splitsing in de ontsluiting naar de gebruiker toe. Een uitzondering niet te na gesproken, moest men de steekkaartencatalogus raadplegen om een ouder werk terug te vinden. Dit betekende een fysieke verplaatsing naar de cataloguszaal, de juiste lade zoeken, de lade doorbladeren en (hopelijk, want kennis van het Pruisische classificatiesysteem was een vereiste) de publicatie vinden. Gedurende enkele jaren werd gezocht naar oplossingen om een betere toegankelijkheid mogelijk te maken. De piste van het laten intikken in bijvoorbeeld de Filippijnen werd al snel verlaten. Want hoe moet de gebruiker de oude collectie vinden als de catalogus weg is? En komen de catalogusfiches wel (onbeschadigd) terug? In 2004 werd besloten de steekkaartencatalogus in huis te laten scannen door een gespecialiseerde firma en ze vervolgens beter te ontsluiten met behulp van OCR. Gelijkaardige projecten werden met succes uitgevoerd in de universiteitsbibliotheken van Princeton en Heidelberg, de Koninklijke Bibliotheek te Kopenhagen, de Österreichische Nationalbibliothek te Wenen en de Zentralbibliothek in Zürich. Gemiddeld kon men 30.000 steekkaarten per dag scannen. Dagelijks werden slechts enkele laden uit circulatie genomen en verder ondervond de gebruiker geen hinder van het project. De fiches werden één per één gescand en opgeslagen in twee beeldbestanden, gekleurd en geoptimaliseerd in grijswaarden. Waarom twee beelden? Het ene wordt gebruikt voor de optische herkenning (OCR), omdat men in grijswaarden veel nauwkeuriger de tekst kan herkennen. Het kleurbeeld wordt aan de gebruiker getoond. Die kleur was belangrijk omdat een groene band het bezit van de vroegere seminariebibliotheken van die van de Universiteitsbibliotheek onderscheidt. Op vier en een halve maand werd de klus geklaard. 2.647.069 steekkaarten, verdeeld over ca. 2.675 laden, werden omgezet naar een digitaal beeld, het begin van een digitaal bestaan. De volgende stap was de steekkaarten doorzoekbaar te maken voor de gebruiker. In eerste instantie werd een bladeraar ontwikkeld zodat men virtueel door de catalogus kan bladeren, net zoals je in de fysieke catalogus doet. Ondertussen werden de gescande fiches aan de optische beeldherkenning onderworpen. De gedigitaliseerde tekst is nodig om de steekkaarten doorzoekbaar te maken. Het is deze tekst die door de gezamenlijke zoekinterface doorheen de geautomatiseerde catalogus Aleph en de gedigitaliseerde steekkaartencatalogus, CatFich, wordt doorzocht. Op deze manier hoeft de gebruiker niet meer van zijn computerstoel te komen om het bezit van de

UGentbibliotheeken te doorzoeken³. Hoewel dit project heel eenduidige tekstfiches behandelde, was er toch heel wat uit te leren zoals het belang van een goede voorbereiding, een vlotte workflow en een werkbaar ontsluiting. In de voorbereiding wordt het doel van de digitalisering bepaald en hier is het online ontsluiten van de steekkaarten het prioritaire doel. Uit die doelstelling volgen de beslissingen die in de verdere workflow worden genomen, zoals de wijze van scannen (bitdiepte, resolutie, kleur), de eikpunten van de kwaliteitscontrole en de manier van ontsluiten.

Steekkaarten op onlinecatalogus van bibliotheek UG

RECOLLECTING LANDSCAPES

In een volgend project, *Recollecting Landscapes*³, werd de vakgroep Architectuur en Stedenbouw – in een onderzoek naar de transformatie van het landschap en de verstedelijking – door het team van de Universiteitsbibliotheek ondersteund bij de digitalisering van een collectie foto's en het aanbieden van een gebruiksvriendelijke user interface. Ondersteunen van onderzoek is immers een kerntaak van de Universiteitsbibliotheek en bovendien kadert dit in de Architectuurfocus, een vijf jaar durende samenwerking met de UGentvakgroep Architectuur en Stedenbouw⁴.

Begin vorige eeuw trok de ULB-professor Jean Massart Vlaanderen rond om landschappen te fotograferen. Als bioloog probeerde hij vooral de plantengroei vast te leggen en doordat hij ook een uitstekend fotograaf was, resulteerde dit in een schitterende fotoreeks. In 1980 gaf de Nationale Plantentuin een tweede fotograaf, Georges Charlier, de opdracht om eenzelfde plekken van Massart opnieuw te fotograferen. Dat kon doordat Massart zijn coördinaten en kijkhoek genoteerd had. In 2003-2004 deed Jan Kempenaers nog eens hetzelfde, nu in

opdracht van het Vlaams Architectuurinstituut en geïnspireerd door de vakgroep Architectuur en Stedenbouw van UGent. Het onderzoek resulteerde in een tentoonstelling in het SMAK met daaraan verbonden een boek en een website. Zowel de bewaarbibliotheek als de digitale bibliotheek werden heel nauw bij het onderzoek betrokken. De ene voor de betere bewaring van de foto's, waarvan één reeks op stevig karton met nog steviger lijm gekleefd was, en voor het beschikbaar stellen van het materiaal in de eerste onderzoeksfase. De andere vond in de tweede fase in deze collectie een echt testbed. De kernvragen die in dit project centraal stonden, betreffen de manier van scannen (de scans waren niet enkel bestemd voor ontsluiting maar ook voor archivering), de problematiek van auteursrechten naar ontsluiting in de tentoonstelling, het boek en de website toe, en de vraag hoe de informatie en de beelden overzichtelijk te presenteren in een digitale omgeving. Het resultaat is te zien in een overzichtelijke website, met een speciaal voor de gelegenheid ontworpen 'timescape' waarbij de beelden van de drie periodes in elkaar overvloeien.

RECOLLECTING LANDSCAPES

1834 - 1856 - 1954

MYTARI

Recollecting Landscapes

TOPOGRAFISCHE COLLECTIE

Deze twee projecten deden de nood aan een volwaardige beeldbank nog duidelijker voelen. Een beeldbank die de waardevolle documenten van de Universiteitsbibliotheek op eenzelfde manier kan aanbieden. Dus werd het tijd voor het grotere werk: het digitaliseren en ontsluiten van de topografi-

sche collectie. Deze verzameling van 40.000 afbeeldingen van gebouwen en landschappen in België uit de periode 1875 – 1925 kwam in het bezit van de Universiteitsbibliotheek via een schenking van het HIKO in 2000. Met dit project stonden ons verschillende doelen voor ogen: het beter conserveren van de collectie (afstoffen en in zuurvrije mappen opbergen), het digitaliseren, het realiseren van een efficiënte werkomgeving voor de behandeling van digitaal materiaal, het toevoegen van de juiste beschrijvende metadata (gegevens over de beelden om op te kunnen zoeken) en het aanbieden via een aantrekkelijke webinterface. Het scannen van de collectie gebeurde in huis door jobstudenten en tijdelijke werkrachten (onder supervisie) met een A2-flatbedscanner. Vrij snel kwam er een groot probleem aan de oppervlakte: de opslag. Elk beeld is immers 30 à 40 Mbyte groot en de hele collectie neemt al snel 1.2 Terabyte in beslag. De trefwoorden en plaatsnamen zijn Franstalig en werden ingevoerd in het bibliotheekstelsel Aleph. Ze werden vertaald naar het Nederlands en het Engels; de plaatsnamen werden geüniformiseerd op basis van het huidige postnummer. In de tweede fase, die nu nog loopt, worden de beelden een per een gedetailleerder beschreven. Dit is nog steeds noodzakelijk want goede beschrijvingen maken beelden vindbaar. Voor het beheer van de beelden werd een DAM (*Digital Asset Management*) aangekocht, een software die niet alleen toelaat beelden te beschrijven, toe te voegen, te verwijderen en te publiceren, maar ook zeer snel diep in te zoomen in de beelden zodat je elk detail kunt vergroten. Een ander belangrijk aspect van de beelddatabank is de presentatie van het geheel van gescande beelden en de bijhorende beschrijvingen op het web met verschillende zoekingen. De eerste is een grafische zoekactie. Op basis van de postnummers werd een kaartje van België gemaakt waarop je een gemeente kunt aanklikken om er de beelden van te zien. Verder kun je zoeken door een plaats (regio – gemeente – deelgemeente) en een type gebouw te combineren. Ten slotte kun je ook vrij zoeken op alle woorden die in de beschrijving zijn opgenomen. De originele foto's zijn nu veilig opgeborgen en hun digitale beeld is 24 uur op 24 en 7 dagen op 7 vrij toegankelijk: voor onderzoek en onderwijs, maar ook voor het grote publiek.

ANTIFONARIUM TSGROOTEN

Nu hadden we de smaak te pakken. Er was echter nog veel werk aan de winkel. De vorige projecten hadden ons geleerd dat er een grote nood was aan een meer gespecialiseerde aanpak. Niet alleen gingen we op zoek naar professionele scanapparatuur, met de hulp van een expert, maar ook naar gekwalificeerd personeel, mensen met een technische kennis en een fotografisch oog voor detail. Het heeft wat voeten in de aarde gehad, maar er werden budgetten gevonden om een scanatelier op te bouwen met een flexibele A0-scanner, een A2-book-

scanner, een A2-flatbedscanner en enkele eenvoudige A4- en doorvoerscanners, alsook kalibreerbare beeldschermen en printers. Ondertussen werkt 1,5 VTE in dat scanatelier. Zij behandelen, naast de eigen digitaliseringsprojecten, de vele aanvragen van studenten, onderzoekers en het grote publiek.

Daarnaast werd er werk gemaakt van een gedegen *workflow*. Daarvoor zijn we te rade gegaan bij enkele voorbeelden zoals NARA⁵, Het Geheugen van Nederland⁶, TASI⁷ en andere. De *workflow* werd ondertussen met vallen en opstaan geïmplementeerd. Een grote nadruk ligt op het voortraject, omdat daar de beslissingen over de stappen van de te volgen *workflow* worden genomen, zoals het formaat waarin zal worden gescand en volgens welke standaarden, welke metadata van belang zijn, welke kwaliteitscriteria moeten worden gevolgd, hoe het digitale beeld en de bijhorende informatie zal worden opgeslagen, en ten slotte op welke manier het geheel zal worden ontsloten.

De ervaring die werd opgebouwd in deze projecten, resulteerde in de supersnelle digitalisering van het *Antifonarium*. Het handschrift, aangekocht door Vlaams minister Bert Anciaux voor de Vlaamse Kunstcollectie, werd in bruikleen gegeven aan de Vlaamse Erfgoedbibliotheek. Het werd in amper een week tijd gedigitaliseerd en via het internet voor het brede publiek ter beschikking gesteld. De Universiteit Gent wijdde een website aan dit nieuwe topstuk: www.antifonarium-tsgrooten.be. Het *Antifonarium* zal in de komende jaren in de Universiteitsbibliotheek bewaard worden en daarna verhuist het naar andere partners binnen de Vlaamse Erfgoedbibliotheek.

Antifonarium Tsgrooten online

VAN BOM-VL TOT WESTHOEK VERBEELDT

De focus bij de Universiteitsbibliotheek ligt nu op archivering en het uitbreiden van de kennis naar andere te digitaliseren materialen. Om die reden participeert ze ook aan het project BOM-VI. BOM-VI⁸ wil komen tot één groot digitaal depot waarin al het Vlaamse multimediale materiaal veilig gestockeerd zit. Het is een bewaarproject, waarin alle problemen rond digitale preservatie, veroudering van dragers, kwaliteitscontrole, rechtenbeheer, selectiecriteria, enzovoort, centraal staan. Aan culturele zijde participeren VTI, FARO, Muziekcentrum Vlaanderen, BAM en de Boekentoren (Universiteitsbibliotheek Gent). Uit de mediasector participeren de openbare, commerciële en regionale omroepen. De IBBT-onderzoeksgroepen en het VRT Medialab zorgen voor de wetenschappelijke omkadering.

Het project wil niet alleen onderzoek verrichten, kennis en kunde verzamelen en de resultaten ervan vrij beschikbaar maken. Het wil tevens op een gemeenschappelijk innovatieplatform concreet demonstreren hoe een gemeenschappelijke inspanning tot tastbare resultaten en efficiëntiewinst kan leiden. Het project zal tevens initiatieven nemen om de verworven kennis actief te verspreiden bij alle relevante instanties, binnen en buiten het project. Om de verschillende factoren met betrekking tot de preservatie van het digitaal erfgoed enigszins te structureren binnen het project, werd voor een onderverdeling in zes werkpakketten geopteerd. In het werkpakket 'gebruikersnoden', WP1, wordt onderzocht wat de verlangens of eisen zijn van de respectieve gebruikers. WP2, 'archivering en selectie', gaat in op de criteria en overwegingen die meespelen om documenten al dan niet digitaal te bewaren. Vervolgens staat in WP3 de opstelling van een gelaagd metadata-model centraal, waarin de digitale objecten met hun metadata zullen worden ondergebracht. WP4 houdt zich bezig met het 'beheer van rechten op digitale objecten' en WP5, 'ar-

chitectuur voor digitale bewaring en ontsluiting', onderzoekt mogelijke ontsluitingsmodellen voor specifieke doelgroepen. In WP6 ten slotte wordt een demonstrator opgesteld als opslagprototype en dit met behulp van de bevindingen en onderzoeksresultaten uit de vorige werkpakketten.

Uiteraard kunnen beeldbanken als 'WESTHOEK verbeeldt' heel wat voordeel halen uit dergelijke projecten. Zo heeft 'WESTHOEK verbeeldt' doorheen het project keuzes moeten maken. Er werd bijvoorbeeld voor gekozen om vrijwilligers metadata te laten toekennen, wat een enorme verrijking van de beeldbank betekent. Het is wel aangeraden bij te houden welke metadata door wie zijn ingevoerd en of ze gecontroleerd werden. Voor het toekomstige gebruik van de metadata is dat belangrijke informatie. Wat de ontsluiting betreft werd ervoor gekozen om met een commerciële partner in zee te gaan, Memorix, en een kant-en-klare oplossing te gebruiken. Een pragmatische beslissing met een mooi resultaat. De enthousiaste reacties van de gebruikers onderstrepen dit nog eens. Hoe zit het echter met de technische openheid van het platform en de opslag op lange(re) termijn? Daar bieden deze oplossingen niet steeds een antwoord op, en dat wordt ook niet onmiddellijk verwacht. Er zijn wel steeds nieuwe inzichten, die een verandering van *workflow* tot gevolg hebben of een andere aanpak van de digitalisering en de metadatering. Een initiatief als BOM-VI kan dan heel wat ondersteuning en expertise bieden aan digitaliseringsprojecten, maar moet daarnaast ook kunnen inspelen op keuzes die in vroegere projecten werden gemaakt. Heel belangrijk is dat een initiatief als BOM-VI aan deze projecten een langetermijnoplossing kan bieden waar dat bij lokale instellingen niet steeds het geval is. Hoe dit na het beëindigen van het project zal worden verder gezet, zal dan ook met argusogen worden gevolgd.

1 Inge van Nieuwerburgh is coördinator digitale bibliotheek aan de Universiteitsbibliotheek UGent.

2 Zie: <http://lib.ugent.be>.

3 Zie: www.recollectinglandscapes.be.

4 Zie: www.architectuurfocus.ugent.be.

5 Technical Guidelines for Digitizing Archival Materials for Electronic Access: Creation of Production Master Files – Raster Images; NARA; juni 2004.

6 Richtlijnen en procedures voor de uitvoering van projecten in het kader van 'Het Geheugen van Nederland'; Projectbureau Het Geheugen van Nederland, maart 2006

7 TASI, Still images, moving images and sound advice, a JISC Advisory Service; zie: www.tasi.ac.uk.

8 Zie: www.bom-vl.be. Zie ook de eerdere bijdrage in dit tijdschrift: Brecht DECLERCQ, Hélène VERREYKE & Jeroen WALTERUS, 'Audiovisueel erfgoed. Het bewaren en ontsluiten van multimediale data in Vlaanderen', *faro | tijdschrift over cultureel erfgoed*, 1 (2008) 4, p.16-23

De Week van de Smaak

→ Aan de slag met Turkije en andere lekkere thema's

Week van de Smaak Vlaanderen

De vorige Week van de Smaak ligt nog vers in het geheugen en we smeden al volop plannen voor de volgende editie.

Want in november is het weer zover: dan staat Vlaanderen opnieuw tien dagen lang in het teken van smaak en eetcultuur. De vierde editie belooft boeiend en spannend te worden: op het menu staat een rijke maar vrij onbekende keuken, tegelijk de trots van een van de grootste gemeenschappen in Vlaanderen. Klaar voor een Turks bad van zoete lekkernijen, tradities en verhalen? Een voorsmaakje ...

OP INSPIRATIETOCHT

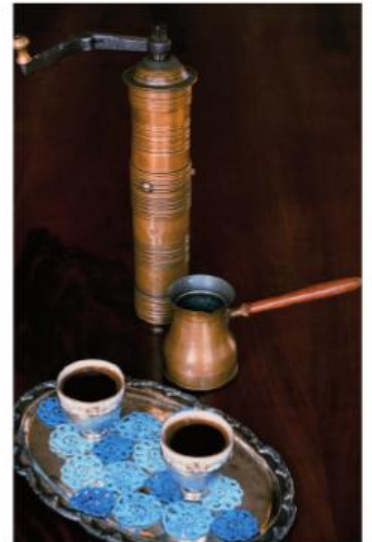
De Turkse eetgewoonten en eetcultuur beter bekend maken in Vlaanderen, culinaire en culturele ontmoetingen tot stand brengen tussen Vlaanderen en Turkije: een uitdaging van formaat. Voor de gemiddelde Vlaming is de Turkse eetcultuur vrij onbekend. Veel verder dan de Turkse bakkers, pitazaken en enkele Turkse restaurants reikt onze kennis doorgaans niet. De Week van de Smaak wil dit beeld opentrekken en uitdiepen. De Turkse keuken geldt samen met de Franse en de Chinese als een van de grootste ter wereld. Hoe is ze ontstaan? Welke invloeden onderging ze? In hoeverre verschilt de Turkse keuken van de grote buffetten in de internationale hotels? Hoe heeft de Turkse gemeenschap in Vlaanderen haar eetgewoonten aangepast aan onze Vlaamse tradities? Vragen waarop we tijdens de Week van de Smaak editie 2009, samen met de deelnemende organisaties, een antwoord willen zoeken.

In de deelnemersbrochure – gratis aan te vragen op www.weekvandesmaak.be – geven we een eerste aanzet: met een denkbeeldige tocht leiden we je dwars door Turkije, langs mar-

kante plaatsen en gebeurtenissen, en gaan we op zoek naar eetgewoonten, voedingsproducten en culinaire tradities. Onze inspiratietocht start – hoe kan het ook anders – in Istanbul, op de grens tussen Azië en Europa, waar Oost en West elkaar al eeuwen ontmoeten.

Sultanbanketten, koffiehuizen en bazaars: we laten ze achter ons en trekken verder, naar de kust langs de Zwarte Zee, waar we hazelnoten kraken en theedrinken. Verder in het binnenland, in Oost-Anatolië, proeven we van de échte Turkse kebab, in het zuiden zien we hoe ze baklava maken en in het Middellandse Zeegebied en de Egeïsche kuststreek proeven we van raki en Turkse wijn. Af en toe zetten we een stap terug in de tijd, naar de Romeinse, Byzantijnse en Ottomaanse periode. We eindigen onze tocht waar ze begon: in Istanbul.

SLA DIE BRUG

In Vlaanderen en Brussel wonen honderdduizenden Turken. Er bestaat een heel netwerk van Turkse verenigingen. In de grotere steden zoals Antwerpen, Gent en Brussel zijn er straten met het ene Turkse restaurant naast het andere. Ga op zoek naar de verhalen, tradities en smaken van deze mensen en laat hén kennismaken met onze eetcultuur. De contactgegevens van de Turkse verenigingen vind je op www.weekvandesmaak.be.

SENIOREN AAN ZET

Mensen uit verschillende hoeken via eetcultuur samenbrengen is een van de doelstellingen van de Week van de Smaak. Verschillende culturen, maar ook verschillende generaties. De Week van de Smaak valt samen met de Ouderenweek, reden te meer om met je organisatie op deze doelgroep in te spelen. Thema van de Ouderenweek is dit jaar 'Uitgebold? Ingerold!, ouderen en actief burgerschap'. Veel ouderen koken nog elke dag hun eigen potje: ga op zoek naar hun verhaal, laat hen vertellen over hoe ze vroeger aten en nu eten, of ze nog voor hun familie koken, of wat ze vinden van de eetgewoonten van hun kleinkinderen. Het geschikte moment ook om een smaakactiviteit te organiseren in het ouderentehuis. Zet mensen die een 'smaakgerelateerd' beroep hadden, in het zonnetje. Laat een vroegere slager verse bloedworst draaien, zet deze op het menu en laat hem vertellen over zijn slagersverleden.

FELIX ALEN, PETER VAN DE WEEK VAN DE SMAAK

“Mijn ambitie voor de Week van de Smaak is mee de boodschap uitdragen. Nieuwe samenwerkingen tot stand brengen: tussen restauranthouders en cultuurwerkers, tussen Vlaamse en Turkse chefs, tussen professionelen en vrijwilligers, tussen jong en oud. En de Turkse gemeenschap mee op de kar trekken. Dat die zal meewillen, daar ben ik van overtuigd.”

NATHALIE BEVERNAEGIE, JOURNALISTE

Als gepassioneerde foodie en reisreporter reist journaliste Nathalie Bevernaegie al jaren de wereld rond. Voor haar zijn de culinaire tradities het meest typerend voor een land. Sinds januari 2009 woont ze met haar gezin in Istanbul waar ze de Turkse keuken en die van het Midden-Oosten wil verkennen.

“Mijn kinderen hebben ondertussen de gezonde Turkse gewoonte aangenomen om simit (ringbroodjes met sesamzaadjes die je overal op straat kunt verkrijgen) als tussendoortje te eten in plaats van koekjes of snoep. Ontbijten doen we ook al à la turca, dit wil zeggen met feta, olijven, tomaten en yoghurt, die ze in Turkije met kilo's consumeren en in heel wat gerechten verwerken, zodat je yoghurt dan ook in potten van 500 gr kunt kopen. Op ons brood doen we geen boter meer, maar we doppen het in olijfolie die we zelf kruiden met tijm en rode peper, net als de locals.”

Als vaste Turkijecorrespondent voor de Week van de Smaak houdt Natalie ons doorheen het jaar op de hoogte van haar culinaire ervaringen in Istanbul. Het vervolg van haar belevenissen lees je op de website www.weekvandesmaak.be en in de maandelijkse nieuwsbrieven.

ÖZGE SAMANCI, TURKSE HISTORICA, GESPECIALISEERD IN DE OTTOMAANSE KEUKEN

“De Turkse keuken is het product van een rijke geschiedenis, die teruggaat tot het Centraal-Azië van het eerste millennium. Wanneer we vandaag naar de Turkse keuken kijken, herkennen we hierin sporen van de culinaire tradities van de Turkse nomaden. Anderzijds kan ook de invloed van de Arabische, Perzische, Seltsjoekse, Byzantijnse en Ottomaans-Turkse keuken niet onderschat worden. Als hoofdstad van het Ottomaanse Rijk had Istanbul toegang tot de beste en meest gevarieerde ingrediënten uit de verschillende streken van het Rijk. De Ottomaanse paleiskeuken ontwikkelde zo nieuwe smaken en culinaire technieken.”

DE WEEK VAN DE SMAAK IN VLAANDEREN 12 TOT EN MET 22 NOVEMBER 2009

LEUVEN STAD VAN DE SMAAK 2009

TURKIJE GASTLAND VAN DE WEEK VAN DE SMAAK 2009

Wenst u een inspiratiegids te ontvangen?

Vraag de brochure met inhoudelijke suggesties en praktische tips gratis aan via www.weekvandesmaak.be of via info@metsmaak.be.

Inschrijven?

Je kunt je van 23 maart tot 31 mei inschrijven via www.weekvandesmaak.be.

Acties coördineren of reviseren?

Neem vrijblijvend contact op via info@metsmaak.be.

Meer informatie?

www.weekvandesmaak.be, info@metsmaak.be,
T 02 243 13 50

DE 'GRIJZE CEL'

Welke kansen de vergrijzing biedt aan de cultureel-erfgoedsector wil FARO uitzoeken met een verkennend traject rond 55-plussers en cultureel erfgoed: de 'Grijze Cel'. Hoe kan de sector een aanbod voor hen ontwikkelen dat optimaal inspeelt op de behoeften en de verwachtingen van deze doelgroep? Het traject zal uiteindelijk resulteren in een breed actieprogramma voor en met 55-plussers. Wie meer informatie wil, kan contact opnemen met dr. Gregory Vercauteren: T 02 213 10 72 of gregory.vercauteren@faronet.be.

Web.recensie

THE CANADIAN HERITAGE INFORMATION NETWORK (CHIN)
www.chin.gc.ca/English/index.html

Het is altijd oppassen met een groots opgezette, sectoroverschrijdende webportaal voor erfgoed. Voor je het door hebt wordt het een onontwarbaar kluwen waarin spreekwoordelijk een kat haar jongen niet meer vindt en waarin content met moeite up-to-date wordt gehouden. Het ontbreekt dergelijke websites vaak aan een goede visie, een degelijke structuur en – vooral – voldoende geld en infrastructuur om het geheel draaiende te houden en verder te ontwikkelen.

Een uitzondering op de regel, die misschien als inspiratie voor Vlaanderen kan dienen, is *The Canadian Heritage Information Network* (CHIN). De visie van CHIN is om de wereld (dus niet alleen de Canadezen) te verbinden met het Canadees erfgoed. Een uitgebreid programma rond de promotie, presentatie en bewaring van digitaal erfgoed moet hiervoor zorgen. Allemaal mooie woorden die je wel vaker hoort, maar het leuke aan CHIN is dat er ook wel iets wordt gedaan. En hiervoor rekent men bij CHIN vooral op de samenwerking binnen een netwerk van momenteel 1.345 Canadese erfgoedinstellingen, die als lid van CHIN informatie en kennis aanleveren.

De werking van CHIN focust zich op enkele doelstellingen die je ook kunt terugvinden op het webportaal. Een zeer belangrijke doelstelling is de ontwikkeling van vaardigheden van erfgoedprofessionals door middel van kennisuitwisseling. Hiertoe hebben ze via CHIN onlinetoegang tot een nationale inventaris van niet minder dan vier miljoen museumobjecten, bibliografieën, onderzoeksinstrumenten, publicaties over bijvoorbeeld rechtenbeheer, standaarden, enzovoort. Ook praktijkondersteunende cursussen over digitaliseren, registratiesystemen en informatie over congressen, cursussen en vacatures in de sector zijn op CHIN te vinden. Daarnaast is er nog The Knowledge Exchange, een online community die het gebruik van technologie bij museumprofessionals en -vrijwilligers wil stimuleren.

Een andere belangrijke doelstelling van CHIN is de promotie van het gebruik van digitaal erfgoed in de maatschappij. Daartoe richtte CHIN samen met haar leden het Virtual Museum of Canada (VMC) op. Door middel van virtuele tentoonstellingen, interactieve games, galerijen, ... kunnen erfgoedinstellingen hun digitale content via virtualmuseum.ca presenteren aan een zeer breed publiek. Een specifiek onderdeel van VMC is het leerplatform AGORA voor leerkrachten opdat via erfgoededucatie ook kinderen en jongeren bereikt kunnen worden.

CHIN is dankzij de grote investeringen van de Canadese overheid uitgegroeid tot een sterk staaltje van samenwerking op het vlak van digitaal erfgoed. Niet voor niets is hun slogan: *Think Heritage... Think Digital... Think CHIN!* Spijtig dat de focus van CHIN teveel op musea ligt. Als aficionado van het archiefwezen bleef ik soms op mijn honger zitten.

SURF OOK EENS NAAR

ARCHIEF 2.0

<http://archiefforum.org>

Archief 2.0 is een sociaal netwerk voor archivariissen in Nederland en Vlaanderen die zich (willen) bezighouden met web 2.0. In de archiefsector zijn archivariissen die aan de slag gaan met blogs, tagging, onlinefilm en -foto's, ... nog steeds witte raven. Maar dankzij Archief 2.0 groeit hun aantal gestaag. In de eerste plaats is Archief 2.0 een onlinegemeenschap waar contacten kunnen worden gelegd en kennis wordt gedeeld. De leden kunnen reacties op de profielpagina's van andere leden achter laten, nieuwe leden uitnodigen op het netwerk, discussies starten, een themagroep starten, foto's en filmpjes toevoegen, enzovoort, enzovoort. Daarnaast organiseert Archief 2.0 ook allerlei activiteiten die de ingang van de web 2.0-principes (gebruiker staat centraal) moeten bevorderen. Zo lanceerden ze een 'Manifest voor de Archivaris 2.0', werd een succesvolle studiedag in 's-Hertogenbosch georganiseerd en bieden ze een, aan het archief aangepaste, web 2.0-cursus aan op www.23-archieffdingen.nl.

ARCHIEFFORUM.ORG

www.archiefforum.org

Archiefforum.org werd in 2004 opgericht door archiefonderzoeker Eric Hennekam. Het is een onafhankelijke, non-profit-, digitale kenniskrant over archieven en archiefonderzoek, die dagelijks nieuws brengt over en links aanbiedt naar archieven, digitalisering, bibliotheken, geschiedenis, familiekunde, journalistiek, fotobanken en meer in Nederland en Vlaanderen. Ondanks de oubollige *look and feel* is het Archiefforum uitgegroeid tot één van de meest dynamische en interessante onlinegemeenschappen, met momenteel meer dan een miljoen pageviews. De regelmatige nieuwsbrief van Archiefforum is zonder meer de belangrijkste informatiebron voor menig archivaris. Een bewijs dat het succes van een sectorale webgemeenschap niet wordt bepaald door allerlei 'online web 2.0 toeters en bellen' maar vooral door de manier waarop het wordt gedragen en gevoed door de sector. Sinds kort kun je het laatste nieuws op Archiefforum ook volgen op Twitter: <http://twitter.com/Archiefforum>.

RECENSIES: BART DE NIL

Nieuwe publicatie

→ Erfgoed 2.0

BART DE NIL & JEROEN WALTERUS, ERFGOED 2.0. NIEUWE PERSPECTIEVEN VOOR DIGITAAL ERFGOED

Brussel, Pharo Publishing, 2009, 200p., ISBN 978-90-8992-004-1

De vlag waaronder de reader *Erfgoed 2.0* vaart, is een piratenvlag. De begrippen 'erfgoed' en 'web 2.0' worden gepirateerd of gehackt, en omgesmeed tot een nieuw begrip: 'erfgoed 2.0'. Van twee vrij problematische begrippen een derde maken: dat is vragen om problemen. *Erfgoed 2.0* gaat dieper in op thema's op het snijpunt van erfgoed, ICT en het internet. De term in de titel van deze publicatie wordt dus eerder als een roepnaam of een vlag gehanteerd, die, zoals bekend, vele ladingen kan dekken.

Een meer directe aanleiding tot deze publicatie vormt het project 'Erfgoed 2.0: sociale ontsluiting digitaal erfgoed': een voor Vlaanderen unieke *cross-over* tussen onroerend, roerend en immaterieel erfgoed.

Dit boek wil zowel een telescoop als een caleidoscoop bieden aan de lezers: de auteurs zoomen in en/of uit op een aantal deelgebieden en thema's die samen een divers beeld geven van de mogelijkheden van 'erfgoed 2.0'. Deze bundel biedt geen introductie op digitaal erfgoed, noch heeft hij de pretentie een volledig en accuraat beeld te schetsen.

Erfgoed 2.0 attendeert wél op een aantal actuele tendensen met auteurs die zowel uit academische als professionele 'erfgoed-omgevingen' komen in Vlaanderen en Nederland (en één eminente auteur uit de VS). Zij bieden in hun bijdragen zowel concrete expertise aan als kritische reflecties. Het geheel wordt afgesloten met een oriënterende literatuurlijst.

Met deze publicatie wil FARO, het Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed het cultureel-erfgoedveld ondersteunen en stimuleren door onder de imprint Pharo Publishing te attenderen op nieuwe ICT-instrumenten en methoden en door internationale tendensen te vertalen naar de dagelijkse praktijk. Deze bundel is kortom een smaakmaker en een wegwijzer voor iedereen die zich wil verdiepen in het onderwerp.

SPECIAAL AANBOD VOOR FARO-ABONNEES

Betalende abonnees van *faro* | tijdschrift over cultureel erfgoed kunnen deze bundel bestellen aan € 14 i.p.v. € 18 (excl. € 3 verzendkosten of af te halen bij FARO tijdens de kantooruren). Gelieve het juiste bedrag over te schrijven op rekeningnummer 068-2490488-40 met vermelding 'Erfgoed 2.0' t.a.v. FARO, Priemstraat 51, BE-1000 Brussel. Voor meer informatie: T 02 213 10 63 of birgit.geudens@faronet.be.

Slangenbezweerders fluiten voor behoud

In Calcutta zijn einde februari 2009 een duizendtal fluitende slangenbezweerders op straat gekomen om te protesteren tegen het verbod om te werken met echte slangen. Optredens met koningscobra's en andere slangensoorten zijn er al sinds 1991 verboden, maar worden nog steeds opgevoerd. De slangenbezweerders dringen er nu op aan dat dit verbod zou worden opgeheven zodat zij hun traditionele levenswijze verder kunnen zetten.

De overheid geeft ondertussen toe dat zij bij het tot stand komen van de wet in 1991 geen rekening heeft gehouden met de lokale leefwijze en enkel vertrokken is vanuit het dierenwelzijnstandpunt. De meeste gevangen slangen verkeren in erbarmelijke gezondheid met vaak mondinfecties ten gevolge van het verwijderen van de giftanden. Bovendien worden de slangen, wanneer ze te zwak zijn geworden, meestal terug in het wild losgelaten. Dode slangen in huis betekenen immers voor vele Indiërs een slecht voorteken. Zonder tanden is de slang in het wild evenwel ten dode opgeschreven.

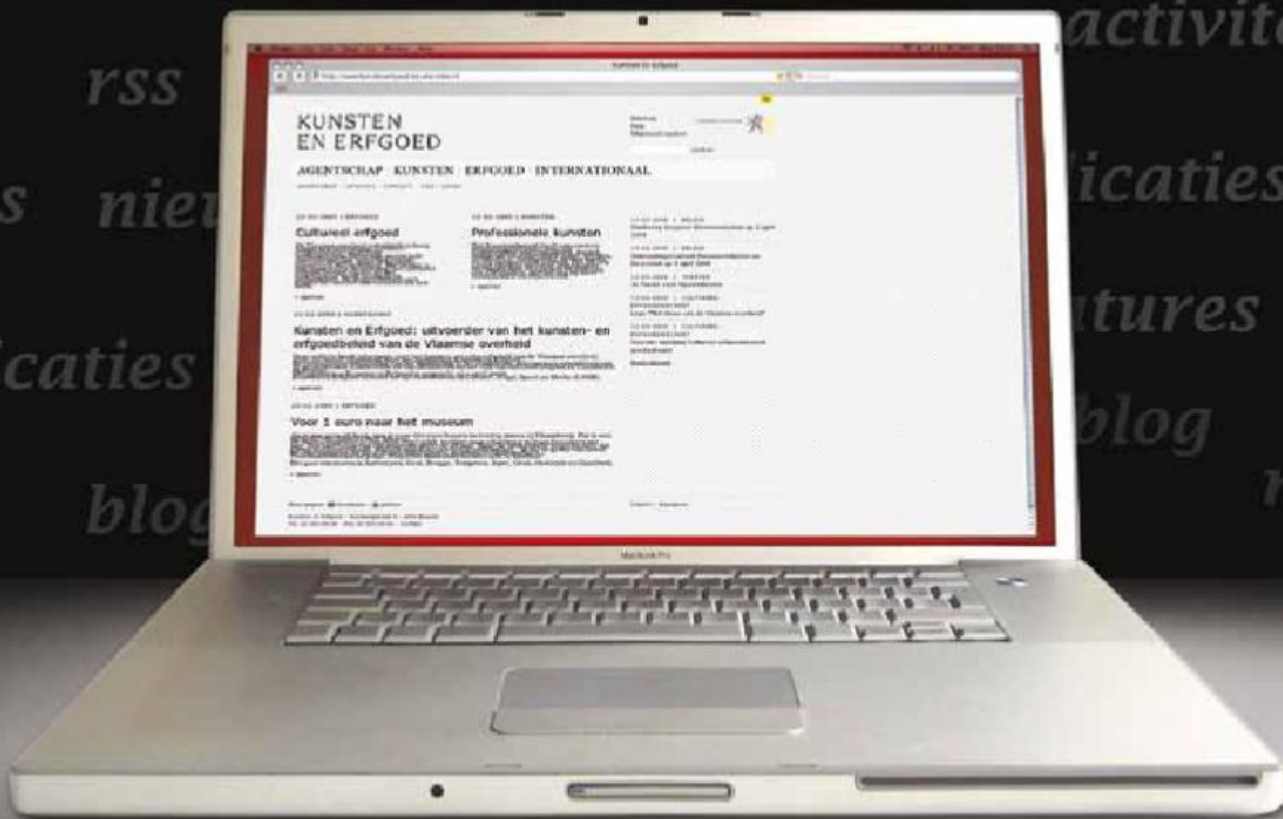
De meeste van de meer dan 80.000 slangenbezweerders die in India actief zijn, stammen uit de Noord-Indiase Saperagemeenschap, een onreine kaste die zich helemaal onderaan de sociale ladder bevindt. Hoewel nog steeds vele Sapera hun broodwinning halen uit de vangst van (tot 400.000 slangen per jaar!) en het optreden met slangen, zien steeds meer mannen af van het slangenbezweren. Vooral de jongere Sapera zien het nut er niet meer van in, en leren de kunst van het slangenbezweren enkel

nog omdat het vanuit de traditie wordt doorgegeven. Bovendien krijgt het bezweren zelf steeds vaker het predikaat 'archaisch' opgeplakt en gaan jongeren steeds meer voor een gewone opleiding en een job in de stad.

Een aantal organisaties zoals de Wildlife Trust of India tracht dit probleem te ondervangen door duurzame alternatieven te creëren voor de Sapera, zodat hun kennis en kunde bewaard zouden blijven en tegelijk het welzijn van de slangen verzekerd is. Zo is er een 'bel-een-slangenbezweerdersdienst' gecreëerd waarbij de Sapera tegen betaling ingeschakeld worden om slangen te verwijderen uit huizen en tuinen. Ook worden ze ingezet om hun grote kennis van antigifmiddelen en hun kruidenkennis ter zake. Zeker op het platteland, waar het publieke gezondheidssysteem zo goed als onbestaande is, fungeren zij hierin als een noodzakelijke aanvulling. In India sterven naar schatting 15.000 tot 20.000 personen per jaar aan slangenbeten. De meerderheid van de oudere Sapera blijven echter gekant tegen de voorgestelde vernieuwingen. Zij pleiten ervoor dat India net meer zou inzetten op de slangenbezweringsperformance als wezenlijk onderdeel van de Indiase cultuur onder meer omdat ze vele buitenlandse toeristen aantrekt.

De 'dans' van de slangen is voor alle duidelijkheid een relatief begrip. Slangen zijn van nature doof en hun dans is niets meer dan een zelfverdedigingsbeweging op de voor de slang als bedreigend ervaren geluidstrillingen, voortgebracht door de 'been', een traditioneel blaasinstrument gemaakt uit een gedroogde (fles)pompoenplant.

www.kunstenerfgoed.be

→ Abonnee-info

faro | tijdschrift over cultureel erfgoed is een uitgave van FARO. Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed, verschijnt viermaal per jaar (maart, juni, september, december) en telt per nummer ca. 48 p.

jaarabonnement 2009

Een jaarabonnement kost slechts €10, over te maken op rekeningnummer 068-2490488-40 met vermelding 'abonnement faro 2009' en ter attentie van: FARO, Priemstraat 51, 1000 Brussel. Via abonnements@faronet.be bevestig je tegelijk met je naam (voornaam + familienaam) of naam van de instelling, adres (straatnaam, huisnummer, postcode, gemeente) en je telefoonnummer je abonnement.

Voor abonnees uit Nederland geldt volgende IBAN-code: BE02 0682 4904 8840 en BIC-code: GKCCBEBB.

ruilabonnement

Voor alle info over ruilabonnementen, contacteer Annemie Vanthienen via T 02 213 10 68 of annemie.vanthienen@faronet.be.

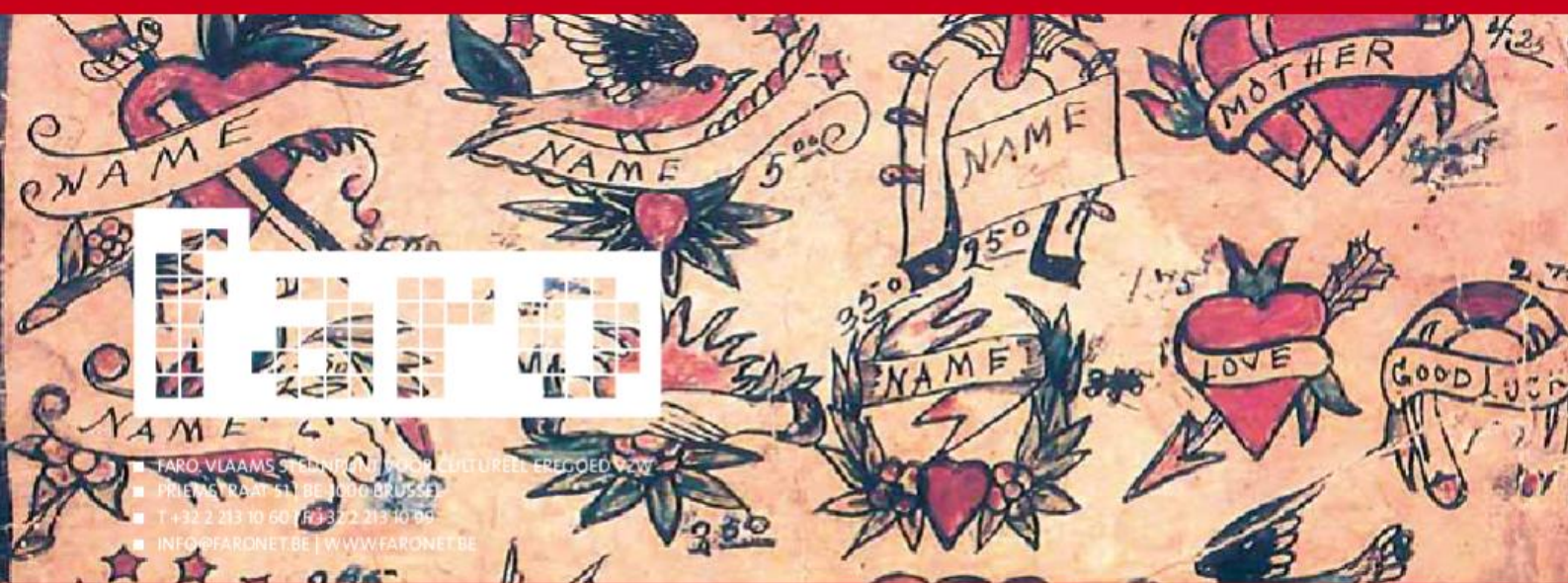
gratis proefnummer

Je kunt – eenmalig – een gratis proefnummer aanvragen via birgit.geudens@faronet.be met vermelding van je naam (voornaam + familienaam) of naam van de instelling en adres.

www.faronet.be

Op de website van FARO verschijnt na verloop van tijd een gedeelte van de redactionele bijdragen online.

Abonnementen lopen per kalenderjaar, worden stilzwijgend verlengd en dienen voor het einde van het jaar te worden opgezegd.

FARO VLAAMS STREEKFRUIT PRODUKTUREEL ERFGOED VZW
• PRIJES RAAT 51 BE 1010 BRUSSEL
• T +32 2 213 10 60 F +32 2 213 10 99
• INFO@FARONET.BE | WWW.FARONET.BE